

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI BAĞLAMINDA CENGİZ
AYTMATOV'UN ESERLERİ**

Yelda YALÇIN

**Ağustos-2024
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI BAĞLAMINDA CENGİZ
AYTMATOV'UN ESERLERİ**

Yelda YALÇIN

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa KARADENİZ**

**Ağustos-2024
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

..... tarafından hazırlanan “.....”
adlı tez çalışması .../.../... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile
Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ana Bilim/Ana Sanat
Dalı’nda YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Unvanı Adı SOYADI

.....

Danışman

Unvanı Adı SOYADI

.....

Üye

Unvanı Adı SOYADI

.....

Üye

Unvanı Adı SOYADI

.....

Üye

Unvanı Adı SOYADI

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Yelda YALÇIN

BATMAN-2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI BAĞLAMINDA CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİ

Yelda YALÇIN

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KARADENİZ

2024, 92 Sayfa

Jüri

Doç. Dr. Mustafa KARADENİZ

Doç. Dr. Ahmet EVİS

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA

Türk dünyasının ünlü yazarlarından Cengiz Törökuloğlu Aytmatov'un aşk, dostluk, savaş ve kahramanlık temalarını işlediği çok sayıda eseri mevcuttur. Eserlerinde destan, masal, efsane, hikâye ve türkülere yer vererek bir milletin değerli hazinesinin milli ve kültürel birikimler olduğunu ortaya koyar. Yazar, oluşturduğu karakterler üzerinden milletin tarih boyunca karşılaştığı zorlukları, yaşadığı coğrafyanın çetin koşullarını ve acılarını anlatır. Aytmatov, bu temaları işlerken mücadelecilik ve vatansever karakterlerin tam karşısına yozlaşmış, milli değerlerden ve kültürden yoksun karakterleri yerleştirir. Cinsiyet faktörü bağlamında değerlendirildiğinde söz konusu karakterler, sahip olduğu özellikler bakımından iki kutuplu bir görünüm sergiler.

Çalışmada, Cengiz Aytmatov'un roman ve hikâyelerinde yer alan kadın-erkek karakterler Toplumsal cinsiyet kavramı altında ele alınmış, sahip oldukları özelliklere göre tasnif edilmiştir. Bu karakterleri incelerken cinsiyetleri başta olmak üzere yaşamları, milliyetleri, sosyal sınıfları, dinleri ve yaşadıkları dönem gibi birçok faktör göz önünde bulundurulmuştur. Toplumsal cinsiyet başlığı altındaki çalışmaların çoğu yalnızca kadınlar üzerine yoğunlaşır. Bu çalışmada ise kadın ve erkek karakterler, ayrı alt başlıklar hâlinde bir incelemeye tabi tutulmuştur. Her iki cins de aile içinde, ekonomik yaşamda, eğitim, din, siyaset vb. toplumsal ve sosyal alanlarda karşılaştıkları cinsiyetçi meseleler bakımından ele alınmıştır. Son olarak çalışmada, Aytmatov için tipik özellikteki cinsiyet ve ideal kadın-erkek profilleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın ve erkek karakterler, savaşın ve yoğun siyasi faaliyetlerin olduğu dönemde yaşam sürer. Bulundukları dönemin koşulları gereği her iki cins de güçlünün güçsüzü ezdiği ve itibarsızlaştırdığı bir döngünün içinde yer alır. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda her iki cins için cinsiyetçi tutum ve söylemlerle ötekileştirilen, geleneklerine ve kültürüne son derece bağlı, toplumsal norm ve baskılara maruz kalan kişiler olduğu söylenebilir. Geleneksel ataerkillik aile yapısının hâkim olduğu bu eserlerde kadın ve erkek karakterler, toplumun uygun gördüğü şekilde yaşamlarını şekillendirir. Yazarın eserleri yaşadığı dönemde var olan cinsiyetçi meseleleri, toplumun kadına ve erkeğe olan bakış açısını ve onlardan beklentilerini anlamamız yönünde oldukça kapsamlıdır. Bu hususta Aytmatov'un eserleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Hikâye, Kadın-Erkek, Roman, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

Master's Thesis

WORKS OF CENGİZ AYTMAOV IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF GENDER

Yelda YALÇIN

**THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF
BATMAN UNIVERSITY**

**THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN POSTGRADUATE EDUCATION**

Advisor: Doç. Dr. Mustafa KARADENİZ

2024, 92 Pages

Jury

Assoc. Dr. Mustafa KARADENİZ

Assoc. Dr. Ahmet EVİS

Doctoral Lecturer Murat KARA

One of the famous writers of the Turkic world, Cengiz Törökuloğlu Aytmatov, has many works in which he deals with the themes of love, friendship, war and heroism. He shows that the valuable treasure of a nation is its national and cultural heritage by including epics, tales, legends, stories and folk songs in his works. The author tells the difficulties his nation has faced throughout history, the harsh conditions and suffering of the geography he lives in through the characters he creates. While dealing with these themes, Aytmatov places corrupt characters who are devoid of national values and culture right in front of combative and patriotic characters. When evaluated in the context of the gender factor, the characters in question exhibit a bipolar appearance in terms of the characteristics they possess.

In the study, the male and female characters in Cengiz Aytmatov's novels and stories were examined under the concept of gender and classified according to their characteristics. While examining these characters, many factors such as their lives, nationalities, social classes, religions and the period they lived in were taken into consideration, especially their gender. Most of the studies under the title of gender focus only on women. In this study, the female and male characters were examined under separate subheadings. Both genders were examined in terms of the sexist issues they encountered in the family, economic life, education, religion, politics, etc. social and social areas. Finally, the study tried to reveal the typical gender and ideal female and male profiles for Aytmatov.

The male and female characters in Cengiz Aytmatov's works live in a period of war and intense political activity. Due to the conditions of the period they are in, both genders are in a cycle where the strong oppress and discredit the weak. When all these factors are taken into consideration, it can be said that both genders are marginalized by sexist attitudes and discourses, are extremely loyal to their traditions and culture, and are subject to social norms and pressures. In these works, where the traditional patriarchal family structure is dominant, the female and male characters shape their lives as society deems appropriate. The author's works are quite comprehensive in terms of understanding the sexist issues that existed during his time, the society's perspective on women and men, and the expectations from them. In this regard, Aytmatov's works are worth examining in the context of gender inequality.

Keywords: Cengiz Aytmatov, Novel, Social gender, Story, Women-Men,

ÖN SÖZ

Yaşadığı toplumun olaylarına ayna tutan Cengiz Aytmatov, edebiyat dünyasına çok sayıda eser kazandırmıştır. Kendi yaşamından uyarlayarak oluşturduğu eserleri, birçok ülkede ve dilde hâlâ çok okunan eserler arasında yer alır. İnsan hayatının alabildiğine değersizleştiği ve insanın bir meta derekesine düşürüldüğü İkinci Dünya Savaşı yıllarında Aytmatov, eserleriyle insanın benzersiz ve değerli bir varlık olduğunu okura hissettirir. Yazarın eserlerinin ortak teması, savaş arkasında gelişen olaylar, yitip giden aileler ve yoksullukla mücadele eden insanlardan oluşur. Yazar, baskıcı rejimlere boyun eğen ve ötekileşen karakterler üzerinden bir toplumun sahip olduğu en değerli şeyin kültürel ve milli değerler olduğunu belirtir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinin en belirgin özelliklerinden biri de kadın ve erkeğin toplumun belirlediği kalıplara göre yaşamlarını şekillendirmesidir. Eserlerde yer alan kadın ve erkek karakterler, sosyal yaşamlarını büyük oranda toplumun ve kültürün beklentileri doğrultusunda oluşturur. Toplumsal cinsiyet, bireyin cinsiyeti göz önünde bulundurularak ait olduğu kültüre ve topluma göre davranışlarının şekillenmesidir. Birey, cinsiyeti belli olduğu andan itibaren toplumsal norm ve baskılara boyun eğerek sahip olduğu cinsiyete göre davranmakla yükümlüdür. Onu bu şekilde davranmaya zorlayan ise toplumdur. Toplum, yüzyıllardır kadının ve erkeğin yaşam sınırlarını belirleyen ve her iki cinsi de bu yaşam biçimine uymak noktasında zorlayan önemli bir güçtür.

Aytmatov, kendi hayatından izler taşıyan eserler ortaya koyarak bir bakıma yaşadığı dönemin zorluklarını ve mücadelelerini dile getirmiştir. Bu zorlu mücadelenin bir parçası olan kadınlar, savaş ile birlikte eşlerini, oğullarını, ağabeylerini, babalarını yitirmiş ve tek başına ailesine yetebilmeye çalışmışlardır. Onlar, ağır işlerde çalışmış, tek başına ailelerinin sorumluluklarını üstlenmiş ve yoksullukla mücadele etmişlerdir. Kadınlar, bulundukları topluma ve ait oldukları kültürlere göre çeşitli cinsiyetçi tutumlarla da karşı karşıya kalmışlardır. Bu cinsiyetçi tutumlar, onları sosyal yaşamda ve aile yaşamlarında büyük oranda kısıtlamıştır. Çalışmada, Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın karakterlerin maruz kaldıkları cinsiyetçi tutumlara ve söylemlere yer verilmiştir. Bu söylemler ve tutumlar, toplumsal cinsiyet bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Savaşın getirmiş olduğu zorlu ve kaotik süreç yalnızca kadınları değil aynı zamanda erkekleri de büyük oranda etkilemiştir. Vatanlarını korumak için cephelere giden erkekler, ailelerinden, sevdiklerinden, sosyal yaşamlarından ve çalışma

hayatlarından istemeden de olsa koparılmıştır. Geride kalan erkekler ise ailelerine yetebilme arzusu ile canla başla çalışmışlardır. Erkekler, ait oldukları toplumun cinsiyetçi tutumlarından nasibini almış, onlardan daima ekstra bir çaba ve yetenek beklenmiştir. Yazarın eserlerinde yer yer erkekler arasındaki iktidar mücadelesini görmek mümkündür. Çalışmada, Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkek egemen söylemler ve erkeklerle yönelik cinsiyetçi tutumlar da tespit edilerek ortaya konmuştur.

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar genelde kadınları odağa almakla yetinmiştir. Ancak bu çalışmada, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın ve erkek karakterlerin toplum içindeki konumu ve ilişkileri de göz önünde bulundurularak her iki cinsiyete ayırım yapılmadan, çalışmanın amacına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Yazarın eserlerinde yer alan kadınların ve erkeklerin maruz kaldığı cinsiyetçi tutum ve söylemler, örneklerle desteklenmiştir. Kadın ve erkek karakterlerin bulundukları toplum, sosyal sınıf, etnik köken, aile, mensup oldukları din ve bağlı oldukları kültürlerden yola çıkılarak her iki cins de toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, toplumsal cinsiyet kavramının neyi ifade ettiğine, bu kavramın tarihsel gelişim sürecine, toplumsal cinsiyet meseleleri üzerine yazılmış önemli kaynaklara ve bu kavramın kadın-erkek üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Bu bağlamda Cengiz Aytmatov'un roman ve hikâyelerinde yer alan kadın ve erkek karakterlerin özelliklerinin genel çerçevesi oluşturulmuştur. Akabinde yazarın yaşam öyküsünden ve sanat anlayışından söz edilmiştir. Son olarak da incelemenin yapı ve anlam bütünlüğüne katkı sunacağı göz önüne alınarak teze konu olan roman ve hikâyelerin kısa özetlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın karakterler, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Kadın karakterlerin aile içinde, ekonomik yaşamda, din, eğitim hayatında, şiddet ve dil başlıkları kullanılarak maruz kaldıkları cinsiyetçi söylemlere yer verilmiştir. Kadınlara yönelik olan bu cinsiyetçi söylemler, örneklerle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkek karakterlerin, davranış, tutum ve söylemleri toplumsal cinsiyet bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Erkek karakterler, aile içinde, ekonomik yaşamda, askeri-siyasi yaşamda, şiddet ve dil başlıkları kullanılarak tasnif edilmiştir. Yazarın eserlerinde tespit edilen erkek egemen söylemler ve erkeklerin maruz kaldığı cinsiyetçi tutumlar, örneklerle desteklenerek ortaya konulmuştur.

Çalışmanın şekillenmesinde büyük katkısı olan ve yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Mustafa KARADENİZ'e teşekkürü borç bilirim. Cengiz Aytmatov'u ve eserlerini tanımama, anlamama ve sevmeme vesile olan lisans dönemi hocalarıma teşekkür ederim. Aynı zamanda tez süreci boyunca desteğini bir an olsun esirgemeyen kıymetli ailem ve Sinan Demir'e teşekkür ederim.

Yelda YALÇIN

BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	1
1.2. Cengiz Aytmatov'un Hayatı	8
1.3. Cengiz Aytmatov'un Sanat Anlayışı.....	9
1.4. Eserleri	10
1.4.1. <i>Asker Çocuğu</i>	10
1.4.2. <i>Beyaz Gemi</i>	11
1.4.3. <i>Beyaz Yağmur</i>	12
1.4.4. <i>Cemile</i>	12
1.4.5. <i>Cengiz Han'a Küsen Bulut</i>	13
1.4.6. <i>Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek</i>	13
1.4.7. <i>Deve Gözü</i>	14
1.4.8. <i>Dişi Kurdun Rüyaları</i>	14
1.4.9. <i>Elveda Gülsarı</i>	15
1.4.10. <i>Gün Olur Asra Bedel</i>	15
1.4.11. <i>İlk Öğretmenim</i>	16
1.4.12. <i>Kızıl Elma</i>	17
1.4.13. <i>Sultanmurat</i>	17
1.4.14. <i>Toprak Ana</i>	18
1.4.15. <i>Yıldırım Sesli Manasçı</i>	18
1.4.16. <i>Yüz Yüze</i>	19
2. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “KADIN”	20
2.1. Aile İçinde Kadın	20
2.2. Ekonomik Yaşamda Kadın	39
2.3. Din ve Kadın	45
2.4. Eğitim Yaşamında Kadın	50
2.5. Şiddet.....	54
2.6. Dil.....	57

3. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “ERKEK”	61
3.1. Aile İçinde Erkek	61
3.2. Ekonomik Yaşamda Erkek.....	69
3.3. Askerî ve Siyasi Yaşamda Erkek	73
3.4. Şiddet.....	77
3.5. Dil.....	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	87
ÖZ GEÇMİŞ	92

KISALTMALAR

Çev.	: Çeviren
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Eriş. tar.	: Erişim Tarihi
Öğr.	: Öğretim
Prof.	: Profesör
S.	: Sayfa
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Vesaire

1. GİRİŞ

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Kültür ve medeniyet tarihinin muhtelif aşamalarında insanlar, ırk, kültür, yaş, cinsiyet, dil, din vb. çeşitli özelliklerine göre belirli kategorilere yerleştirilir. Bu sınıflandırmalar içerisinde bireyin yaşam koşullarını ve davranışlarını belirleyen cinsiyet faktörü, kadın ve erkek olarak iki temel ayrıma tabi tutulur. Dünyaya gelen her birey, toplumsal normlar doğrultusunda sahip olduğu cinsiyetin özelliklerine ve yaşam koşullarına uymakla yükümlüdür. Toplumun cinsiyetler üzerinde kurduğu bu hâkimiyet, toplumsal cinsiyet meselesini ortaya çıkarır. Toplumsal cinsiyet meselesi, kadın ve erkeğin yaşam şekillerini belirleyen önemli güçtür. Kısacası toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin davranışlarını, sosyal yaşamını, kültürel değerlerini ve beklentilerini şekillendiren hiyerarşik bir yapıdır. Kadın ve erkeğin biyolojik farklılıkları toplumsal cinsiyet meselesinin temelini oluşturur. Toplumlar, sahip olduğu kültürler doğrultusunda kadın ve erkek için çeşitli sınırlandırmalar ve kurallar getirir. Toplumun beklentisi ise her iki cinsin de bu sınırlandırmalar çerçevesinde hareket etmesi yönünde şekillenir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, büyük oranda kültürün şekillendirdiği bir kavramdır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, feminist eleştiri kuramı ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yayımlanan *İkinci Cinsiyet* isimli eserinde kavramın kendisi doğrudan kullanılsa da toplumsal cinsiyet meselelerinden söz edilir. Beauvoir, bu eseriyle toplumsal cinsiyet bağlamında kadın haklarını ve sorunlarını en kapsayıcı şekilde ele alan ilk kişidir. Beauvoir, erkek egemenliğine dayalı toplumların kadınlar üzerinde kurduğu otoriteyi ve kadının durumunu tarihsel bir düzlemde ele alır. “Kadın doğulmaz: kadın olunur.” (Beauvoir, 2022b, s. 13) sözü ile kadınlığın cinsiyetten çok bir kültür ve toplum ürünü olduğunu belirtir. Ona göre doğuştan edindiğimiz fizyolojik ve biyolojik özellikler bir yana tüm cinsiyetler toplumun onlara uygun gördüğü roller kadar kadın veya erkek olabilir. Beauvoir, Marksçı bir yaklaşımla ataerkil toplum yapısını eleştirirken Stendhal, D.H. Lawrence, Montherlant, Clodel, Breton gibi erkek yazarların kadına karşı olan bakış açısını inceler ve kadının dışlandığını, ikinci bir konuma itildiğini belirtir (Moran, 2020, s. 251).

1960'lı yıllarda kadınlar üzerine çalışmaları bulunan tarihçiler, hem erkek hem de kadınlar üzerinden yapılan cinsiyet ayrımını tartışmaya başlar ve o yıllarda cinsiyet

ayrımını anlatmak için “toplumsal cinsiyet” kavramını ortaya atarlar. “Toplumsal cinsiyet, 1960’lı ve 70’li yıllarda feminist hareketin de etkisiyle gelişmeye başlayan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet kavramı, erkeğe ve kadına verilen toplumsal rolleri, kültürel beklentileri ve cinsiyete bağlı olarak belirlenen iş bölümünü kapsayacak şekilde genişler.” (Akkaş, 2019, s.101). Kate Millet’in 1969 yılında yayımlanan *Cinsel Politika* isimli eserinde kadınların aşağılanması durumu, erkeklerin yazdığı romanlar üzerinden incelenir ve eleştiriye tabi tutulur. Kitap, üç ana bölümden oluşur: “Cinsel Politika”, “Tarihsel Gelişimi”, “Edebiyattaki Yansımadan Örnekler”. İlk kısımda Millet, ataerkil yapıdaki toplumda kadını egemenliği altına alan politikayı inceler, ikinci kısımda cinsel devrimi tarihsel düzlemde ele alır, üçüncü kısımda ise D.H. Lawrence, Henry Miller, Norman Mailer ve Jean Genet’in romanlarında kadına olan bakış açısını inceler (Moran, 2020, s. 251). Millet, kadın ve erkeği tüm toplumsal alanlarda karşılaştırıp ataerkilliğin yüzyıllarca topluma nasıl hâkimiyet kurduğuna değinir. Ataerkil toplumda kadını ezen ve aşağılayan politikayı inceleyen Millet, bu durumu hazırlayan tarihsel dinamikleri de ele alır. Millet, kitabında bir cinsin diğer cins üzerinde kurduğu otoriteyi sorgular ve bu durumun politik bir güç olduğunu belirtir.

Ann Oakley, 1972 yılında yayımladığı *Sex, Gender and Society* adlı eserinde toplumsal cinsiyet kavramını kullanarak bu kavramı literatüre dâhil eder (Vatandaş, 2007, s.31). Oakley, bu kitabında dişilik ve erillik kavramları hakkındaki düşüncelerin nasıl oluştuğunu ve davranışlarımıza nasıl sirayet ettiğini sorgular (Koçak Turhanoglu, 2019, s.3). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki davranış farklılıklarının biyolojik yönden olmadığını aksine toplumun dayatmaları ve sahip olduğu kültürel birikimden kaynaklandığını ifade eder.

Judith Butler’ın 1990 yılında yayımladığı *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* eserinde, Simone de Beauvoir ve Michel Foucault başta olmak üzere birçok yazarın çalışmalarını inceler ve eleştirir. Butler, kitabın önsözünde “Asıl derdim feminist edebiyat kuramında çok yaygın olan heteroseksüel varsayımı eleştirmektir. Toplumsal cinsiyetin sınırlarına ve yerleşmiş standartlara uygunluğuna dair birtakım sanılara dayanan, toplumsal cinsiyetin anlamını erilliğe ve dişiliğe dair basmakalıp fikirlerle sınırlı tutan görüşlere itiraz getirmeye çalıştım.” (Butler, 2016, s. 11-12) ifadelerini kullanarak eserinin amacını ve eleştiri mahiyeti taşıdığını belirtir. Butler, cinsiyetin yalnızca kadın ve erkek şeklinde kodlanmasını kabul etmeyerek, basmakalıp yargıların dışında farklı bir toplumsal cinsiyet kuramı olduğunu ifade eder.

Bu bağlamda bakıldığında “cinsiyet” terimi fiziksel, biyolojik ve anatomik farklılıklar olarak ifade edilirken, “toplumsal cinsiyet” terimi ise; kültürün dayattığı farklılıklar olarak ifade edilir (Wiesner-Hanks, 2020, s.2). “Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar üzerinden tam açıklanmamış olsa da, eril ve dişi olarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş eğilimler ve deneyimler arasında, kadınlar ve erkeklerin psişik yaşamlarında, birbirleriyle etkileşimlerinde, çocuk bakımı veya otorite kullanmadaki eğilimlerinde birtakım sonuçlara yol açan derin toplumsal bölünmeler bulunur.” (Young, 2009, s. 41).

Özellikle kadın ve toplumsal cinsiyet araştırmaları ile tanınan tarihçi ve sosyolog Sonya O. Rose’a göre (2018); araştırmacılar, toplumsal cinsiyet kavramını kadınlar ile erkekler, eril ile dişi arasında var olduğu düşünülen farkları ve bunlar hakkındaki fikirleri belirtmek için kullanır. Ona göre toplumsal cinsiyet kavramının tanımındaki temel fikir, bu farkların toplumsal boyutlarıyla inşa edilmesidir. Erkek ve kadın olmanın ne anlama geldiği, erilik ve dişilik tanımları ya da anlayışları tüm bunların hepsi kültürün oluşturduğu ürünlerdir (s. 17).

Berna Moran ise (2020) yukarıda işaret edilen araştırmacılardan yola çıkarak, dişiliği ve kadınlığı birbirinden ayırarak şöyle açıklar: “Dişilik kavramı cins ayrılığının biyolojik yönünü, kadınlık kavramı ise toplumsal ve kültürel normların belirlediği davranış biçimlerini gösterir. Dişilik doğaldır ve doğustandır, kadınlık ise eğitim ve terbiye sonucu sonradan kazanılır.” (s. 254). Kadınlığı ulaşılması gereken bir statü olarak niteleyen Moran, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişkiye ve bu kavramların birbirinden ayrıldığı noktaya işaret eder.

Bireylerin doğuştan edindikleri biyolojik ve fiziksel farklılıklar sonucu oluşan cinsiyet kavramı, zamanla toplumsal bir mesele hâline gelir. Cinsiyetin toplumsal bir mesele hâline gelmesindeki temel faktör kültürdür. Farklı kültürlerdeki kadın ve erkek bireyler, ekonomik durum, etnik köken, yaş, fiziksel özellik vb. hususlarda sınıflandırmaya tabi olurlar. Toplum, bireylere doğdukları andan itibaren belirli statü ve özellikler yükler. Dolayısıyla bireyler, toplumun belirlediği kalıplar içerisine girerek onların beklentileri doğrultusunda hareket eder. Bu beklentiler, bireyin karşısına sosyal hayatta, eğitim ve çalışma hayatında sıklıkla çıkar.

“Toplumsal cinsiyet rolleri çok küçük yaşlardan itibaren erkek ve kız çocuklarına toplum tarafından benimsetilmeye çalışılır.” (Tanrıverdi, 2022, s.152). Ebeveynler, cinsiyetlerini öğrendiği andan itibaren çocuklarının hayatını, henüz doğmadan cinsiyetine göre dizayn edip şekillendirirler. Bu bağlamda bakıldığında toplumsal cinsiyet ve

biyolojik cinsiyet birbirleriyle son derece ilişkilidir. Toplum, dışının ve erkeğin yaşam şeklini, tutum, davranış ve söylemlerini henüz doğmadan belirler. Böylece yeni doğan her birey, cinsiyetine göre toplumun belirlediği bu kategorilere istemeden de olsa dâhil olur.

Bireyin toplumsal cinsiyet sürecine dâhil olduğu ilk yer aile ortamıdır. Çünkü “aile, toplumsal örgütlenmenin en eski biçimi ve çocukların karşılaştıkları ilk toplumsal örgütlenmedir. Toplumsal cinsiyete dair aile içinde öğrenilenlerin değiştirilmesi her iki cinsiyet için de zordur.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 44). Birey, dışının ve erilin neyi ifade ettiğini, cinsiyet farklılıklarıyla ilgili düşünce ve deneyimlerini ilk olarak aile büyüklerinden öğrenmeye başlar. Aile içerisinde bulunan farklı cinsiyetteki kişilerin birbirlerine karşı olan davranış ve tutumlarını inceleyerek ilerleyen süreçlerde de bu kişilerin davranışlarını taklit etmeye başlayacaklardır. Cinsiyet ile ilgili herhangi bir kategori (anne, baba, kadın, erkek, kız, erkek kardeş, kız kardeş, erkeklik vb.) yalnızca dille değil, bu kategorilerle bağlantılı biriyle yaşanan duygu ve fantezilerle de anlam kazanır (Chodorow, 2019, s. 126). Dolayısıyla çocuklar, henüz bu toplumsal cinsiyet kategorilerini bilmeden önce cinsiyetlere özgü olan davranışları, fiziksel özellikleri ve kişilik uğraşlarını gözlemlemeye başlar.

Aile ve akrabalık ilişkileri yalnızca genetik bağ meselesi değildir, onun yerine kültürel olarak belirlenerek bireyler ve gruplarca anlamlandırılır. Toplumsal cinsiyet farklılıklarının tarih boyunca aile yaşamının kilit önemdeki bir parçası olduğu ve bu durumun cinsiyet farklılıklarını değişime daha dirençli hâle getirdiği tartışılmaz bir gerçektir (Wiesner-Hanks, 2020, s. 80-81). Aile ilişkileri noktasında kadının konumunu tarihsel düzlemde inceleyen Beauvoir’e göre (2022a) “Kadın, ancak hakkın dolayımıdır, hakkı elinde bulunduran değildir.” (s. 102). Bu bağlamda bakıldığında kadın, evlenmeden önce babasının ve büyük ağabeylerinin otoritesi altındadır, evlendikten sonra ise kocasının otoritesi altında olacaktır. Böylece evlilik öncesi ve sonrası hakları hususunda söz sahibi olan kadının kendisi değil onu otoritesi altına alan erkekler olur. Aile sistemi için ataerkilliğin gerekli görüldüğünü (Millet, 2018, s. 257) belirten Kate Millet, yüzyıllardır tüm kültürlerde ailenin erkeğin otoritesi ile yönetildiğini ifade eder. Aile kurumu ile bireyde oluşan cinsiyet algısı, eğitim hayatı ve iş hayatı ile birlikte daha da pekiştirilir.

Geleneksel Türk kültüründe ise aile içinde babanın reisliği bir tahakküm ilişkisi şeklinde değil, temsil, sorumluluk, korumacılık ve dayanışma ilişkisi olarak ortaya çıkar. Bu ilişki biçimi, eşler arasındaki ilişkinin tamamlayıcılık modeline göre hareket etmesini

sağlar (Taşdelen, 2022, s. 19). Yüzyıllardır Türk kültüründe kadın ve erkek hem sosyal hem de toplumsal alanlarda birbirlerini tamamlamak üzere kurulu bir düzene göre hareket ederler. Her iki cins de yetemediği, ilgilenemediği veya nihayete erdiremediği durumlarda karşı cinsten destek alır. Bu destek, her iki cinsin birbirlerine karşı olan ilişkilerini onarması noktasında oldukça önemlidir.

Dünyanın tüm dönemleri ve kültürleri, eğitime erişim ve sanat eğitimi açısından toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapmıştır. Okuma, zamanla önemli bir bilgi aktarma aracı hâline geldikçe kadınlar çeşitli engellemeler ve dayatmalarla bu beceriyi kazanmaktan mahrum bırakılmış ve örgün eğitimden dışlanmıştır. “Eğitime ulaşmadaki bu farklılıklar nedeniyle erkeklerin kültürel eserlerinin, resimlerinin, heykellerinin, şiirlerinin, felsefi eserlerinin ve bestelerinin sayısı her zaman kadınlarınkinden fazla olmuştur.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 286). Birçok kültürde de görüldüğü üzere kadınlar okullardan ve akademilerden dışlanmış, ürettikleri eserler de edebiyat dünyasında pek kabul görmemiştir. Böylece “kadın, hiçbir zaman ne gerçek bir güce sahip olmuştur ne de mistik bir saygınlığa.” (Beauvoir, 2022a, s. 113). Büyük bir özgüven ile yazdıklarını yüksek sesle topluma duyuran kadınlar, hafif kadın olmakla, ahlaksızlıkla ve iffetsizlikle suçlanmıştır. Genellikle “Kadınlar için münasip görülen eğitim, nakış eğitimleri olur. Çünkü nakış, bir kadında en fazla hayranlık uyandıran edilgenlik, iffet, detaylara önem verme, evcimenlik gibi özellikleri aşılamamanın en iyi yolu olarak görülür.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 300).

“Birçok kültürde erkeklerin çalışmaları ‘iş’ olarak, kadınların çalışmaları ise destek, yardım veya ev işleri şeklinde tanımlanır.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 90). Kadınların ailesinin bakımı için yaptığı uğraşlar, tam anlamıyla iş olarak görülmez. Dolayısıyla kadının ev içerisinde yaptığı temizlik, yemek yapmak, çocuk bakmak vs. gibi eylemler maddi bir getirisi olmadığı için işten sayılmaz aksine zorunlu bir görev olarak görülür. İş hayatında bile erkekler ile aynı gayreti gösteren kadınlar, ya hak ettikleri ücreti tam alamamıştır ya da olması gerektiği mevkide alamamıştır. Böylece “ekonomik yaşam büyük ölçüde toplumsal cinsiyet kavramlarıyla şekillenir.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 91).

“Toplumsal cinsiyetlendirilmiş iş bölümü, belli bazı işleri dışıl, bazılarını da eril olarak kodlayabilir ve bu kodlamaların herkesin payına düşen güç, prestij ve maddi karşılıkların keyfini çıkarma bakımından geniş erimli sonuçları olabilmektedir.” (Young, 2009, s. 53). Dolayısıyla erkeklerden askerî, siyasi, diplomasi ve daha birçok erkek egemenliğine mahsus getirisi yüksek alanlarda çalışılması beklenirken; kadınlardan eğitim, sağlık, üretim, ev işleri ve getirisi pek olmayan daha hafif işlerde çalışılması

beklenir. Cinsiyetçi kalıplar içerisinde yapılan bu ayrımlar, kadın ve erkeğin toplum içerisindeki konumunu da belirler. Böylece kadınlar iş yaşamında erkeklerden hep bir adım geride durur. “Marksist teoriye göre, kadının ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hâle gelmesi onu diğer sosyal alanlarda da erkeğe bağımlı hâle getirir.” (Aktaş, 2013, s. 64). Kadının erkeğe olan bağımlılığı, onun “ikinci cins” olarak nitelendirilmesine ortam hazırlar. Böylece kadınlar, hem sosyal yaşamdan hem de iş hayatından kendilerini soyutlayarak yabancılaşma sürecine istemeden de olsa dâhil olur.

Ekonomik hayatta görülen cinsiyetçi tutumlar yalnızca kadınları değil erkekleri de büyük oranda etkiler. Örneğin; kuaförlük, modacılık, terzilik, aşçılık vb. işlerde çalışan erkekler cinsiyetçi tutumlardan nasibini alır. Yaptıkları işler dolayısıyla küçük görülür ve toplum tarafından tam bir erkek olarak kabul edilmezler.

Toplumsal cinsiyet kavramına Marksist kuram bağlamında yaklaşan “Simone de Beauvoir kadının politik ve ekonomik alanda ezilmesini bir alt-yapı, kadını aşağılayan sanat ve edebiyatı da bu durumu yansıtan bir üst-yapı olarak saptar.” (Moran, 2020, s. 251). Bu bağlamda insan yaşamının tüm evrelerinde görülen toplumsal cinsiyet meselesinin edebiyat sahasında da kendini göstermesi kaçınılmaz olur. “Edebiyat, toplumsal gerçekliğin bir yansımasıdır ve aynı zamanda toplumsal olgulara yön verir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet açısından kadının ve erkeğin konumunu anlamak için edebiyat metinleri önemli veriler sunar.” (Küçüksayacıgil, Küçükşen, 2021, s. 372). Ailede başlayan ve ilerleyen süreçte eğitim, iş hayatında kendini gösteren cinsiyetçi tutumlar, bu çalışmanın temel ilgi alanını oluşturan edebiyatta da yer alır. Moran’a göre (2020) “yalnızca gerçek hayatta değil edebiyat yapıtlarına bakıldığında romanlarda, şiirlerde, oyunlarda kadının aşağılandığını, horlandığını ve böylece ataerkil düzenin bu yoldan da desteklenip sürdürüldüğünü görmek mümkündür.” (s. 254).

Türk edebiyatında ise kadını üç farklı dönem içinde görmek mümkündür. İlk dönem, kadının ilkel koşullarda yaşadığı, at bindiği ve avlandığı dönemdir. Bu dönemde kadın, erkekler ile aynı güce ve söz hakkına sahip olmuştur. İkinci dönem, Türk toplumunun İslamiyet ile tanıştığı dönemdir. Burada da kadın, ilk dönemde sahip olduğu savaşçı ve yönetici özelliklerinden sıyrılmış, yalnızca aşk temaları ile ilişkilendirilmiştir. Üçüncü dönemde ise Batılılaşma etkisi ile kadın ve erkek için eşit bir görünüm sağlanmıştır (Küçüksayacıgil, Küçükşen, 2021, s. 374). İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kadının önemi büyüktür. Kadın, siyasette, evlilikte, ekonomik yaşamda vb. birçok hususta erkek ile aynı haklara sahip olmuştur. Osmanlı dönemi edebi metinlerde ise kadınlar iç mekâna konumlandırılmış, dış dünyada ve sosyal yaşamda yok denecek

kadar az yer almıştır. Tanzimat ile birlikte gelişen batılılaşma ve modernleşme hareketi, kadını hapsediği iç mekânlardan kurtararak kadının sosyalleşmesini ve topluma karışmasını amaçlamıştır. Cumhuriyet ve sonrası dönemler ise kadınların yeni haklara sahip olduğu ancak cinsiyetçi meselelerle en çok karşılaştığı dönemdir. Kadınlar, bu dönemde eğitim, edebiyat, ekonomik, siyasi ve diplomasi alanlarında aktif rol almayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda karşıt fikirler ile sürekli bir çatışma halinde olmuştur. Kadının varlığını kabullendirmek için verdiği bu mücadele, 2000 yılı ve sonrası yıllarda kadının tüm alanlarda, özgür bir şekilde var olmasına ortam hazırlamıştır.

Kurmaca ile gerçekliği birbirine yakınlaştıran Kırgız yazar, Cengiz Törökuloğlu Aytmatov, bu eserlerin konularını doğup büyüdüğü topraklarda gelişen olaylardan seçmiştir. İnsanı merkeze alan bu eserler, konuları itibarıyla savaş etrafında gelişen olaylar zincirinden oluşur. “Siyasetin ve savaşın öyküsü, genellikle sadece erkekleri kapsayacak şekilde anlatılır.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 227). Cengiz Aytmatov ise bu hikâyeleri anlatırken her iki cinsin de ortak amaç doğrultusunda mücadele ettiğini okura hissettirir. Aytmatov, eserlerinde toplumsal cinsiyetçi bir tavır takınmanın aksine kadını değerli, mücadelecı ve üretken bir varlık olarak görür, birçok eserinde de bu düşüncelerini destekleyecek nitelikteki karakterlere yer verir. Söz gelimi Cemile ve Tolganay, Aytmatov için düşüncelerini temsil eden ideal kadın karakterlerdir. Her iki karakter de korkusuz, mücadelecı, üretken ve akıllı kadınlardır. Ancak Aytmatov’un yaşadığı coğrafya dolayısıyla eserlerinde yer alan kadınlar ve erkekler genellikle zorlu bir mücadelenin hâkimiyeti altına giren, ezilen, savunmasız ve kimsesiz özellikleri ile ön plana çıkar. Aytmatov’un eserlerindeki erkekler, genellikle siyasi ve milliyetçi hareketlerin temel sesi olarak görülür ve özellikle genç erkekler tüm askerî birliklerin büyük çoğunluğunu oluşturur. Kadınlar ise bu alanın gerisinde tutulur ve yalnızca cepheye yiyecek ve giyecek imkânlarının sağlanması için kolхозlarda (tarım kooperatifleri) çalıştırılır.

Bu çalışmada, Cengiz Aytmatov’un eserleri toplumsal cinsiyet bağlamında bir incelemeye tabi tutulacaktır. Bu inceleme, kadın ve erkek eksenli iki ana başlıktan oluşacaktır. Yapılan inceleme sonucunda toplumsal cinsiyet kavramının Aytmatov’un eserlerindeki yeri ve işlevi konusunda tespit ve çıkarımlarda bulunulacaktır.

1.2. Cengiz Aytmatov'un Hayatı

Cengiz Törökuloğlu Aytmatov, 12 Aralık 1928 tarihinde Kırgızistan'ın kuzeybatısında yer alan Şeker köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Törekul Aytmatov, annesi ise Nahima Aytmatova'dır. Babası Törekul Aytmatov, devlet işleriyle ilgilenmiştir. Cengiz Aytmatov henüz çocuk yaşlardayken babası devlet düşmanı ilan edilerek tutuklanmış ve öldürülmüştür. Annesi Nahima Aytmatova ise öğretmendir. Dört çocuğuna tek başına bakmış modern bir kadındır. Yazarın eserlerinde yer verdiği tek başına ailesini geçindiren ve çocuklarına hem anne hem de baba olan kadınlar gibi Nahima Aytmatova da çocuklarına kanat germiş ve onları en iyi şekilde yetiştirmiştir. Babaanne Ayımkan, yazarın hayatında önemli bir yere sahiptir. Yazar, halk masallarını, türkülerini ve hikâyelerini babaannesinden öğrenir. Ayımkan, geleneklerine son derece bağlı, saygın bir kadındır (Diykanbayeva, 2015, s.169-171).

Çocukluk döneminin İkinci Dünya Savaşına denk gelmesi Aytmatov'un çocuk yaşta çalışmasına sebep olmuştur. On yaşlarında toprağı işlemeye başlamış, on dört yaşında ise köy kolhoz sekreterliği görevini üstlenmiştir. İlkokulu köyünde okuyan Aytmatov, 1948 yılında Zooveteriner Yüksekokulunu, 1953 yılında Kırgız Devlet Ziraat Enstitüsü Zooveteriner Fakültesini bitirmiştir. 1952 yılında ise edebiyat sahasına ilk adımını atmış ve *Gazeteci Dzyuydo* isimli Rusça hikâyesini yayımlamıştır. 1958 yılında da Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiştir (Karataş, 2009, s. 18-19). Yazar, babaannesesi Ayımkan sayesinde küçük yaşlardan itibaren edebiyatla ilgilenmiş, ozanları dinlemiş ve hikâyeler yazmıştır. Yazarın yaşadığı yılların Sovyetler dönemine denk gelmesi onun eserlerinde de Sovyet rejiminin etkilerinden ve oluşturduğu kaotik süreçlerden söz etmesine ortam hazırlamıştır.

1957 yılında *Yüz Yüze* isimli hikâyesini yayımlamıştır. Hemen ardından da 1958 yılında “dünyanın en güzel aşk hikâyesi” şeklinde nitelendirilen *Cemile* hikâyesini okurla buluşturmuştur. *Cemile*, yazarın edebiyat dünyasında duyulmasını ve ünlenmesini sağlayan eseridir. Kaleme aldığı sayısız eserler ile birçok ödüle layık görülen Cengiz Aytmatov, belgesel çekimleri için gittiği Tataristan'ın başkenti Kazan'da böbrek rahatsızlığı sebebiyle hastaneye kaldırılmıştır. Hastalığı ilerleyince Almanya'ya nakledilmiştir. 10 Haziran 2008 tarihinde Almanya'nın Nürnberg kentinde hayatını kaybetmiştir (Karataş, 2009, s. 19-20). “Ölümü, ölmezliğe çevirebilen tek şey sanattır.” (Korkmaz, 2008, s. 13). Cengiz Aytmatov, yazdığı eserler ile ölümsüzlüğe erişmiş ve

yazdığı eserler, Türk dünyasının önemli değer ve kültürlerinin taşıyıcılığını üstlenerek birçok ülkede ve dilde okurla buluşmuştur.

1.3. Cengiz Aytmatov'un Sanat Anlayışı

Edebiyatçı, gazeteci, siyasetçi ve çevirmen Cengiz Aytmatov, Türk dünyasına kazandırdığı eserlerle yaşadığı dönemin mücadelesini okurlarla buluşturmuş ve gönüllerinde taht kurmuştur. Yazarın hayatı ve eserleri arasında büyük bir paralellik vardır. Rusça ve Kırgızca eserler yazan Aytmatov'un eserleri, çoğunlukla kendi çevresinde var olan kişilerin hayatlarından izler taşır. Çocukluk dönemi İkinci Dünya Savaşına denk gelen yazarın eserlerinde de savaşın zorlukları, mücadelesi, savaş etrafında yok olan aileler, yetim kalan çocuklar ve savaşın getirdiği yoksulluk anlatılır. Eserlerinde tabiatta bulunan canlı-cansız varlıkları anlatırken bu varlıkların resmini çizer ve okuru da bu resme dâhil eder. Eserlerinde sık sık yer verdiği destanlar, masallar, efsaneler, türküler ve hikâyeler, onun milli kültür ve değerlerine ne denli bağlı olduğunu gösterir.

Cengiz Aytmatov'un eserleri ahlaki ve insani değerlere verilen önemi belirtmesi noktasında oldukça önemlidir. Eserlerde birbirinden farklı yan temalar olsa da yazar, kimlik, kültür, siyaset ve çevreye dair olan düşüncelerini ahlak temasıyla destekleyerek okura sunar (Koyuncu, 2023, s. 244). Aytmatov için ideal birey, milli değerlerine bağlı, kültüründen kopmayan ve çeşitli ideolojik boyunduruklar altına girmeyen kişilerdir. Kişiyi milli değerlerinden uzaklaştıran baskıcı rejimlerden ve bu baskıcı rejimlere karşı koyamayıp asimile olan insanlardan eserlerinde sıklıkla söz eder. Bir tarafta rejim baskıları sonucunda ötekileşen, değersizleşen karakterler, diğer tarafta ise bu baskıcı rejime rağmen özünden, değerlerinden ve kültüründen kopmayan karakterler yer alır. Aytmatov'un eserlerinin temel konusu iki farklı kutupta yer alan bu karakterlerin çatışmasından meydana gelir.

Aytmatov'un eserlerinin büyük bir kısmında dünyanın bugününü ve geleceğini ilgilendiren çevresel olaylara yer verilir. *Beyaz Gemi*'de geyiklerin öldürülmesine ve doğanın bilinçsizce tahrip edilmesine karşı çıkan yazar, bu düşüncelerini efsanelerle destekleyerek okura aktarır (Yılmaz Balkan, 2013, s. 2626). Yazarın ihtisasını veterinerlik alanında tamamlaması eserlerinde de sık sık hayvan kahramanların yer almasına ortam hazırlar. Nitekim Gülsarı, Maral Ana, Karanar, Akbar ve Taşçaynar eserlerde yer alan önemli hayvan kahramanlardır.

Cengiz Aytmatov'un asıl trajedisi babası Törekul Aytmatov'un halk ve devlet düşmanı ilan edilerek tutuklamasıyla başlar. Yazar, uzun yıllar boyunca babasıyla ilgili olan gerçeğin ve babasının mezarının peşine düşer. *Toprak Ana* romanını mezarını bile bilmediği abasına ve çocuklarına yıllarca tek başına bak annesine armağan eder (Uray Akça, 2016, s. 20-21). Aytmatov'un romanın başında yer verdiği “*Babam Törekul Aytmatov, bilmiyorum mezarın nerededir, bunu sana sunuyorum. Anam Nahima Aytmatova, biz dört kardeşi sen yetiştirdin, bunu sana sunuyorum.*” (Aytmatov, 2022k, s. 9) ifadeleri, aslında bu romanı annesi Nahima Aytmatova'ya ve babası Törekul Aytmatov'a ithafen yazdığını belirtir niteliktedir. Yazar, Tolganay karakterini annesi ile özdeşleştirerek bir bakıma çocukluk yıllarında çektikleri zorlukları ve annesinin verdiği çetin mücadeleyi okura sunar.

Savaş, Cengiz Aytmatov'un hatıralarında derin ve silinmesi zor izler bırakmıştır. Cepheye vatanlarını savunmak için giden erkekler, savaşa giden erkeklerin bıraktığı işleri üstlenen erkek çocuklar, ailelerinin bütün sorumluluğunu üstlenen ve her türlü işi yapan kadınlar, yazarın eserlerinde sıklıkla söz ettiği durumlardır. Aytmatov'un kaleme aldığı *Toprak Ana* romanı ve *Yüz Yüze* hikâyesi savaş zamanı erkeksiz kalan köylerde geri kalan kişilerin üstlendiği çetin mücadeleler anlatılır. Aytmatov, eserlerinde Sovyet rejiminin sistemini, işleyişini ve uygulayışını eleştirmekten de geri kalmamıştır. Eserlerindeki temel düşünce, bir insanın bağlı bulunduğu topluma ait olan kültürü, milli değerleri, dili ve öz kişiliğini kaybetmemesi gerektiği olmuştur (Karataş, 2009, s. 21-22). Aşağıdaki bölümde incelemeye katkıda bulunacağı düşünüldüğü için Cengiz Aytmatov'un tez kapsamında ele alınan roman ve hikâyelerinin kısa özetlerine yer verilecektir.

1.4. Eserleri

1.4.1. *Asker Çocuğu*

Çok küçük yaşta babasız kalan Cengiz Aytmatov, kaleme aldığı eserlerinde de sık sık babasız kalan çocukların dramlarına yer verir. 1968 yılında yayımladığı ve kendi yaşamından esinlenerek oluşturduğu *Asker Çocuğu* isimli kısa hikâyesinde baba özlemi çeken küçük bir çocuğun yaşam öyküsünü anlatılır.

Cihangül, genç yaşta dul kalan ve oğluna tek başına bakan mücadelecî bir kadındır. Kocasını savaşta kaybeden Cihangül, tek başına, her türlü zorlu işlerde çalışır. Bir yandan da küçük oğluna bakar ve onu mutlu etmek için uğraşır. Zaman zaman oğlunu

bırakacak kimsesi olmadığı için onu da kendisiyle işe götürmek zorunda kalır. O, küçük oğluna sık sık babasının kim olduğundan ve nasıl bir adam olduğundan söz eder. Çünkü oğlunun, babasını unutmamasını ve hep hatırlamasını ister. Günlerden bir gün, köy meydanına açık hava sineması kurulur. Cihangül de küçük oğlu ile birlikte köy meydanına, film izlemeye gider. Cihangül, oğlunu bir nebze olsun mutlu görmek için filmde savaşı bir askeri oğluna göstererek babası olduğunu söyler. Küçük çocuk, duydukları karşısında çok mutlu olur ve büyük bir heyecanla, gözlerini ayırmadan filmi izler. Film bittikten sonra küçük çocuk kendisini daha fazla tutamaz ve o meydana olan herkese filmdeki adamın babası olduğunu söyler. Cihangül, oğlunun bu hâlini görünce içi parçalanır. Ana-oğul birbirlerine sarılıp hüngür hüngür ağlamaya başlar.

1.4.2. Beyaz Gemi

Beyaz Gemi, Cengiz Aytmatov'un 1970 yılında Rusça yayımladığı 168 sayfalık romanıdır. Romanda, küçük bir çocuğun yaşam öyküsü ve dramları anlatılır.

Olay, annesi ve babası tarafından terkedilen küçük bir çocuğun gözünden anlatılır. Küçük çocuk, Issık Gölü kenarında dedesi Kıvrak Mümin ve üvey ninesi ile birlikte yaşar. Onlarla birlikte orada iki hane daha yaşam sürer. Bunlardan biri teyzesi Bekey ve ayyaş kocası Orozkuldur. Diğer ise komşuları Seydahmet ve Gülcemaldir. Mümin Dede, geleneklerine son derece bağlı, torununa şefkatle yaklaşan, iyi bir adamdır. Mümin'in karısı nine ise yaşam şartlarından memnun olmayan, huysuz bir kadındır. Orozkul, Mümin'in damadıdır. O, yozlaşmış, ayyaş ve şiddete meyilli bir adamdır. Bekey ise Mümin'in kızıdır, çocuk doğuramadığı için kocasından türlü işkenceler görür. İhtiyar Mümin, torununa sık sık eski efsaneleri ve hikâyeleri anlatır. Çocuk bu efsaneler arasında en çok Maral Ana Efsanesini anlatmasını ister. Mümin'in anlattığı Maral Ana Efsanesi romanda olaylar zincirini oluşturur. Annesi ve babası tarafından terkedilen küçük çocuğun tek dayanağı dedesi Mümin'dir. Dedesinin anlattığı efsaneler, onun hayal dünyasını ucu bucağı olmayan bir noktaya getirir. Bir gün anne, babasına kavuşmayı ve maralları görmeyi hayal eden çocuk, en güvendiği insan olan dedesinin maralları öldürdüğünü öğrenince tüm dünyası başına yıkılır ve hastalanır. Çevresinde olan kötülüklere daha fazla dayanamayan küçük çocuk, balık olma arzusu ile kendini Issık Gölü'ne bırakır.

1.4.3. *Beyaz Yağmur*

Cengiz Aytmatov, *Beyaz Yağmur* hikâyesini 1990 yılında yayımlamıştır. Hikâyede saf ve temiz olan bir aşk hikâyesi anlatılır. Yazar bu eseriyle savaştan sonra doğrulmaya ve yeniden güçlenmeye çalışan bir milletin çabalarını da aktarır.

Hikâyede, savaştan sonra kızı ile bir başına kalan Zeynep-Apa'nın yaşam öyküsü anlatılır. Saadet, uzak bozkırlarda çalışmak ister. Annesi Zeynep-Apa, kızının uzak yerlerde çalışmasına her ne kadar gönlü razı gelmese de kabul eder. Ancak bir süre sonra yalnızlıktan bunalan Zeynep-Apa, kızının eve geri gelmesini ister. Saadet eve geri döner fakat çok geçmeden bir gece vakti tekrar evden ayrılır. Evden ayrılma sebebi Kasımcı'ya duyduğu derin aşktır. Saadet, birlikte çalıştığı iş arkadaşı Kasımcı ile gönül ilişkisi yaşar ve kısa bir süre sonra evlenirler. Kızının evlendiğini sonradan öğrenen Zeynep-Apa ise çok sinirlenir ve yaşadığı bu duruma lanetler okur. Zamanla, etrafındaki insanların telkinleriyle kızının da bir yuva kurup evlenme hakkı olduğunu anlar ve kızının yeni yuvasını ziyaret etmek için yola koyulur. Yolda, gördükleri karşısında çok şaşırır. Yıllar önce, savaş zamanı kurak olan bu çöller şimdi bir makine gibi işliyordu. Zeynep-Apa gururlanır ve oturup ağlar.

1.4.4. *Cemile*

Cemile, Cengiz Aytmatov'un 1958 yılında yayımladığı yazarlığının ilk yıllarına ait önemli bir eseridir. Yazar, hikâyede savaş zamanı verilen çetin ve zorlu mücadelenin tablosunu çizer. "Dünyanın en güzel aşk hikâyesi" şeklinde nitelendirilen bu eser, Cemile ve Danyar'ın saf aşklarını konu edinir. Bu eser, yazarın edebiyat dünyasında daha geniş alanlara erişmesine ortam hazırlamıştır.

Cemile, Sadık ile evlenir. Ancak çok kalmadan savaş başlar ve Sadık'ın cepheye gitmesi gerekir. Genç ve güzel olan Cemile ise yapayalnız kalır. Savaştan sakat bir şekilde dönen Danyar da çalıştırılmak üzere Cemile'nin olduğu köye gelir. Bu sırada Danyar, Cemile'yi görür ve ondan çok etkilenir. Cemile kocasından sevgi ve ilgi görmeyen, bu duygulara aç bir kadındır. Danyar'ın ona bu denli ilgi ve şefkat göstermesi onu çok mutlu eder. İkisinin arasında günden güne artan bir aşk başlar. Seyit, bu aşkın en yakın şahididir. Seyit, Sadık'ın küçük kardeşi ve iyi bir ressamdır. Yengesi ve Danyar arasında oluşan aşkın farkındadır ve bu duruma hiç ses çıkarmaz. Çünkü şahit olduğu bu aşk onu mutlu eder. Yengesinin sevimliliği ve âşık olmayı hak ettiğini düşünür. Cemile ve Danyar

aşklarını özgür bir şekilde yaşamak için köyden kaçarlar. Sadık, cepheden döndükten sonra karısının kaçtığını öğrenir ve buna göz yuman kardeşi Seyit'e çok kızar. Seyit'te daha fazla dayanamaz, hayallerine kavuşmak, iyi bir ressam olmak için doğup büyüdüğü toprakları terk eder.

1.4.5. *Cengiz Han'a Küsen Bulut*

Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut* hikâyesini 1990 yılında yayımlamıştır. Yazar, bu eserle diktatör yönetimin halk üzerinde kurduğu baskılara Cengiz Han Efsanesi ile gönderme yapar.

Eser, makam, mevki için türlü türlü yollar arayan Tansıkbayev ve yazdığı eserler yüzünden hapse mahkûm edilen Abutalip Kuttubayev eksenindeki olaylar zinciri ile başlar. Tansıkbayev, Abutalip'in "Sarı Özek Kurbanları" adlı yazısını okur. Bu yazıda, güç ve hırs uğruna koyduğu yasaklara uymayan kişileri zalimce cezalandıran Cengiz Han'ın hırsına kurban gittiği ve iki âşık insanı cezalandırdığı, büyük bir aşk hikâyesi anlatılır. Efsanede, mutlak güce ulaşmak için her türlü yolu deneyen Cengiz Han, kadınların doğum yapmasını izin vermez ve bu buyruğa uymayan kişileri ise en ağır şekilde cezalandırılır. Togulan ve Erdene'nin bir çocuğu olduğunu öğrenen Cengiz Han, her ikisini de acımasızca öldürür. Birbirlerini seven bu iki âşık halkın içinde infaz edilir. Cengiz Han'ın bu acımasızlığı karşısında onu daima takip eden ve koruyan bulur ortadan kaybolur.

1.4.6. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*

Cengiz Aytmatov, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* romanını 1977 yılında yayımlamıştır. Eserde, küçük bir çocuğun gözünden yaşadığı zorlu deniz macerası anlatılır.

Kirisk adında küçük bir çocuk, babası Emrayin, dedesi Orhan Ata ve akrabaları Mılgın ile birlikte ilk defa denize açılacağı için oldukça heyecanlıdır. Kirisk'in annesi ise bu yolculuk konusunda oldukça tedirgindir. Annesine göre kötü ruhlar bir babanın oğluyla ava gitmesinden hoşlanmaz ve onlara zarar verir. Ancak oğlu çok hevesli olduğu için elinden bir şey gelmez. Tekne denizin dalgaları arasında ilerler. Kirisk evlerinin olduğu kıyıyı uzaktan görünce deniz kıyısında koşan ala bir köpeğe benzetir. Tekne ilerledikçe ala köpeği göremez ve bu durum onu tedirgin eder. Büyükler ise soğukkanlı

ve kendilerinden emin bir şekilde tekneyi sürer. İlerleyen saatlerde bir sis her yeri kaplar ve günlerce gitmez. Orhan Ata ve beraberindekiler çaresiz, aç ve susuz bir şekilde kaderlerine boyun eğler. Önce Orhan Ata, sonra Mılgın, daha sonra Kirisk'in babası Emrayın kaderlerine teslim olup kendilerini denize bırakırlar. Bir başına, denizin ortasında kalan Kirisk, çok korkar. Çok geçmeden sis perdesi aralanır ve bir kuş sesi yankılanır. Kirisk, son gücüyle kuşun peşinden tekneyi sürer. Gözlerini araladığında evini yani deniz kıyısında koşan ala köpeği görür.

1.4.7. *Deve Gözü*

Cengiz Aytmatov, *Deve Gözü* isimli hikâyesini 1961 yılında yayımlamıştır. Eser, bireyin hayallerine ve ideallerine ulaşmak için verdiği mücadeleyi konu edinir. Yazar, bu eseriyle iki zıt karakteri aynı ortamda sunar.

Kemal, tarih öğretmeninden Anarkay bozkırının tarihi ile ilgili çok şey öğrenir. O topraklar yıllar sonra tarıma açılır. Kemal de o topraklarda çalışmak için Anarkay'a gider. Ancak Abakir isimli huysuz, kaba ve kötü adam ona gün yüzü göstermez. O zorba adamın kabalıklarına boyun eğmeyen Kemal, işine daha sıkı sarılır. Deve gözüne benzeyen su birikintisinin yanında bir çoban kızla tanışır ve o kızıdan hoşlanmaya başlar. Ancak Abakir'in kaba davranışları kızın ondan uzaklaşmasına neden olur. Tarlayı sürdükleri bir vakit Kemal topraktan altına benzer, ağır bir metal bulur. Açgözlü Abakir ise o metal parçasını altın sanıp alır ve arkasına bile bakmadan kaçar.

1.4.8. *Dişi Kurdun Rüyaları*

Cengiz Aytmatov, ikinci uzun romanı olan *Dişi Kurdun Rüyaları* isimli romanını 1986 yılında yayımlamıştır. Romanın ana teması insanların doğaya verdiği zarar ve doğanın insanoğluna tepkisinden oluşur.

Roman, yavrularını kaybeden anne kurt Akbar'ın verdiği mücadeleyi ve romanın başkahramanı olan Abdias'ın Hristiyan dininin gerçekleri üzerine koyulduğu araştırmayı anlatır. Akbar ve Taşçaynar, uzak yerlere göç eder. Akbar'ın orada üç yavrusu olur. Bunlardan ikisi erkek diğeri ise kızdır. Ailece ovada gezintiye çıktıkları sırada gürültülü bir helikopter sesi duyarlar ve çok korkarlar. Ovaya gelen avcılar, Akbar'ın gözünden bile sakındığı yavrularını öldürür. Akbar ve Taşçaynar, her ne kadar avcıların elinden kurtulsalar bile üç yavruları doğayı yağmalayan caniler tarafından öldürülür. Roman,

insanoğlunun doğaya ve doğanın içinde yaşam süren canlılara verdiği zararı konu edinir. Yavru kurtları öldüren avcılardan biri ise Abdias'tır. Gittiği papaz okulundan düşünceleri yüzünden kovulan Abdias, uyuşturucu ticaretini merak eder ve bunu araştırmak için yollara koyulur. Akbar ve Taşçaynar'ın yine çocukları olur. Ancak onları da doğaya verilen tahribattan dolayı kurtaramazlar. Üçüncü kez yavruları olan Akbar ve Taşçaynar'ın yavruları bu kez hayvanat bahçesine götürülmek üzere bir insan tarafından çalınır. Yaşadıkları karşısında her iki kurtta asabileşir. Daha sonra Taşçaynar da bir insan tarafından vurulup öldürülür. Akbar ise bir başına kalır. Romanın sonunda doğayı tahrip eden kişiler ise ilahi güç ile cezasını bulur.

1.4.9. *Elveda Gülsarı*

Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı* romanını 1963 yılında yayımlamıştır. Yazar, bu romanıyla toplumsal problemleri dile getirmiş ve bu problemleri eleştirmekten geri kalmamıştır. Roman, 1966 yılında düzyazı türünde en iyi eser olarak kabul edilmiştir (Çetin, 1994, s. 21).

Romanın konusu, Gülsarı isimli bir atın doğumundan ölümüne kadar olan hayat hikâyesi ve sahibinin başından geçen olaylardan oluşur. Gülsarı, çok hızlı ve iyi bir attır. Henüz çok küçük iken Tanabay'a verilir. İlerleyen zamanda Tanabay ve Gülsarı arasında çok özel bir bağ oluşur. Her yere birlikte gider, aynı duyguları paylaşırlar. Tanabay, Gülsarı ile birlikte at yarışlarını katılır ve tüm yarışları kazanır. Gülsarı'nın bu denli iyi bir at olduğunu gören dönemin yönetimi, Gülsarı'ya el koyar. Hayvanın ayakları zincirlenir ve çeşitli işkencelere maruz kalır. Sahibi Tanabay ise Gülsarı'nın yokluğundan sonra eski gücünü ve saygınlığını yitirir. İlerleyen yıllarda yönetim, Tanabay'dan çobanlık yapmasını ister. Zorlu koşullar altında çobanlık yapan Tanabay, daha fazla dayanamaz ve kendisini kontrol etmek için gelen müfettişe saldırır. Onun bu isyanı, partiden atılmasına ve halk düşmanı olarak nitelendirilmesine sebep olur. Yaşlanan ve eski gücünün kaybeden zavallı hayvan Gülsarı ise Tanabay'a geri verilir. Ancak çok geçmeden ölür.

1.4.10. *Gün Olur Asra Bedel*

Cengiz Aytmatov, ilk uzun romanı olan *Gün Olur Asra Bedel*'i 1980 yılında yayımlamıştır. Yazar, bu romanda Sovyet rejimini ve bu rejimin yöntemlerini sorgular.

Romanda olaylar, Yedigey'in gözünden, geçmiş ile gelecek arasına bir köprü kurarak anlatılır. Yedigey, bir gece yarısı en yakın dostu olan Kazangap'ın öldüğünü öğrenir. Can dostuna karşı üzerine düşen son vazifeyi yerine getirmeyi ve onu layıkıyla gömmeyi ister. Cenaze için Kazangap'ın yozlaşmış oğlu ve kötü bir evliliği olan kızı Ayzade de gelir. Kazangap'ın vasiyeti olan Ana-Beyit mezarlığına defnetmek için yola koyulurlar. Bu yolculuk sırasında Yedigey, yaşadıkları her şeyi ve Nayman Ana Efsanesini anımsar. Yedigey, Sabitcan'ın da tıpkı Nayman Ana Efsanesi'nde bulunan Coloman gibi mankurt olduğunu düşünür. Nayman Ana, Juan Juanlar'ın elinde olan ve mankurtlaştırılan oğlunu kurtarmaya çalışan acılı bir kadındır. Ancak annesini ve kültürünü unutan Coloman, annesinin bir yabancı olduğunu düşünür ve onu öldürür. Yedigey'in can dostunu gömmek istediği yer de Nayman Ana'nın mezarının olduğu yerdir. Ancak Yedigey, yakın dostu Kazangap'ın son isteğini yerine getiremez. Çünkü bu mezarlık, Sovyet yönetiminin uzay üssü olmuştur. Yedigey, çaresiz bir biçimde, Kırgız geleneklerine uyarak can dostunu Ana Beyit'e yakın bir yere defneder.

1.4.11. İlk Öğretmenim

Cengiz Aytmatov, *İlk Öğretmenim* isimli hikâyeyi 1962 yılında Kırgız Türkçesi ile yayımlamıştır. Yazar, bu eseriyle çocuklar için eğitimin önemine ve gerekliliğine vurgu yapar.

Hikâye, bir öğretmenin öğrencisinin hayatını nasıl güzelleştirebileceğini anlatır. Düşen, köye öğretmenlik yapmak için gelir. O, yalnızca Altınay'ın hayatını değil köydeki diğer çocukların hayatını da güzelleştirir. Kendisini öğretmenliğe adayan Düşen, kapı kapı dolaşarak öğrenci toplar. Her bir çocuğun bilgili ve meslek sahibi bireyler olmasını ister. Bu amaç doğrultusunda Altınay'ın yaşadığı evin kapısını da çalar. Altınay, ailesi olmayan, amcası ve yengesinin yanında sığıntı gibi yaşayan küçük bir kızdır. Yanında kaldığı insanlar tarafından her türlü zorbalık ve şiddete maruz kalan Altınay'ın en büyük hayali okul okumaktır. Düşen'in ısrarcı tavrı sayesinde kötü kalpli yenge, Altınay'ın okula gitmesine izin verir. Tüm zorlu koşullara rağmen Düşen, kendisini bilgili nesiller yetiştirmeye adanır. Bir gün Altınay, okul çıkışı eve döndüğünde, evde yaşı büyük adamlar görür. Yengesi bu adamların yanında ona tuhaf bir şekilde iyi davranır. İlerleyen günlerde yengesi, bu adamlar ile birlikte okula gelir ve Altınay'ı zorla götürmek isterler. Düşen ne kadar dirense de Altınay'ı kaçırmayı başarırlar. Altınay, yaşlı adamlardan biriyle zorla evlendirilir ve kuma olarak bir eve getirilir. O, bu esareten

kurtulmayı ve kaçmayı düşünür. Kaçmaya çalıştığı sırada iyi kalpli hocası Düşen'in onu kurtarmak için geldiğini görür. Yaşlı adam, hapse gönderilir. Adamın yaşlı karısı, şu ana kadar çektiği işkenceleri kusmak için kocasına saldırır. Altınay ise büyük bir şehre okul okumaya gider. Yıllarca şehirde okuyan Altınay, başarılı bir profesör olur. Yıllar sonra da bir ressamın davetiyle köyünü ziyaret etmeye gider.

1.4.12. *Kızıl Elma*

Cengiz Aytmatov, *Kızıl Elma* hikâyesini 1964 yılında yayımlamıştır. Hikâyede, bitmeye yüz tutmuş bir evliliğin değerler ve hatıralar noktasında tekrardan onarılması gerektiği anlatılır.

İsabiekov ve Sabira sorunları olan ve ayrı yerlerde yaşamlarını sürdüren evli bir çifttir. İsabiekov, kızı Anara'ya annesiyle yaşadığı problemlerden söz etmenin yollarını arar. Kızının anne ve babasının arasındaki sorunlar yüzünden üzüldüğü etkilenmesini istemeyen İsabiekov, kızını bir kır gezisine çıkarıp gerçekleri orada söyleme kararı alır. Bu kır gezisinde Anara, kurumuş bir ağaçta kızıl elma bulur. Bu kızıl elma, İsabiekov'u gençliğine götürür. Karşılıksız yaşadığı aşkına uzattığı kızıl elmayı ve reddedilmeyi anımsar. Hayatı boyunca Sabira dışında kimse kızıl elma istememişti ondan. İsabiekov, tüm bunları düşünür ve buldukları kızıl elmayı karısına vermek için yola koyulur. Kızıl elma, İsabiekov'a karısının hayatında önemli bir yere sahip olduğunu hatırlatır.

1.4.13. *Sultanmurat*

Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat* hikâyesini 1976 yılında yayımlamıştır. Hikâye, savaş ile birlikte babasız kalan çocukların dramını konu edinir. Aytmatov, kendi yaşamından ilham alarak babasız kalan çocuklara eserlerinde sık sık yer verir.

Eser, savaş arkasında yitip giden hayatları konu edinir. Sultanmurat, henüz on beş yaşlarında genç bir delikanlıdır. Okul sıralarındayken kendisi ile beraber birkaç sınıf arkadaşı okuldan alınır ve cephedeki askerlerin yiyecek temininin sağlanması için uzak bozkırlara çalışmaya gönderilirler. Sultanmurat, tüm bu zorluklar içinde bile Mirzagül adındaki kıza olan aşkından sık sık söz eder. Hacımurat, Sultanmurat'ın kardeşidir. O, Sultanmurat'ın aksine daha yaramaz ve babasına çok düşkündür. Anatay, ise Sultanmurat'ın hiç anlaşılamadığı, sürekli tartıştığı sınıf arkadaşısıdır. Olaylar, Sultanmurat ve sınıf arkadaşlarının bozkırda çalıştıkları sırada çalınan atlarla gelişir. Çocuklar, çalınan

atların peşlerine düşerler. Vatanlarını ve ailelerini koruma sorumluluğu altında ezilen bu çocuklar, küçük yaşta her türlü ağır işlerle mücadele ederler. Kiminin babası cephede, kiminin babası ölüdür. Ancak onlar, bir umut babalarının dönüşünü beklerler.

1.4.14. *Toprak Ana*

Cengiz Aytmatov, ilk romanı olan *Toprak Ana*'yı 1963 yılında yayımlamıştır. Yazar, *Toprak Ana* romanıyla Lenin Ödülü'nü kazanmıştır (Çetin, 1994, s. 21). Eserde, savaş zamanı verilen yoksulluk mücadeleleri ve ailelerin yok oluşu anlatılır.

Eser, Tolganay isimli bir kadının hayatı boyunca yaşadıkları olayları toprak ile dertleşmesini konu edinir. Tolganay, yıllarını toprak işlemeye ve üretmeye adanmış bir kadındır. Suvankul'a âşık olur ve evlenirler. Kasım, Caynak ve Maysalbek adında üç oğulları olur. Savaş zamanı Tolganay, önce büyük oğlu Kasım'ı daha sonra ise eşini ve diğer iki oğlunu cepheye uğurlamak zorunda kalır. İlerleyen zamanlarda, sırasıyla onların ölüm haberlerini alır. Tolganay ve gelini Aliman bir başına kalırlar. Gelin, kaynana yaşam mücadelesi vermeye çalışırlar. Onlar, zorlu ve ağır işlerde çalışarak yaşamlarını sürdürürler. Dul kalan Aliman, bir çobandan hamile kalır ve doğum sırasında ölür. Tolganay, bu bebeği gerçek torunu gibi görür ve onu şefkatle büyütür.

1.4.15. *Yıldırım Sesli Manasçı*

Cengiz Aytmatov, *Yıldırım Sesli Manasçı* isimli hikâyesini 1990 yılında yayımlamıştır. Hikâyede, yok olmaya yüz tutmuş bir ailenin varolma çabası anlatılır.

Hikâyede, savaş zamanı oğullarını kaybetmiş ailenin dramı anlatılır. Kertolgo-Zayıp, ailesine kanat geren ana kuş gibi yuvasını korur ve kollar. Kocasını Senirbay, yatalak ve durumu ağır olan bir hastadır. Oğlu Koyçuman, savaşa katılmış ve hayatını kaybeder. Kertolgo-Zayıp'ın tek korkusu, ailesinin parçalanıp yok olması ve soylarının tükenmesidir. Bu sebeple sık sık Gök Tanrı'dan bir erkek evlat ister. Kertolgo-Zayıp, tek kalan küçük oğlu Eleman için de Gök Tanrı'ya yalvarır. Küçük oğlunun babası gibi iyi bir yurt ustası olmasını veya ağabeyi gibi Manasçı olmasını diler. Çok geçmeden Senirbay daha fazla dayanamaz ve ölür. Kertolgo-Zayıp ve oğlu Eleman bir başına kalır.

1.4.16. *Yüz Yüze*

Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze* hikâyesini 1957 yılında bir edebiyat dergisinde yayımlamıştır. Yazarlığının ilk yıllarına ait olan bu eser, savaşın zorluğunu ve mücadelesini anlatması noktasında edebiyat dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

Seyde isimli genç kadın, İsmail ile evlenir. İsmail, henüz bir yıllık evliyken savaş başlar ve cepheye çağırılır. Talihsiz kadın, kocasının yolunu gözler ve sapasağlam dönmesini çaresizce ümit eder. İsmail ise ölmekten korktuğu için cepheye gönderilen trenden gizlice kaçır. Bir gece vakti kocasını kapıda gören Seyde, çok şaşırır. İsmail, karısına askerden kaçtığını söyler ve kendisini saklamasını ister. Seyde, günlerce kocasını bir mağarada saklar. Gizli bir şekilde, her gece kocasına yemek götürür. İsmail, mağarada kaldıkça huyu da değişmeye başlar. O, çok acıkan, kaba ve saldırgan bir adama dönüşür. Gece acıktığı için gizlice köye inen İsmail, yetim çocukları olan komşusu Totoy'un ineğini çalar. Bu olay karşısında tüm köy seferber olur ve yetim kalmış bu çocukların tek besin kaynağı olan ineği bulmaya koyulur. Bir gece İsmail, elinde bir parça et ile evine gelir. Seyde, o an ineği çalan kişinin İsmail olduğunu anlar ve dünyası başına yıkılır. Seyde, daha fazla dayanamaz, eşyalarını toplayıp babasının evine gitmek için yola koyulur. Yolda, arkasında ilerleyen askerlere eliyle İsmail'in sığınağını işaret eder. İsmail ve askerler arasında çatışma başlar. Seyde, kucağında memesini emen bebeğiyle birlikte, korkusuzca İsmail'in üzerine doğru yürür. İsmail, karısı ile yüz yüze gelince kendini savunmasız ve çaresiz hisseder. Daha fazla dayanamaz ve askerlere teslim olur.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “KADIN”

Kırgız edebiyatının kült yazarı Cengiz Aytmatov, realist bir tutumla yazdığı roman ve hikâyelerinde dönemin koşulları içerisinde mücadele veren çeşitli özellikteki kadınlara ve erkeklere yer verir. Eserlerinin konularını çocukluk döneminden ilham alarak oluşturan Aytmatov, İkinci Dünya Savaşı döneminde Sovyet boyunduruğu altında olan Kırgız halkının yaşadığı varoluş mücadelesini okura aktarır. Savaş döneminde en çok zorlanan, açlıkla, kimsesizlikle, savunmasızlıkla ve yoksullukla ön plana çıkan kadınlar, Aytmatov’un eserlerinin temel kişilerini oluşturur. Dolayısıyla Cengiz Aytmatov, savaşı değil savaşın arkasında yitip giden hayatları ve verilen mücadeleleri eserlerine konu edinir.

Cengiz Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınlar, ağırlıklı olarak annelik veya eş statüsüne sahip kişilerden oluşur. Bu kadınlar, bir yandan yalnızlığın vermiş olduğu ağır bir yükü çocuklarına ve ailelerine sahip çıkarken bir yandan da yoksulluk ve açlıkla mücadele etmek için çeşitli zor işlerde çalışır. Eşleri ölen veya savaşta olan kadınlar, genellikle çocuklarının koruyucusu ve ailenin maddi varlığının yöneticisi konumunda olur. Dolayısıyla bu bölümde Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınların hangi yönleriyle kurguya dâhil olduğu açıklanmaya çalışılacaktır ve kadın karakterler, aile içinde, ekonomik yaşamda, eğitim hayatında, din, şiddet ve dil olmak üzere altı ayrı alt başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Aile İçinde Kadın

Yüzyıllardır tüm kültürlerde aile kavramı hep çok önemli ve değerli görülür. Farklı kültürlerle rağmen aile, her yerde değerler, buyruklar ve yasaklar noktasında ortak bir paydada buluşur. Bireyin toplumsal cinsiyet sürecine ilk dâhil olduğu ve düşüncelerinin şekillendiği yer aile ortamı olur. Aile içinde bulunan kadın ve erkek bireylerin birbirlerine karşı olan tutum ve davranışları, nesillerce diğer aile üyelerine aktarılır ve aynı tutumla yüzyıllarca devam ettirilir.

Muhafazakâr ideoloji, aileyi “toplumun temeli” şeklinde niteler, geleneksel sosyoloji ise aileyi genel olarak en basit kurum ve daha ayrıntılı yapıların yapı taşı olarak görür (Connell, 1998, s. 167). Ailenin basit bir yapı olmaktan ziyade anlaşılması güç, karmaşık ve zor bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Connell (1998), aileyi “birbiri

üzerine yığılmış çok katmanlı ilişkiler” (s. 168) olarak tanımlar. Aile dışında hiçbir kurumda ilişkiler bu denli yakın, duygusal ve hareketli değildir.

Ataerkil düzenin en temel kurumu ailedir. Aile toplumun hem aynası hem de bağlantı noktasıdır. Diğer bir ifadeyle aile, ataerkil birim içindeki ikinci bir ataerkil birimdir (Millet, 2018, s. 60). Geleneksel ataerkil aile yapısında babaya birçok hak tanınır. Baba, ailenin diğer üyeleri üzerinde karar verme yetkisine sahiptir. Ne kadar hor kullanırsa kullansın miras, evlenme, çalışma, sosyal yaşam vb. birçok hususta karar verme yalnızca evin reisi olan babaya aittir. Millet’in da belirttiği üzere (2018); “Baba, hem evin reisidir hem de ailenin sahibidir.” (s. 61).

Cengiz Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınların en çok görüldüğü ve vakit geçirdiği mekân ev ortamı olmuştur. Kadınlar, evde çocuk bakımını ve ev içi işleri kendi vazifeleri olarak görmüş, ev dışında başka bir alanda veya statüde yok denecek kadar az yer almıştır. Dolayısıyla Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınlar, çoğunlukla aile içinde bulunan, ailenin refahı, huzuru ve mutluluğu için çalışan kişilerden oluşur. Klasik ataerkil aile yapısında kültürel olarak, kadınların edilgen olması gerektiği istenir. Birçok kültürde ve ailede kadınlardan erkeklere teslim olmaları ve kendilerini kocasına ve çocuklarına adanmaları beklenir (Chodorow, 2019, s. 99). Aytmatov’un eserlerindeki kadınlar, ataerkil aile yapısı ile hareket eden, genel hatlarıyla ailesine bağlı, edilgen, evcimen gibi özelliklere sahiptir.

Aytmatov’un *Toprak Ana* romanındaki merkezi kişi Tolganay, son derece idealist, geleneklerine bağlı ve toprağı için mücadele veren bilge bir kadındır. Romanın adını *Toprak Ana* olarak belirten yazar, doğa ile kadın arasında ilişki kurarak tıpkı doğa gibi kadının da üretken, doğurgan ve kucaklayan yönlerine dikkat çeker. Tolganay, küçük yaşlardan itibaren tarlalarda ağır koşullarda çalışmış, toprak ile iç içe büyümüştür. Tam anlamıyla çocukluğunu ve gençliğini yaşayamayan Tolganay, hep bir tarafı eksik kalmış, güzel elbiseler giyen genç kızlara ve kadınlara özenmiştir: “*Ah benim de onlarınki kadar güzel fistanlarım, onlarınki gibi püsküllü başörtülerim olsa !*” (Aytmatov, 2022k, s. 11) diyerek süslü kadınlara hep imrenmiştir. Ünlü feminist yazar Simone de Beauvoir’e göre (2022b) “kadın, süslenerek kıskançlık ya da hayranlık ifade eden bakışlarda güzelliğinin, zarafetinin, zevkinin kısacası kendisinin mutlak bir biçimde olumlanmasını arar. Dolayısıyla kadın, kendini göstermek için giyinip kuşanır ve kendini var etmek için kendini gösterir. (s. 276). Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, yıllarca tarlalarda çalışmaktan başka bir hayatı olmayan Tolganay’ın diğer kadınlar gibi güzel giyinme ve süslenme isteği aslında varolma çabasından kaynaklandığı söylenebilir.

Savaş, toplumsal cinsiyet yapılarında çoğu kez çarpıcı değişimler yaratır. Çünkü savaş, normal zamanda erkeklerin yaptığı işleri, kadınların yürütmesine neden olan acil durumlar yaratır (Wiesner-Hanks, 2020 s. 250). Kadınlar, savaş zamanı malzeme tedarikinde önemli görevler üstlenmişler. Ordular, yiyecek temini ve hazırlanması, giysi ve teçhizatı bakımı için hep kadınlara ihtiyaç duymuştur. Tolganay'ın *“Ne var ki üç çocuklu bir evin bütün işlerini yapmak, bu arada kolhozdaki işi de aksatmamak hiç de kolay gelmiyordu bana”* (Aytmatov, 2022k, s. 16) sözleri, kadınların savaş zamanı çektiği zorlukların bir ifadesi durumundadır. Tolganay gibi birçok kadın hem çocuklarının bakımı ve ev işleri ile uğraşmış hem de savaşta olan erkeklere yemek temin etmek için zor koşullarda kolхозlarda çalıştırılmıştır. Beauvoir'e göre (2022b) kadın, “yuvasını” ev işlerini yaparak sahip çıkar, konutunu idare ederek kendisini toplumsal olarak doğrular; ayrıca bir diğer görevi olan aile topluluğunun beslenmesine, giyim kuşamına, genel olarak bakımına göz kulak olur. Böylelikle o da kendini bir etkinlik olarak gerçekleştirmiş olur (s. 182). Dolayısıyla kadının ev dışına taşan sorumlulukları da ev içindeki konumunun kendisine kazandırdığı rolün doğal ve toplumsal bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Dünyanın birçok yerinde, tarım ile uğraşan toplumlarda çoğunlukla toplumsal cinsiyet ile hareket edilir ve güçlü kişi olarak yetişkin erkekler görülür. Genellikle bu yerlerde köy reisi veya kabile reisi yaşı büyük erkeklerden oluşmaktadır. Ancak böyle olmayan kültürler de vardır. Suvankul'un savaşa gitmeden önce Tolganay'a *“bundan sonra başkalarının önünde gözyaşlarını gösterme. Çünkü sen baybişesin. Evin reisi. Aliman ve Caynak'ın anasisin. Artık kolhozda benim yerime sen ekip başı olacaksın”* (Aytmatov, 2022k, s. 50) şeklindeki sözleri, anaerki bir düzenin var olduğunu gösterir. Toprağı işleyen toplumlarda, toplumun lideri kadındır. Dolayısıyla kadın, sadece erkeklerle eşit haklara sahip olmakla kalmıyor, zaman zaman erkeklerden de üstün görülerek yöneten pozisyonunda da yer alabiliyordu. (Karaca, 2015).

Yüzyıllardır kadınlar söz konusu olduğunda genellikle medeni durumlarından söz edilir. (Wiesner-Hanks, 2020, s. 44). Aliman'ın *“Anam! Anam! İkimiz de dul kaldık! Zavallı dullarız biz... güneşimiz söndü, artık hep karanlık olacak, hep karanlık!...”* (Aytmatov, 2022k, s. 71) şeklinde ağıt yakması, kendi toplumlarında dul kalmanın aslında ne kadar vahim bir durum olduğunu gösterir. İlkel toplumlarda dul kalmış kadına, doğrudan bir erkek egemenliği altında olmadığı için her zaman şüpheyile bakılır. Bir kadının kimliğinin kocasının kimliğine bağlı oluşu, tam tersi duruma göre daha sıkı olduğundan, kocanın ölümü genellikle kadının konumunda büyük değişiklikler yaratır ve

kadın “dul” olarak anılır. (Wiesner-Hanks, 2020, s. 46). Aliman için dul kalmak savunmasızlık, çaresizlik, yoksulluk ve kimsesizlik anlamlarına gelmektedir. Oysaki dul kalmadan önce Tolganay ve Aliman da dâhil diğer tüm kadınlar, erkekler savaştayken yaşamlarını idame ettirip her türlü zorlu işin üstesinden gelmişlerdir.

“Toplumsal geleneksel olarak kadın için öngördüğü yazgı evliliklidir.” (Beauvoir, 2022b, s. 153). Tolganay’ın tek arzusu gelini Aliman’ın yeniden evlenmesidir: *“Elbette zamanla Aliman’ın yarısı da kabuk bağlayacaktı. Dünya erkeksiz kalacak değildi ya, belki başka birini sevebilir, yeni umut kapıları açılabilirdi”* (Aytmatov, 2022k, s. 73) ve *“Gelinimin gençliğini yitirmeden bir koca bulması için Allah’a dua ediyordum hep”* (Aytmatov, 2022, s. 107). Tolganay’ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere dul kalmış Aliman’ın tek kurtuluş yolu yeniden evlenmek ve yeni bir yuva kurmak olmuştur. Bu ifadelerden hareketle, gelişmemiş kırsal bölgelerde kadının birey olarak kabul görmesi ve toplum içinde varlığını ispat edebilmesi ancak evlilik bağı ile mümkün olduğu söylenebilir.

“Kadın katı bir iffetlilik boyunduruğu altındadır.” (Beauvoir, 2022a, s. 112). Aliman’ın evlilik dışı birliktelikle oluşan gebeliği, onu büyük bir buhrana sokmuştur. Kendini suçlamış ve bebeği asla kabul etmemiştir. Doğumun başladığını anladığı anda kendisini ve bebeği ölüme terk etmiştir. Çoğunlukla kadını çocuktan kurtulmaya iten erkek olur. Çünkü erkek, kadının gebe olduğunu anladığında onu çoktan terk etmiş olur. Kadın, gebeliğini istemeyerek de olsa devam ettirir çünkü böyle bir durumda kadının ne sığınabileceği başka bir kapı ne de hayatını tek başına devam ettirebileceği maddi bir gücü vardır.

Beauvoir’e göre (2022b) kadınlar, çocuklarını kendi kocalarına benzemeye veya tersine benzememeye zorlarlar ya da onlara kendi babalarının, annelerinin veya saygın bir atanın yeniden vücut bulmuş hâli olmayı dayatırlar. Yani kısacası saygın bir örneğe öykünürler. (s. 255). Tolganay’ın iki büyük oğlu Kasım ve Maysalbek için *“Kasım ve Maysalbek’i babalarından ayırmak güçtü doğrusu: babaları gibi boylu ve çeviktiler”* (Aytmatov, 2022k, s. 19) ifadeleri, Beauvoir’ın bu düşünceleriyle paralellik gösterir. Tolganay’ın kocasına duyduğu derin sevgi ve hayranlık, onu oğulları ve babaları arasında bir benzerlik ilişkisi kurmaya yöneltmiştir.

Aytmatov’un *Beyaz Gemi* romanındaki Bekey Teyze, aslında kadın olmanın zorluğunu ve eziyetini en derin şekilde yaşar: *“Bekey Teyze kocasından habersiz pahalı bir şey almaya cesaret edemez. Dünyanın en mutsuz kadınıdır Bekey Teyze, çünkü çocuğu olmuyordur. Bunun için de Orozkul her sarhoş oluşunda dövüyordur onu.”* (Aytmatov,

2022a, s. 13). Romanda geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere Bekey Teyze, çocuğu olmadığı için kocası tarafından her türlü zorbalığa maruz kalan çaresiz bir kadındır. Ekonomik anlamda kocalarına bağımlı olan ev kadınları, daima eşlerinin imkânlarından yararlanmaya çalışır. Bu durum da onların ekonomik anlamda yeterince özgür olmadığını gösterir. Sonya O. Rose (2018), kadının özgür bir şekilde harcama yapamamasının sebebini şöyle açıklar: “Kadınlar, kocalarının eve bıraktığı parayı oradan buradan kısıp artırarak kocalarına daha iyi bakabilmek adına tutumlu bir şekilde kullanırken, erkekler zevkleri ve ihtiyaçları için kendilerine belli bir bütçe ayırabiliyordu. Dolayısıyla kadının ev bütçesini idaresinin hem zor zamanlarda koca için hem de genel olarak ekonomi ve sanayi sistemi için bir tampon işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.” (s. 23-24).

Kendini adadığı ev işleri kadını, tekrara ve içkinliğe hapseder. Ev işleri, yüzyıllar boyunca neredeyse hiç değişmeden sürüp giden bir şekilde günbegün kendini yeniden üretir, oysaki yeni hiçbir şey üretmezler (Beauvoir, 2022a, s. 93). *Beyaz Gemi* romanında da kadınlar yalnızca ev işleri ile uğraşmış başka bir alanda yer almamıştır: “*O saatte evlerde tek erkek yoktu, sabah erkenden çıkıp gitmişlerdi. Kadınlar ise ev işleriyle meşgul idiler.*” (Aytmatov, 2022a, s. 12). Kadınlık, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir. Bu sebeple ev veya ev işleri kadının öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkar (Aktaş, 2013, s. 55). Dolayısıyla cinsiyet eşitsizliğinin egemen olduğu esas mekânın ev olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuk sahibi olamayan kadınlar, diğer işlerde ne kadar başarılı olsalar bile kendilerini hep ikinci sınıf hissederler (Kandiyoti, 2013, s. 26). Bekey Teyze, çocuğu olmadığı için kocası tarafından her türlü ağır hakaretlere, küfürlere maruz kalmış ve ötekileştirilmiştir:

“Babasının yanında en ağır küfürleri savuruyordu Orozkul.’ Kısır kancık, dölsüz katır, lanet karı!’ diye bağıırıyordu. Ve kızı da kaderine lanet okuyarak çığlıklar atıyor, bas bas bağıırıyordu: Allah çocuk vermiyorsa suçum ne benim! Yeryüzünde koyun gibi doğuran ne çok kadın var, ben ise lanetlenmişim! Niçin niçin? Neydi benim günahım da böyle kısır bırakıldım! Öldür beni canavar adam, öldür! Vur, vur. Gebereyim daha iyi.” (Aytmatov, 2022a, s. 49).

Bu ifadeler, kadının çocuk doğuramadığı için değersizleştirilip ikinci plana atıldığını çarpıcı bir şekilde gösterir. Beauvoir’e göre (2022b) çocuk yapmak kadına somut bir özerklik kazandırır, çünkü çocuk onu, kendini başka bir amaca adama zorunluluğundan kurtarır. Eş olarak tam anlamıyla bir birey olamayan kadın, anne olarak

bu niteliğe sahip olacaktır. Çocuk onun yaşama sevinci ve bir birey olarak doğrulanmasıdır. Cinsel ve toplumsal olarak kendini gerçekleştirmesini onun aracılığıyla tamamlar, dolayısıyla da evlilik kurumu onun aracılığıyla asıl anlamına kavuşur ve amacına erişir (s. 226).

Aytmatov'un *Beyaz Gemi* romanının kurgusunda merkezi konumda yer alan Bekey Teyze, çektiği sıkıntılar sonucu melankolikleşir ve kaderine isyan eder: “*Ah benim kara talihim, ah! Niçin geldim ben bu dünyaya, niçin!*” (Aytmatov, 2022a, s. 91). Bekey Teyze, çocuk doğurmadığı için tam anlamıyla kendini ve kadınlığını ispatlayamadığını düşünür. Ona göre; çocuğu olsaydı hiçbir sorun kalmayacak; aksine her şey yoluna girecektir. Çocuk doğurmak için her yola başvuran Bekey Teyze, hiçbir sonuç alamayınca kara talihi isyan etmiş ve yaşamının anlamsız olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla pek çok ataerkil toplumda olduğu gibi kadının sosyal bir statü ve kişisel başarı kazanmasının tek yolu anneliktir (Kapanoğlu, 2019, s. 28).

Kadının tüm tabuları yıkıp kendi istediği şekilde yaşadığı bir başkaldırı hikâyesi olan *Cemile*, yine savaş zamanında arka planda mücadele eden kadının varoluş çabasını anlatır. Hikâye kitabının ilk sayfalarında geçen aşağıdaki ifadeler, kadının değişmez yazgısının evlilik olduğunu bir kez daha gösterir:

“*Kabilede hâlâ yaşatılan eski geleneğe göre, dul bir kadının çocuklarını alıp başka bir yere gitmesine izin verilmez. Onun için bizimkiler bu kadını babamla evlendirmişler. Babam ölenin en yakın akrabası olduğundan, atalarının ruhuna saygısı ve ödevi, onu bu kadınla evlenmeye mecbur etmiş. Böylece bizim evde ikinci bir aile olmuş. Küçük ev, bahçesiyle, hayvanlarıyla ayrı ve bağımsız sayılıyordu ama gerçekte bir arada yaşıyorduk*” (Aytmatov, 2022b, s. 9)

İfadeler, kadının değişmez yazgısının evlilik olduğunu bir kez daha gösterir. Henüz gelişmemiş kırsal kesimlerde eşini kaybeden dul kadınlar, başında bir erkeği olmadığı için kendisine güven duyulmaz ve çocukları üzerinde söz sahibi olmasına müsaade edilmez. Dolayısıyla toplumun dul kalmış bir kadını sahiplendirip, erkek boyunduruğu altına koymak ilk tercihleri arasında yer alır. Bu erkek, genelde kadının ölen kocasının erkek kardeşleri ya da en yakın erkek akrabaları olur.

Aytmatov'un *Cemile* isimli hikâyesinde de anaerkil bir düzenin var olduğu ve toplumun bu düzenden hoşnut olduğu söylenebilir. Evin küçük oğlu Seyit'in şu sözleri, kadının yaşadığı topluma önderlik ettiğini ve akılla toplumu yönettiğini ispatlar:

“*Büyük ailemiz huzur içinde, uyum içinde yaşamasını benim anneme borçluydu. Her iki evi o, tam yetkiyle ve kusursuz yönetirdi. Aile ocağının bekçisiydi o.*”

Köyde onu en akıllı, en tecrübeli, en üstün nitelikli ev kadını olarak görür, saygı gösterirlerdi. Evde her şeyi annem idare ederdi.” (Aytmatov, 2022b, s. 10).

Ailenin yaşlı üyelerinin fikirlerinin gençlere göre, önce doğanın fikirlerinin sonra doğana göre, erkeğin fikirlerinin kadına göre daha büyük ağırlığı vardır. Bazı toplumlarda ise yaşlı kadınlar genç erkeklere hükmederler (Wiesner-Hanks, 2020, s. 55). Bu bağlamda bakıldığında Seyit’in annesi, hem iki aileyi koruyup kollamış hem de köyün geri kalanı üzerinde kurduğu otoriteyle sözünü geçirmiştir. Kadınların evlenip gelin gittikleri evde mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmelerinin koşulu olarak hane içi dinamikler son derece önemli görülür. Dolayısıyla mutluluk için sadece eşler arasındaki sevgi ve saygı yetmemekte, ailedeki diğer bireylerin de birbirleriyle uyum içerisinde yaşaması son derece önemlidir (Günaydın, 2017, s. 86). Seyit’in annesi kumasını ve onun çocuklarını sevgiyle kucaklamış, çocuklar arasında ayrım yapmamış ve her iki aile içinde mücadele göstermiştir. Bu durum, onun ailede sevilen, otoriter ve saygın bir üye olmasını sağlamıştır.

Toplumun kadın için öngördüğü genel geçer kalıplar bulunmaktadır. Bu kalıplar, kadın gibi yaşamı esas alan işler ve uğraşlardan oluşur. Bir kadından genellikle ev işleriyle uğraşması, iğne oyası gibi el işleri yapması ve daha birçok kadınlara mahsus uğraşlarla ilgilenmesi beklenir. Toplumun belirlediği kalıpların dışına çıkan kadınlar ise ya iffetsizlikle suçlanır ya da erkek gibi kadın olarak görülür. Cemile de bu kalıpların dışına çıkan, uçarı hareketleriyle alay konusu olan ve “erkek gibi kadın” şeklinde nitelendirilen bir kadındır. Seyit’in bu sözleri Cemile’nin diğer kadınlardan farkını ortaya koyar: *“Cemile evin tek çocuğu idi. Çocukluğundan beri babasıyla birlikte yulku peşinde koşuyordu. Belki bu yüzden biraz sert tabiatlı, erkek mizaçlı, hatta bazen biraz kaba idi. Erkek gibi de kuvvetliydi, canla başla çalışırdı ve küfürde kimseden aşağı kalmazdı.” (Aytmatov, 2022b, s. 15).*

Cemile’nin kocasından soğuyup başka bir adama ilgi duymasının sebebi hikâyede şöyle açıklanır: *“- Seni ona değişir miyim hiç! Sen öyle mi sandın? Hayır, hayır asla! O beni hiç sevmeydi. Mektubunun en sonunda bana bir tek selam söylüyordu, o kadar. Bundan sonra sevse de istemem. Kim ne derse desin.” (Aytmatov, 2022b, s. 71).* Sadık’ın savaş zamanı ailesine gönderdiği mektupta karısına sadece mektubunun son satırında kısa bir cümle ayırması, Cemile’nin gücüne gitmiş ve üzülmüştür. Bu durum, Cemile’nin kocasına karşı beslediği saf duyguların yitirilmesine sebep olmuştur. Kocasından sevgi ve ilgi göremeyen Cemile, tüm bu beklentilerini Danyar’da bulduğu için ona derin hisler duymaya başlamıştır.

Sadık'ın Cemileye mektubunda kısa bir yer ayırmasının asıl sebebi hikâyede şöyle açıklanır: “*Tabii evde anne ve baba sağ iken, avılın (köyün) aksakalları (ihtiyarları) ve yakın akrabalar varken en başta kadının adını anmak, hele mektubu onun adına yazmak hiç yakışık almaz, hatta herkesi şaşkına çeviren bir tuhaflık olurdu.*” (Aytmatov, 2022b, s. 23). Hikâyede geçen bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, henüz gelişmemiş toplumlarda kadınların ve erkeklerin evli olsalar dahi birbirlerine karşı duydukları sevgiyi dile getirmesi büyük bir utanç olarak karşılanır. Evin büyükleri olduğu müddetçe eşler, birbirlerine olan hislerini hep saklar ve aynı çatı altında birer yabancı gibi davranırlar. Bu durum, karı kocanın birbirinden uzaklaşmasına ve yabancılaşmasına önemli ölçüde yol açar. Sonuç olarak kadınlar, zorlu yaşamlarında yalnızca sevmeyi ve değer görmeyi ister. Hayatını birleştirdiği erkekten bu beklentilerini karşılayamayan kadın, içine kapanır, kendisine ve bulunduğu topluma karşı yabancılaşır.

Elveda Gülsarı romanından alınan aşağıdaki diyalog, kadının dul kaldığı için kendini hiçbir sevgiye ve mutluluğa layık görmeyişini ifade eder:

“-Evet, Gülsarı beni seviyor.

-Ne yani? Başkaları sevmiyor mu demek istiyorsun?

-Öyle demek istemedim, biz unumuzu eledik, eleğimizi astık artık, ben yalnız senin adına üzülmek istemiyorum.

-Benim için üzülecek ne var ki?

-Çünkü sen başkasın, sonra çok üzülürsün.

-Peki, sen?

-Kaybedecek neyim var ki? Ben bir dulum. Cephede ölen bir askerin karısı. Ama sen...” (Aytmatov, 2022g, s. 50).

Savaş zamanı dul kalan kadınlar ya dul yazgısından kurtulup tekrar evlenirler ya da çaresizce hayatlarına devam ederler. Bibican, evlenmemiş ancak gönlünü evli olan Tanabay'a kaptırmıştır. Birçok toplumda dul kalmış kadınlar ötekileştirilir ve kolay kolay toplum tarafından kabul görmezler. Bibican da ötekileştirilen kadınlar arasında yerini almıştır. Gül Aktaş'a göre (2013); ataerkil düzen içerisinde baskıyla yüz yüze kalan kadın, kendi belirlenmişliğinin ve sınırlandırılmışlığının tam tersi olan, ev içerisinde veya dışarıda hayatının kontrolünü elinde tutan başka bir kadın tanımının karşısına kendisini yerleştirdiğinde içerisinde bulunduğu topluma karşı kendini “öteki” olarak görmeye başlar (s. 69). Dolayısıyla Bibican da dul yazgısını kabullenerek kendisini diğer kadınlar karşısında öteki, talihsiz ve değersiz olarak görür. Bibican için yeniden sevmek ve iyi bir yuva kurmak yalnızca hayal olarak kalır.

Kadın, gerçeği söylemeye başladığı anda erkeğin aynadaki görüntüsü küçülmeye başlar; yaşam karşısındaki uyumluluğu yok olur. Çünkü erkeği güne güvenli ve sapaşğlam bir şekilde hazırlayan kadındır. Aksi durumda erkek, kokaini elinden alınan bir uyuşturucu bağımlısı gibi yaşamdan kopacaktır (Woolf, 2002, s. 41). Woolf 'un bu ifadelerine bakılarak aslında kadınların sustukları için zayıf görüldüğü söylenebilir. Oysaki yapılan ihanet ve zulme sessiz kalmayan kadınlar, erkeğin konumunu sarsacak kadar etkili olacaktır. Caydar'ın kocasının ihanetine şahit olması ve bu ihanet karşısında sessiz kalması romanda şu şekilde ifade edilir:

“Giyinmeye de mi vakit bulamadın? Talihin yokmuş! Çizmenle pantolonun ayağında olmasına şükür. Hiç utanmıyor musun? Artık genç de değilsin. Çocuklar boyuna yetiştii! Sen ise... Bugün hepimizin çok işi var. Fırtına çadırları yıktı, gidip onaralım bari. Tanabay'a dönüp yavaş sesle: sen burada kal, dedi, yiyecek ve giyecek bir şeyler getireyim. Bu hâlinle insanlara görünmen hiç iyi olmaz değil mi?” (Aytmatov, 2022g, s. 74).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Caydar, kocası Tanabay'ı suçüstü basmıştır. Kocasının ihaneti ile yüzleşen kadın, tüm bunları sineye çekmiş ve sessizce, kimse anlamasın diye işinin başına dönmüştür. Caydar, gidecek yeri ve maddi imkânı olmadığı için ihanete boyun eğmek ve çaresizce susmak zorunda kalmıştır. Kadının kocasının himayesi altında, aileye ait olduğu fikri tüm ataerkil yapıli aile sisteminde yer alan bir düşüncedir. Dolayısıyla kadın, her türlü ihanete ve zorbalığa rağmen evini, evliliğini ve ailesine karşı olan edilgenliğini terk edemez.

Beauvoir'e göre (2022b) kadının ev içinde yaptığı iş ona bir özerklik kazandırmaz; topluluğa doğrudan bir yararı yoktur, geleceğe açılmaz, hiçbir şey üretmez. Ev, kadını özgürleştirmek şöyle dursun, ev işi onu koca ve çocuklara bağımlı kılar; kadın kendini ancak onlar aracılığıyla doğrular. Onların hayatında yalnızca önemsiz bir dolayımıdır (s. 192). Beauvoir'ın ifadelerinden hareketle Caydar, varoluşunu ispatlamak yolunda kendisini, yaşamını ve arzularını ailesine kurban ettiğı söylenebilir. Gençliğini ve güzelliğini ailesi uğrunda feda eden Caydar'ın yıllar içindeki değişimi romanda şöyle verilir:

“Caydar güzel kopuz çalardı. Tanabay onu, gencecik bir kız iken, kopuz çalarken tanımış, sevmişti. Şimdi Tanabay, başını kaldırmadan, gözü kapalı olarak dinliyordu onu. Gözü kapalı ama her şeyi görerek: yıllar yılı sıcak demeden, soğuk demeden her işte çalışıp yıpranmış ellerini, ağarmış saçlarını, boynundaki, ağzının kenarındaki, gözlerinin çevresindeki kırışıklıkları... Sonra

o kırıksıklıklar arasında kaybolup giden gençliğini, genç ve güzel Caydar'ı: saç örgüleri beline kadar inen esmer güzeli o şirin kızı, kendi gençliğini, birlikte gezip tozdukları o güzel günleri... Her şey, her şey gözlerinin önündeydi” (Aytmatov, 2022g, s. 89)

Bu bağlamda bakıldığında Caydar'ın yalnızca başkaları için mücadele verdiğini ve kendi benliğinden koptuğunu söylemek mümkündür. Onun asıl amacı ailesinin iyi bir yaşam sürmesi olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da yorulmadan çalışmış, tüm zorluklara göğüs germiştir. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar, Caydar gibi kendi güzelliklerinden, sosyal yaşamlarından, arzu ve isteklerinden tamamen vazgeçmişlerdir. Onlar için esas vazife, ailelerinin ve sevdiklerinin mutlu olmasıdır.

Woolf'ın da ifade ettiği üzere (2002) bir erkeği güne sağlam bir şekilde hazırlayan kadındır (s. 41). Kadının yokluğunda erkek kendisini hayata karşı uyumsuz ve yalnız hisseder. Tanabay'ın karısı için söylediği bu ifadelerle göre kadın, erkeğin yoldaşı, ailenin koruyucusu ve evin tek hâkimidir:

“Caydar yokken ocaktaki ateş bile alevsiz, korsuz, bir yetim gibi kalıyordu. Ertesi gün anaları dönüp gelince nasıl sevindiler, nasıl! İkisi iki taraftan analarının boynuna sarılmış, bırakmıyorlardı. Zor ayrıldılar annelerinin boynundan. Babaları baba idi, ama analarının yerini tutamazdı” (Aytmatov, 2022g, s. 131).

Caydar, daima Tanabay'ın yanında yer almış, onun gücü ve ilham kaynağı olmuştur. Evine ve ailesine son derece bağlı olan bu kadın, romanda evin tamamlayıcısı ve koruyucusu olarak belirtilmiştir. Aytmatov, *Elveda Gülsarı* romanıyla kadının önemini ve değerini bir kez daha göstermiştir.

Yıldırım Sesli Manasçı isimli hikâyedeki Kertolgo-Zayıp, ailenin reisi olarak törenlere katılan ana-erkil yapıda bir karakterdir. Kadın, kocasından onun yerini almayı yani törenlerde ailesini temsil etmeyi talep eder:

“Beğ, akrabaların cenazesine gidemeyecek kadar hasta olduğun için Tanrı seni bağışlayacaktır. Bırak senin yerine ben gideyim. Senden sonra ailenin aksakalı (evin yaşlı reisi) benim. Bozoy aşiretinin büyük anası ben olacağım. Aşiretimizi cenaze törenine ben götürsem, oğlunun kaynatası ve kaynanası seni suçlamazlar” (Aytmatov, 2022l, s. 13-14).

Romanda yer alan bu ifadeler, kadının diğer tüm üyeler gibi toplumun ortak faaliyetlerine erkeklerle eşit oranda katılım sağladığını gösterir. İşleri farklı olsa bile

kadınlar da erkekler kadar ailenin refahı için canla başla çalışır. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda kadınlar da en az erkekler kadar topluluğun saygın üyeleridir.

Ev, kadın için sorumluluğu ve günlük rutine ait tek düzeliği ifade etmektedir. (Günaydın, 2017, s. 143- 144). Kertolgo-Zayıp, yalnızca ailesi için çalışan ve tüm bu uğraşları tek başına yapan çalışkan bir kadındır: *“Eve gelin gelinceye kadar bütün ev işlerini o yapmış, dört kişiye –kocas ve üç oğluna- o bakmıştı. Ev işlerine onların da yardımcı olmasını isteyebilirdi.”* (Aytmatov, 2022l, s. 17). Onun böyle çalışkan ve üretken olması kendisine büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Beauvoir’e göre (2022a) bu saygınlık şu şekilde açıklanmaktadır: Köylerde kadınlar tarladaki işlere büyük ölçüde katılır ve hizmetkâr muamelesi görürler, bu yorgunluğunun üzerine bir de annelik yükleri biner. Ancak bu kadınların evde büyük bir otoritesi ve saygınlığı vardır (s. 145). Diğer tüm kadınlar gibi Kertolgo-Zayıp da ne kadar çalışıp uğraşırsa o kadar ailesine faydalı olacağını düşünmüş ve kendi benliğinden uzaklaşmıştır. O, kendi istek ve arzularını bir kenara bırakarak yalnızca eşinin ve çocuklarının istekleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bu durum da kadınları Beauvoir’ın deyimiyle *“İkinci Cins”* konumuna düşürür yani ötekileştirir.

Beyaz Yağmur isimli hikâyede yer alan Zeynep-apa, kızı Saadet’le bir başına kalmış dul bir kadındır. Kızından başka kimsesi olmayan Zeynep-apa, kızının çalışmak için uzak yerlere gitmesine veya uzak yerlerde evlenmesine asla müsaade etmez. Çünkü o kızının uzak yerlere gidince kendisinden kopacağını düşünür:

“Saadet yaz boyunca o ekipte pullukçu olarak çalışmaya gitti ama annesi birkaç gün sonra bu işe izin verdiği için pişman oldu. Görüyordu ki artık kızı ona ait olmaktan çıkıyor, daha büyük başka bir güç onu her gün biraz daha uzaklaştırıyordu kendisinden” (Aytmatov, 2022l, s. 49).

Beauvoir’e göre (2022b) kimi anneler yüreklerindeki boşluğu telafi etmek ve kendilerine itiraf etmek istemedikleri bir düşmanlıktan dolayı kendilerini cezalandırmak için, kendilerini çocukların kölesi hâline getirir. Bir marazi kaygıyı hiç bitmemecesine taşırlar, çocuğun kendisinden uzakta olmasına dayanamazlar. Her tür zevkten, kişisel yaşamlarından vazgeçerler, bu da onların kurban kimliğine bürünmelerine izin verir (s. 256-257). Dolayısıyla Zeynep-apa kızının kendisinden uzaklaşmaması için her türlü yola başvurarak kendini bu uğurda kurban etmiştir.

Söz gelimi Zeynep-Apa, kızının sevdiği adam ile evlenmesini büyük bir iffetsizlik olarak gördüğünü şu sözlerle dile getirir: *“Saadet benim şerefimi beş paralık etti! Bir hırsız gibi, şerefsizce ve kimseye haber vermeden, kimseyi yanına almadan, bir serseriyle*

kaçıp gitti evden. O serseri onu alıp gidecek ve ben de bir daha göremeyeceğim kızımın yüzünü.” (Aytmatov, 2022l, s. 55). Beauvoir’e göre (2022b); genç kız, tamamen annesine teslim edilir; bu durum annenin kız üzerinde daha fazla söz hakkına sahip olmasına yol açar. Ona göre, anne ve kız arasındaki ilişki son derece dramatiktir. Anne, kızında kendi suretini arar, kendisiyle ilişkisindeki tüm muğlaklığı kızına yansıtır ve kızını kendi isteklerinin tam karşısı davranış ve durumların içerisinde görünce, kendini ihanete uğramış ve yenilmiş olarak sayar (s. 259).

“Evliliğin hâlâ ailelerin ittifakı olarak tanımlandığı toplumlarda, eşini seçmek kadına düşmez.” (Kandiyoti, 2013, s. 80). Din ve törelerin etkisiyle ortaya çıkan yasaklamaların ve ataerkil ailenin gelişimiyle birlikte kadınlar, kendi yaşamlarının, geleceklerinin ve hatta kendi bedenlerinin üzerindeki denetimlerini tamamen yitirirler (Kapanoğlu, 2019, s. 11). Zeynep-Apa, kızına uygun bir eş adayı bulup, kendi yanından ayrılmasına engel olmak istiyordu ve bunun için kızına çeyiz bile hazırlamıştır:

“Artık kızı yetişkin bir genç kız idi ve onun geleceğini düşünme zamanı da gelmişti. Kendi köylerinden saygıdeğer bir yiğitle evlense ne iyi olurdu! O zaman hep yanında kalırdı Saadet. Müstakbel damadın ailesi yoksa daha da iyi olurdu: Yeni evliler bu evde her zaman birlikte yaşarlardı. Kızı, çeyizinin hemen hemen hazır olduğundan habersizdi. Sadece ipek yatak örtüleri eksikti.” (Aytmatov, 2022l, s. 53).

Bazı toplumlarda kadına hem kocasının ailesine sunması hem de kendisinin kullanması için çeyiz hazırlanır. Kadını ekonomik anlamda zorlayan çeyiz, ona maddi olarak bir değer biçilmesine yol açar. Çeyizi az veya eksik olan kadınlar, evliliğe tam anlamıyla uygun görülmezken, çeyizi tam veya fazla olan kadınlar ise övgüyle evliliğe değer görülür.

Toplumun dayattığı baskı yüzünden insanlar birbirlerine karşı olan hislerini kolayca dile getiremezler. Bu durum yüzyıllardır süregelir. İnsanlar, aile büyüklerinin yanında eşlerini sevmek şöyle dursun zaman zaman çocuklarını sevmekten bile çekinirler. *Yüz Yüze* isimli hikâyede Seyde’nin, kocası İsmail’i savaşa uğurlarken hislerini kolayca dile getirememesinin sebebi şöyle açıklanır:

“Seyde, yaşlıların bakışlarından çekindiği için, sevgiyle kocasını kucaklamamış, kalbinin sesine uyamamış olmasına pek üzüldü. Belki onu son defa böyle kucaklamış olacaktı. Onu kucaklamayışına pişman oluyor, yüreği bu acıyla yanıyordu. Hatta eğilip kulağına hamile olduğunu fısıldayacak zamanı bile bulamamıştı” (Aytmatov, 2022m, s. 11-12).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere karı kocanın birbiriyle olan ilişkisinin ifadesi hep sınırlı kaldığı ve başkalarının önünde en ufak bir ilgi ya da sevgi gösterilmesine bile engelleyici, katı kısıtlamalar konulduğu söylenebilir (Kandiyoti, 2013, s. 29). Bu durum eşlerin birbirlerine yabancılaşmasına ve birbirlerinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Seyde gibi birçok kadın, toplum baskıları ve kuralları nedeniyle eşlerine ilgilerini ve duygularını yeterince belirtememişler.

Seyde'nin komşusu Totoy da kocasını savaşa göndermiş yoksul bir kadındır. Üç çocuğuna tek başına bakan Totoy, aynı zamanda kolhozlarda zor şartlar altında çalışmıştır. Kocasına son derece bağlı olan bu kadın, onun gidişinden sonra çok zorluklar çekmiştir. *“Evin erkeği gideli hiçbir şeyde hevesim kalmadı. Kendini benim yerime koy da bak! Kolhozda bir sürü iş var, sonra çocuklara yiyecek bulmaya çalışıyorum”* (Aytmatov, 2022m, s. 31) diyen kadın, içerisinde bulunduğu vahim durumun kocasının gidişiyle beraber baş gösterdiğini düşünür. Beauvoir'e göre (2022a); annelik, kadını yerleşik bir varoluşa yazgılı kılar, erkek avlanırken, balık tutarken, savaşırken kadının evde kalması doğal görülür (s. 99). Totoy, yaşadığı tüm talihsizlikleri evinin erkeksiz kalışına bağlar: *“Baydalı burada olsaydı hangi hırsız cesaret edebilirdi ineğimizi çalmaya! Lanet olsun erkeksiz eve!”* (Aytmatov, 2022m, s. 53). Kadınların yetiştirilme tarzının yarattığı edilgenlik, kadını erkeğe bağımlı ve muhtaç bir hâle getirir. Totoy gibi birçok kadın, erkek otoritesine alışıarak, bu otoriteye bağımlı hâle gelir. Dolayısıyla erkeğin varlığından ve otoritesinden mahrum kalan kadınlar, kendilerini hezimete uğramış olarak görür. Seyde ve Totoy için ancak kocaları evde olursa açlıkla, yoksullukla ve belalarla başa çıkılır.

Cengiz Han'a Küsen Bulut hikâyesindeki Zarife, çocuklarına tek başına bakan, hem anne hem de baba rolüne bürünen acılı bir kadındır. Kocasını yazdığı hikâyeler yüzünden suçlanmış ve öldürülmüştür. Genç yaşında dul kalan Zarife, çocuklarına olan bağlılığına sığınıp hayata tutunmuştur. Hikâyede Zarife'nin çocuklarına kenetlenmesi şöyle aktarılır: *“Zarife bir ana kuş gibi yavrularına kanat germiş, onları çarpan yüreğiyle koruyor, gözyaşlarıyla, dualarıyla kötü kaderini döndürmeye, acılarını dindirmeye çalışıyor, kocası için Allah'tan yardım diliyordu”* (Aytmatov, 2022c, s. 11). Bu sözler, kadının çocukları ile bir başına kalıp, verdiği zorlu mücadeleyi ifade eder. Bu bağlamda bakıldığında, kadının bir varoluş ve hayatta kalma mücadelesini içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Hikâye ile aynı ismi taşıyan Cengiz Han Efsanesi'nde, kadınlar ikinci plana atılmış ve gereken değer gösterilmemiştir. Savaşa hazırlanan ordular için kadınlar ayak

bağı niteliği taşımıştır: “*Ordular, erzak ve cephane taşıyan bütün birlikler, durmadan ve hiç vakit yitirmeden ilerliyorlardı. Kadınlar da vardı... Ve felaket de burada idi*” (Aytmatov, 2022c, s. 28). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kadınlar başarıya ulaşmada bir tehdit olarak görülmüştür. Efsanede Cengiz Han’ın kadınların varlığından rahatsız olduğu kadar onların doğurmasından da rahatsız olduğu anlatılmıştır. Böylece kadınların doğurmaması için ağır yaptırımlar ve yasaklar uygulanmıştır.

Birçok ataerkil yapıdaki toplumlarda erkekler, kadınların bedenlerine, üremelerine ve cinsel yaşamlarına müdahale eder ve çeşitli kısıtlamalar getirir. Cengiz Han’ın doğumları yasaklama sebebi hikâyede şu şekilde açıklanır:

“Fakat kadınlar orduya yük oluyor, ayak bağı oluyor, askerî harekâtı güçleştiriyordu. Özellikle de hücumla geçince ve nehirleri aşmak zorunda kaldıkları zaman baş belası oluyordu kadın ve çocuklar. İşte bunun için Büyük Han, savaşçı eşlerinin peşinden gelen ve kadınlardan oluşan tümenlerde, doğumları yasakladı” (Aytmatov, 2022c, s. 33).

Cengiz Han’a göre kadınlar, yapıları gereği sürekli korunmaya muhtaç, savunmasız kişilerdir. Dolayısıyla askerler, aynı anda hem kadınları ve çocukları koruyup hem de düşmanlarla savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu durum da ordunun olarak çabuk yorulmasına ve zafere geç ulaşmasına sebep olmuştur.

Beauvoir’e göre (2022b) “kadın fizyolojik yazgısını bütünüyle annelikle tamamlar; tüm organizması türün sürdürülmesine yönelik olduğundan, annelik onun doğal misyonudur.” (s. 227). Dolayısıyla insan soyunun devamını sağlayan ve doğurgan bir canlı olan kadın için, onu en temel yapı taşlarından mahrum bırakmak, kadının yaşamında çarpıcı değişikliklere yol açar. Cengiz Han’ın kadının doğasına müdahale etmesi şu şekilde açıklanır: “*Oğullarını, annesi kendi sütü ile besliyordu. Doğanın kanunu böyleydi. Ottan ot çıkar, canlıdan canlı çıkardı. Bu doğa yasasına, kendi kaprisleriyle yalnız bir adam, yalnız bir kişi karşı çıkıyor, onu durdurmak istiyordu.*” (Aytmatov, 2022c, s. 55). Kadınlar, annelik duygusu ile varoluşunu ispatlar. Ancak onun en temel hakkı olan annelik elinden alındığında kadın kendisini değersiz ve faydasız olarak görür. Dolayısıyla Cengiz Han, kadınların elinden doğurma ve annelik edimini alarak onları köreltmış ve ötekileştirmiştir.

Yüzyıllardır töreler, bekâr bir kadının özgürce cinsel birliktelik yaşamasına karşı çıkar. Bu kurala aykırı davranan kadınlar, iffetsiz olarak görülür ve toplum tarafından kabul görmezler. “Kadının cinselliği üzerindeki toplu denetimin önemli bir nedeni ise kadının cinsel iffeti ile aile ya da sülalenin şerefi arasında kurulan bağlantıdır.”

(Kandiyoti, 2013, s. 81). *Deve Gözü* isimli hikâyede geçen aşağıdaki diyalog, bekâr bir kadının cinsel yönden mağdur edildiğini ifade eder:

“Abakir’le Kalipa aynı yatakta yatıyorlardı. Belli ilk kez beraber olmuyorlardı ama ben hiç fark etmemiştim. Kalipa, hıçkırıklarını duyurmamaya çalışarak ağlıyor, Abakir ise uyuklu bir sesle mırıldandı:

-Hadi kes artık. Biraz sabret, yakında şehre gideceğiz, orada her şey yoluna girer. Bir iki gün yatakta kalırsın, hepsi o kadar. Boş yere üzölmene ne gerek var?

-Benim asıl üzüldüğüm şey o değil, ben kendimden nefret ediyorum, tiksiniyorum. Senin gibi bir adama nasıl kapıldım? Neyini sevdim senin? İşte bunu anlamıyorum. Hiç olmazsa başkalarına azıcık yararın dokunsaydı bari. Bir köpek gibi bağlandım sana.

-Korkma, pişman olmayacaksın. İşler bitince seni de götüreceğim.

-Biliyorum, pişman olacağım, ömür boyu pişmanlık duyacağım, ama yine de geleceğim seninle. Yalnız kalmak istemiyorum.” (Aytmatov, 2022e, s. 46).

Kalipa, evlilik dışı birliktelik sonucu hamile kalmış ve bu durumdan büyük bir utanç duymuştur. Çocuktan kurtulacak imkânı olmayan kadın, her ne kadar istemese bile çaresizce onu mağdur eden Abakir’e umut bağlamıştır. Çünkü kadın, böyle bir durumdayken ne ailesi ne de toplum tarafından kabul görecektir. Çok küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarına yüklenen iffetini koruma tembihleri, ilerleyen zamanlarda kadının omuzlarında ağır bir sorumluluk yaratır. Bu sorumluluk karşısında kadınlar kimi zaman cinsel yaşamdan korkup uzaklaşır kimi zaman da çeşitli hatalara düşer. Hataya düşen kadınlar, iffetli olma boyunduruğu altında ezilmiş ve tıpkı Kalipa’da olduğu gibi kendilerini değersiz ve kirlenmiş görürler. Ataerkil düzen içerisinde cinsellik üzerine gerçekleşen suç, her zaman daha çok suçlu konumda görölen kadının üzerine yığılır. (Millet, 2018, s. 97). Dolayısıyla namus, iffet ve ahlak kavramları yalnızca kadınlar ile ilişkilendirilir ve gerekli görülür. Kadın erkek eşitsizliğine büyük oranda sebep olan namus, erkekleri yanılığa düşürerek onların her türlü cinsel yaşama özgürce dâhil olmasını olağan bir durum gibi gösterir.

Kadın, toplumda her ne kadar ikinci sınıf bir konumda görülse de aslında saygı duyulan bir varlıktır. Kadına duyulan bu saygı, onun yalnızca ailevi rolüyle ilişkilidir. Ev işlerinden sorumlu olan, çocuklara bakan, kocasının ailesiyle ilgilenen, atalarına büyük bir saygı gösteren, ailenin yüzyıllardır süren geleneklerini yaşatan ve ailenin birliğini sağlayan her daim kadın olur (Kapanoğlu, 2019, s. 17). *Sultanmurat* hikâyesinde

Sultanmurat'ın annesi için kurduğu bu ifadeler, onun annesine karşı duyduğu hürmeti ve vefayı gösterir: *“Yorgun, bitkindi anacığı. Kolhozda ineklere bakıyor, evde ise her işi tek başına o yapıyordu. Yemek, çamaşır, soba... her şey ona bakıyordu.”* (Aytmatov, 2022j, s. 84). Sultanmurat'ın annesi, bir yandan tek başına dört çocuğuna bakarken bir yandan da evin içindeki ve dışındaki işlere yetismeye çalışır. Yoğun çalışma temposuna daha fazla dayanamayan kadın, güçsüz düşer ve hastalanır. Kadınlar, ailelerine ve topluma yetebildiği ölçüde kendilerini ispatlamış ve doğrulamış hissederler. Onların yorulmadan, duraksamadan çalışmalarının asıl sebebi budur. Dolayısıyla kadın, değer görmek saygınlık kazanmak ve varoluşunu ispatlamak için her türlü zor işlerde çalışır.

Kadınlar, yeteri kadar sevilmediklerini hissettikleri anda kıskanırlar. Gerekçeleri ne olursa olsun, serzenişleri ve yakınmaları kendini kıskançlık duygusuyla daima dışa vurur. Beauvoir'e göre (2022b) kadınlar, bekleyişin sabırsızlığını, üzüntülerini ve bağımlılık duygusunu ancak kıskançlık duygusu ile dışa vurur (s. 389). *Kızıl Elma* romanında yer alan Sabira, kocası İsabiekovdan ilgi bekleyen, sevgiye muhtaç bir kadındır. Sabira, bu beklentilerini sık sık dile getirir ve kocasının ilgisizliğinden şikâyet eder: *“Gördün mü, adam gözünü karısından ayırmıyor, herkesin içinde eğilip karısının ayakkabı bağlarını bağlamaktan çekinmiyor. Böyle bir davranıştan korkmuyor.”* (Aytmatov, 2022i, s. 11). Kadınlar, zorlu yaşamlarında yalnızca ilgi ve sevgiye muhtaç bir şekilde yaşar. Sabira, son derece idealist ve kariyerine odaklanmış bir kadın olsa bile kocası tarafından seilmeyi, övülmeyi hep bekler ve arzular. Çevresindeki insanların birbirleriyle ilgilenmelerine ve birbirlerini sevmelerine imrenen Sabira, kocası ile arasındaki ilişkinin niçin böyle olmadığı konusunda yakınmış ve bu durum, karı koca arasında mesafeye yol açmıştır. Beauvoir için (2022b); *“eşler arasında oluşan kıskançlık duygusu, ister belirsiz olsun ister tanımlanmış, ister temelsiz olsun ister haklı, kadın için çıldırtıcı bir işkencedir, çünkü kıskançlık, aşkın kökten biçimde tartışmaya açılmasıdır.”* (s. 389).

Dişi Kurdun Rüyalari isimli romanda yer alan dişi kurt Akbar, annelik ile ilişkilendirilmiştir. Akbar, çocukları için mücadele eden ve annelik duygusuna erişen dişi bir kurttur:

“Akbar, kendi iradesi dışında oluşan bu yeni olay karşısında, şimdi daha kuşkulu idi. Kalbi heyecanla çarpıyor, cesareti, kararlılığı artıyordu: karnında taşıdığı yavruları, herhangi bir tehlikeye karşı ne pahasına olursa olsun koruyacaktı. Artık, insan olsun, hayvan olsun, her düşmana tereddütsüz saldırabilirdi. Soyunu sopunu, dölünü döşünü koruma içgüdüsü uyanmıştı.

Şimdiden, doğacak çocuklarını şefkatle okşamak, doğmuşlar gibi memelerini ağızlarına vermek ihtiyacı, özlemi içindeydi.” (Aytmatov, 2022f, s. 12).

Beauvoir’e göre (2022b) anne sevgisi, çoğu kez evine iyi bakma kaygısının beraberinde getirdiği kızgınlıklar, azarlar ve kavgalar arasında yitip gider. Dolayısıyla bu çelişkiler içerisinde çırpınan kadının günlerini çoğunlukla sinir ve acı içerisinde geçirmesine şaşırmamak gerekir (s. 266). Bu bağlamda bakıldığında Akbar da annelik içgüdüğü ve çocuklarını koruma arzusu ile saldırganlaşmış, öfkelenmiş ve acı içerisinde bir yaşam sürmüştür.

Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınlar, aile kurumuna ve işlerine daima bağlı ve sadık kalmıştır. Koşullar ne olursa olsun her zorlukta çalışan ve üreten bu kadınlar, doğal olarak erken bir çöküş yaşamış, çeşitli fiziksel sorunlar ve hastalıklar ile karşı karşıya kalmışlardır. *Gün Olur Asra Bedel* isimli romandaki Ukubala, romanda da ifade edildiği üzere yıllarca ağır koşullarda çalışması sonucu çöktüğü ve eski gücünün kalmadığı anlatılır: “*Karısının yaşlandığını, artık kocadıklarını evvelce de fark etmişti. Ne var ki bu defa karısının biraz hızlı yürümekten nefesinin tıkanıldığını, göğsünden hırıltılar çıktığını, soluk aldıkça zayıf omuzlarının inip inip kalktığını görünce, pek üzülme yüreği parçalandı.*” (Aytmatov, 2022h, s. 11). Ukubala, ailesini bir arada tutabilmek için zorlu mücadeleler vermiş ve bu mücadelelerin sonunda erken bir çöküş yaşamıştır. Bu bağlamda bakıldığında; kadınlar, gençliklerini, sağlıklarını ve sosyal yaşamını büyük ölçüde anneliğe kurban ettiği söylenebilir. Varoluşunu ispatlamak noktasında kadınların ilk başvurdukları husus daima annelik olur. Onlara göre annelik, kadını olumlu anlamda doğrulayıp ve yaşamına farklı bir boyut getirir. Ancak kadının kendini anneliğe hapsedmesi verdiği mücadelenin sürüp gitmesine ve yaşamının zorlu bir süreçle sapsına sebep olur.

Talihsiz hayatıyla karşımıza çıkan Ayzade, babasını kaybetmenin derin üzüntüsü ile bir kadın olarak yaşadığı acıları haykırır:

“Ağlamaktan gözleri şişmiş, saçları başı dağılmış, babasının cesedine kapanıp hüngür hüngür ağlarken kara bahtına da lanetler okuyordu. Hiç şansı olmadığını, çocuklarının sabahtan akşama kadar, başsız, gözetimsiz istasyonda sürten serseriler olduklarını, yarın birer haydut olacaklarını ve tren soyacaklarını, büyüğünün şimdiden içkiye başladığını ve tüm bildiklerini bağıra bağıra söylüyordu. Altı çocukla bir başına ne yapsındı! Babalarının umurunda değildi hiçbir şey” (Aytmatov, 2022h, s. 40).

Ayzade, bir yandan sarhoş kocası tarafından zorbalıklara maruz kalan bir yandan da çocuklarının başıboşluğu ile sınanan çaresiz ve savunmasız bir kadındır. Henüz gelişmemiş toplumlarda kadınlar, her türlü eziyete rağmen boşanmayı bir seçenek olarak görmezler hatta boşanmak onlar için neredeyse imkânsız sayılır. Çünkü boşanacağı zaman kadının gidecek yeri ve yeteri kadar parası yoktur. Nitekim birçok toplumda dul kalmak kadın için en talihsiz ve çaresiz bir durum olarak görülür. Bu sebeple ataerkil yapıdaki toplumlarda evlilik birliğini sürdürmek kadının asli bir vazifesi olarak sayılır. Onu bu vazifeye mecbur kılan ise toplum olur. Toplumun dayatmaları neticesinde kadınlar, yüzyıllardır aile içi şiddet, eziyet ve zorbalıklara sessiz kalarak bu durumu kabullenirler.

Kadınlar iyi birer anne olup, ev işleri yapabildiği ölçüde başarılı sayılır. Eski çağlardan beri yalnızca “ev” üzerinden konumlandırılan kadınlar, evini idame ettirdiği sürece toplum nezdinde iyi bir kadın olarak anılır ve saygı görür. *Gün Olur Asra Bedel* romanında ise kadının iyi bir kadın olarak nitelendirilmesi, evine olan ilgisiyle ve çabasıyla ölçülür: “*Adilbay’ın karısı da her zaman çok iyi karşılardı konuklarını. İyi bir ev kadınıydı.*” (Aytmatov, 2022h, s. 42). Bu ifadeler, kadına biçilen rolün genel ölçütlerini gösterir. Ailesine ve ev işlerine son derece bağlı olan kadınlar, toplum tarafından ideal kadın olarak görülür. Dolayısıyla Kadınlar yalnızca, evlilik kurumunun sınırları içerisinde, yani kocasına ve evine bağımlı olduğu ölçüde kutsanırlar. (Beauvoir, 2022b, s. 265).

Cengiz Aytmatov’un eserleri, genel anlamda yalnız kalan kadınların ailesini koruma yönündeki mücadelesini anlatır. *Cengiz Han’a Küsen Bulut* hikâyesi ve *Gün Olur Asra Bedel* romanının ortak kadın karakteri olan Zarife, ailesine son derece bağlı, mücadeleci bir kadındır. Kocasının yazdığı eserler bahane edilerek tutuklanıp öldürülmesi onu derinden sarsar ve çaresiz bırakır:

“*En çok Zarife için sızlıyordu yüreği. Kadının fedakârlığı, bağlılığı, dayanma gücü, mücadelesi, onu hem şaşırtıyor hem de saygı hissi uyandırıyor onda. Zarife, fırtınadan, kanatlarıyla yuvasını korumaya çalışan bir ana kuş idi. Onun yerinde başka kadın olsa, bir süre ağlayıp sızladıktan sonra, akrabalarının baskısına boyun eğip, onların yanına giderdi. Ama Zarife, savaş yüzünden kocasının başına gelenlere, onunla birlikte, onunla eşit olarak katlanıyordu.*” (Aytmatov, 2022h, s. 138).

Romanda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere; Zarife, tüm bu angaryalardan çocuklarını koruyarak, onların iyi bir hayat sürmesi için her türlü çabayı göstermiştir.

Kadınlar, gençliklerini, güzelliklerini ve kişisel yaşamını ailesine feda ettiği ölçüde kendilerini doğrulanmış ve ispatlamış hissederler. Zarife de kendisini ailesine adayarak kendi benliğini doğrulamıştır.

Kadın evlendiğinde bir yandan doğup büyüdüğü topraklardan ayrılırken, bir yandan da kendi ailesinden ve yaşamının ortalama ilk on beş veya yirmi yılında geliştirdiği sosyal ilişkilerden de kopmaktadır. (Kapanoğlu, 2019, s. 15). Nayman Ana da yıllardır doğup büyüdüğü yerden uzak kalan, çocukluğundan ve gençliğinden istemeden de olsa koparılan acılı bir kadındır. Nayman Ana, sık sık o güzel günlerini anımsayarak özlediğini hisseder:

“Nayman Ana’yı en çok duygulandıran, avıl (köy) yakınında koyun sürülerini bekleyen genç kızların yanık türküleri oldu. Bir zamanlar o da söylemişti bu türküleri. Buraya gelin geldiğinden beri her yaz tam bu bölgede yaylaya çıkarlardı ve şimdi o yılları da hatırlıyordu. Bütün gençliği, bütün ömrü burada geçmişti.” (Aytmatov, 2022h, s. 152).

Kadınlar, evlendikleri andan itibaren geçmişle olan tüm bağlarını kopararak kocasının ailesine büyük bir fedakârlıkla kendilerini adarlar. Onlar için asıl olan yeni aileleri ve yeni yaşamları olur. Beauvoir ’in da ifade ettiği gibi (2022a); kadınlar, zorlu yaşamlarında kendilerini bir kişi olarak olumlayıp, çeşitli haklar talep edebilirdi ancak omuzlarında çekingenlik ve boyun eğme geleneği vardı dolayısıyla bu durum, onları her şeyi kabullenen etkisiz bireyler yapar. (s. 145).

Saflık ve namusun yanı sıra, fiziksel çekicilik de toplumsal cinsiyet fikirlerinin ve normlarının şekillendirdiği ve aynı zamanda onları şekillendiren bir başka ikili karşıtlık kategorisidir. (Wiesner-Hanks, 2020, 157). Romanda Zarife’nin vücut hatlarından hayranlıkla söz edilmesi, bir kadın için ideal olarak görülen fiziksel özelliklerini açıklar niteliktedir:

“Yağmur, Zarife’nin kara saçlarını dağıtmış ve dağılan saçları yüzüne, boynuna, omuzlarına yapışmıştı. Tepeden tırnağa sıırsıklam olduğu için de, entarisi vücuduna yapışmış, çevik, şuh vücudu, kolları, bacakları, kalçaları iyice meydana çıkmıştı. Gözleri sevinçten parlıyor, beyaz dişleri gülen dudakları arasında ışıldıyordu” (Aytmatov, 2022h, s. 173).

Kadınları belli bir kalıp içerisine sokup, güzel ve çirkin olduğunu niteleyen faktörler, aslında en büyük toplumsal cinsiyet meselelerinden bir tanesidir. Kadınlar, yapıları gereği çocuk doğurarak veya ağır, gündelik işlerle çok fazla meşgul olarak yıpranır ve hızlı bir çöküş yaşarlar. Dolayısıyla toplumun belirlediği güzellik kıstaslarının

dışında kalan kadınlar, kendilerini tam anlamıyla kadın olarak göremezler bu sebeple kendi bedenlerinden ve benliklerinden uzaklaşırlar. Beauvoir da (2022b) zor koşullarda çalışmaktan elleri çatlamış ve gebeliklerle vücudunun şekli bozulmuş bir kadının çekici kalabilmesi çok güçtür (s. 266) diyerek, kadına biçilen güzel olma dayatmalarını bir bakıma reddeder.

2.2. Ekonomik Yaşamda Kadın

Dünyanın birçok yerinde üretimin ve ticaretin gerçekleştiği en temel birim ailedir. Toprağın işlenmesi, üretimin sağlanması ve ticaretin yapılması hep aileye mahsus işler olur. Hanenin bakımı ve beslenmesi için yapılan işler ise hep kadınlar tarafından yürütülür ve bu uğraşlar, tam anlamıyla işten sayılmazlar. Kadınların faaliyetleri iş olarak dikkate alındığında bile aynı zamanı harcasalar da aynı beceri ve gayreti gösterebilirler de normalde erkekler tarafından yapılan işler kadar değerli görülmez (Wiesner-Hanks, 2020, s. 90- 91). Dolayısıyla kadınlar, üretimde bulunmuş ancak emeklerinin karşılığını alma noktasında yer alamamıştır.

Kadınlar, ücretli çalışsalar bile onların birincil kurumsallaşmış faaliyeti ev işi ve çocuk bakımındır (Donovan, 2014, s. 175). Kadının ev içerisinde yaptığı yemek yapmak, çocuk bakmak, temizlik yapmak vb. eylemler, kadına yapmakla yükümlü olduğu işler olarak yüklenir. Ancak kadının ev işleriyle uğraşması ve annelik rolü, parasal getiri alanının dışında olduğu için yeterince değer görmez (Donovan, 2014, s. 167). Tüm bu cinsiyetlendirilmiş düzen içinde kadının ekonomik alanda yer alması ve iyi konumlara erişmesi hem kadının hem de toplumun gelişmişlik düzeyinde önemli yükselişler sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin özel hayatın yanı sıra iş yaşamında da kadına yüklediği sorumluluklar daima vardır. Toplumun belirlediği sorumluluklar, değerler ve tutumlar kadına iş yaşamında çeşitli zorluklar yaratır. Örneğin cinsiyete dayalı iş bölümü, belli başlı bazı işlerin yalnızca “erkek işi” şeklinde tanımlar. Doğal olarak bu durum, kadınların çalışacağı işi ve alanı büyük oranda kısıtlar. Bu durum, kadının hangi işleri yapıp yapmayacağına toplumun karar verdiği hiyerarşik bir düzendir. Böylece çoğu meslek, yalnızca bir cinse tahsis edilerek diğer cinse sınırlı alanlarda, toplumun uygun gördüğü işleri yapması istenir. Connell’in de ifade ettiği üzere (1998) Henüz gelişmemiş bir toplumun aile yapılandırılmasında ücretsiz, ev içi işlerini daima kadın üstlenir. Kamusal, siyasi ve ücretli işler ise tamamen erkeklere ait olur (s. 169).

Geleneksel ataerkil yapılı topluluklarda, üretimde kadınların katılımı yüksek ve cinslerin fiziksel ayrımı düşüktür (Kandiyoti, 2013, s. 49). Bu ifadeden hareketle Cengiz Aytmatov'un incelenen eserleri için hem iş yaşamında kadın katılımcı sayısının fazla olduğunu hem de cins ayrımının çok fazla yapılmadığını söylemek mümkündür. Yazarın eserlerinde yer alan kadınlar, savaşın getirmiş olduğu yoksulluk ve çaresizlikle her türlü işlerde çalışmıştır. Önemli bir toplumsal süreç olan savaş zamanlarında ev içi ve dışı işler kadının hâkimiyeti altına alınır. Kadınlar, bir yandan evlerinin işlerini ve çocuk bakımını üstlenirken bir yandan da zor şartlar altında kolхозlarda çalışır ve hayvancılıkla uğraşırlar. Kadınlar, kolхозlarda ve hayvancılıkta çalışmaya mecbur kalmıştır. Çünkü erkekler savaştayken kadınların esas görevi, devamlılığı sağlayıp cepheye yiyecek temin etmek olmuştur. Ancak büyük emek ve özveri isteyen bu işler, tam anlamıyla işten sayılmamıştır. Bu bölümde, kadının ekonomik yaşama nasıl ve ne şekilde dâhil edildiği açıklanmaya çalışılacaktır. Kadınların ekonomik yaşamda karşılaştığı cinsiyetçi tutum ve söylemler ortaya konulacaktır.

Kırsal yerleşim bölgelerinde ailelerin kadınların hem ücretsiz iş gücünden hem de ücretli çalışmalarından yararlanabilmeleri, bu ailelerin geçinebilmesinin ve yoğun meta ilişkileri koşulları altında yeniden üretimlerinin temel bir koşuludur (Kandiyoti, 2013, s. 68). Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadınlar, daha çok ücretsiz aile işçisi olarak iş yaşamında yer almıştır. Onlar, maddi bir kazanç için değil yalnızca aç kalmamak ve ailelerinin iyi şekilde beslenmesi için çalışmıştır. Kadınlar, her ne kadar çeşitli haklardan yoksun bırakılsa da savaş zamanı bütün gücü elinde bulundurmuş, ailelerinin refahı için iş yaşamında büyük ölçüde yer almıştır. Dolayısıyla bu durum, kadına büyük bir saygınlık ve otorite kazandırmıştır.

Beauvoir'e göre (2022b) ailenin reisi ekonomik olarak erkektir ve toplumun gözünde aileyi oluşturan da odur. Kadın onun soyadını alır, onun dinine ortak olur, onun çevresine ve ailesine ait olur. Dolayısıyla erkeğin peşinden onun işinin olduğu yere gitmek zorunda kalır. Evlilik konutu erkeğin mesleğine göre belirlenir. Kadın, büyük oranda geçmişle tüm bağlarını koparır ve kocasının dünyasına ait olur (s. 156). Bu bağlamda bakıldığında Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadınların özerk bir çalışma alanının veya mesleklerinin olduğu söylenemez. Onlar, tamamen eşlerinin yaşamlarına uyum sağlamak için çeşitli işlerde çalışmaya mecbur bırakılmıştır.

Yukarıda savaşın toplumsal cinsiyet yapılarında çarpıcı değişimler yarattığı söylendi. Bu bağlamda erkeklerin olmadığı süreçlerde kadınlar, hem dışarıdaki erkeğe mahsus işleri yürütmüş hem de ev işleri ve ailelerinin bakımları ile uğraşmışlardır.

Sultanmurat isimli hikâyede yer alan şu ifade, kadının en ağır işler ile uğraştığını ispatlar niteliktedir: “*Kadınlar da pulluğun başına geçer, tarlayı sürerlerdi. Kadınlar şimdi yarı boyları kadar derin ark (suyolu) kazıyor, tarlalara su götürüyor, bendleri bile yapıyorlardı*” (Aytmatov, 2022j, s. 85). Ağır güç isteyen işlerde çalışan kadınlar, savaşın arka planında var olan ve görünmeyen kahramanlarıdır. Anne, işçi, yurttaş ve daha birçok alanda kendini gösteren kadınlar, hem uluslarının kurtarıcısı hem de yaşadığı toplumun akıl önderleri olmuşlardır. Ancak kadının her alana yetebilme arzusu, onu büyük oranda yıpratmıştır. Nitekim *Sultanmurat*’ın annesi ağır koşullarda çalışmaktan hastalanmış ve yataklara düşmüştür.

Toprak Ana romanındaki Tolganay, küçük yaşlardan itibaren tarlalarda çalışmış ve toprağı işlemiştir. Toprak ile arasındaki bağı hiçbir zaman bırakmayan Tolganay, yaşlandığında bile tarladaki çalışanların başı olmuş, onları yönlendirmiştir. Romanda Tolganay’ın yılların vermiş olduğu tecrübe ve bilgisiyle dönemin gençlerine önderlik ettiği görülür: “*O günün gençleri bana şef ana, başımız ana dediler. Bu bana duydukları saygının ifadesiydi*” (Aytmatov, 2022k, s. 105). Bu bağlamda, kadının aile içindeki konumu, geleneksel iş bölümü ve annelik rolleri onun toplumdaki konumunu da belirler. Erkeklerin savaşta olması sebebiyle Tolganay ve diğer kadınlar, kıtlığın baş göstermesi ve gittikçe çoraklaşan arazilerde hem kendi ailelerinin hem de savaşta erkeklerin karnını doyurmak için mücadele etmiştir. Tolganay’a göre; “*Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır.*” (Aytmatov, 2022k, s. 13). Tolganay’ın işini severek ve isteyerek yapması, onun başarılı ve saygın bir çiftçi olmasını sağlamıştır. *Toprak Ana* romanında yer alan kadınlar, tarlalarda fazlasıyla vaktini harcayarak, erkeklerden çok daha fazla çalışıp, uğraşmıştır. Ancak tüm bu angaryaların üzerine omuzlarına bir de annelik yükü binen bu kadınlar, ailelerinin koruyuculuğu görevlerini de üstlenmiştir.

Savaş zamanı ekonomik yaşam ve aileye maddi destek sağlamak tamamen kadınlara ait olur. *Asker Çocuğu* isimli hikâyede yer alan Cihangül, çeşitli zor işlerde çalışan ve küçük oğluna bir başına bakan dul bir kadındır:

“*Sovhoz Postanesi’nde telefoncu olan annesi, her yıl koyun kırkma zamanında yardımcı işçi olarak çalışırdı orada. Bunun için yıllık iznini kırkma zamanına rastlatır, ekin ekme ve koyunların kuzulama dönemlerinde yaptığı fazla mesaiyeri de yıllık iznine ekler, böylece kırkma işinin son gününe kadar çalışırdı. Tabii bu iş için ek ücret alırdı ve bu da az sayılmazdı. Onun gibi bir asker dudu*

için, fazladan kazanılmış her kapık (Rus parası) çok değerliydi” (Aytmatov, 2022l, s. 33).

Yaşadığı zorlu hayata rağmen birden fazla işte, aralıksız bir şekilde çalışan Cihangül’ ün asıl amacı, küçük oğlunun ihtiyaçlarına yetebilmek ve ona güzel bir hayat sunabilmektir. Cihangül, oğlu için yaşama tutunmaya çalışmış ve çetin bir mücadele içerisine girmiştir. Wiesner-Hanks’a göre (2020); annelik olasılığı, kadın üzerinde kısıtlamalara neden olsa da annelik büyük bir güç kaynağı olagelmıştır. Annelik bir kadın için sadece bir eş olmaktan daha kuvvetli ve olumlu bir roldür (s. 158). Dolayısıyla Cihangül de anneliğinden güç bularak yorulmadan çalışmış ve kendi kendine yetebilmiştir.

Cemile’ de yer alan aşağıdaki diyalog, kadınların iş gücüne zorunlu bir şekilde dâhil edildiklerini ve ağır görevler üstlendiklerini ifade eder:

“-İşte bu olmaz! Kadınların çuval sırtlayıp arabaya yükledikleri nerde görülmüş? Hayır, yavrum, olmaz, benim gelinimi rahat bırak. Her zaman yaptığı işleri yapsın yine.

-Bunun kadın işi olmadığını ben de biliyorum, ama erkekleri nereden bulayım? Erkekler olmayınca asker karılarını çağırmaya karar vermişler. Siz gelininizi vermiyorsunuz, idare de bize söylemediğini bırakmıyor... Askerlere ekmek gerek, biz ise plan hedeflerine ulaşamıyoruz. Bu iş nasıl yürür, sonu nereye varır?” (Aytmatov, 2022b, s. 11-12).

Savaş zamanı ekonomiye büyük oranda yön veren kişiler, çoğunlukla kadınlar olur. Ancak kadınların erkeklere oranla fiziki güçlerinin yetersiz olması ve aynı anda hem ev işlerini ve bahçe işlerini hem de ailelerinin bakımını üstlenmeleri onları yeteri kadar başarılı kılamamıştır. Cemile de diğer tüm kadınlar gibi çalışmak zorundadır. Ağır çuvalar taşır ve o çuvaları at arabasıyla farklı yerlere götürür. Tarım ile uğraşan toplumlarda genellikle kadınların hasadını yaptığı ürünlerde erkekler söz sahibi olur ve bir bölgeden başka bir bölgeye malların taşımacılığını ve ticaretini erkekler gerçekleştirir. Birçok kültürde kadınların iş için seyahat etmesi veya yük taşınması hoş karşılanmaz. Ancak Cemile, erkekler olmadığı için bu görevi üstlenmiş ve buğday çuvalarının taşımacılığını yapmıştır. Dolayısıyla hikâyede sık sık kendisiyle ilgili “erkek gibi kadın” tabiri kullanılır: *“Cemile, erkek gibi kuvvetliydi, canla başla çalışırdı.” (Aytmatov, 2022, s. 15).*

Cemile isimli hikâyede savaşın arka planını okura aktaran bu ifade, aslında verilen çetin mücadelenin tablosunu çizer:

“Biz bu buğdayı ta nerelerden beri sırtımızda taşıyoruz. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar biçiyor, öğütüyor ve taşıyor buğdayları. Günün şu en sıcak saatinde batöz çalıştırıcısı çoktan miadını doldurmuş makinenin başında ter dökmektedir. Kadınlar hep iki büklüm olarak yakıcı orakları sallamakta, çocuklar minik elleriyle yere düşen her başağı toplamaktadır...” (Aytmatov, 2022b, s. 36-37).

“Köy hanesinde bir kadının emek üretkenliği, hanenin yaşam döngüsüne paraleldir.” (Kandiyoti, 2013, s. 58). Dolayısıyla toplumun geri kalanının zor şartlar altında çalışması ve mücadele etmesi uluslarının ve ailelerinin refahı içindir. Birçok toplumda, savaşın olduğu yerlerde, halktan her kesim canla başla çalışarak bir bakıma askerî mücadeleye dâhil olur. Cemile hikâyesinde de kadınların ekonomik yaşama katılması zorunlu kılınmış ve onlara tahsis edilen çalışma alanı yalnızca toprakla sınırlı kalmıştır. Aslında kadınların burada verdiği mücadele ekonomik bağımsızlık mücadelesi değil uluslarının bağımsızlık mücadelesidir.

Kadınların iş yaşamında karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri cinsel tacizdir. “Cinsel taciz, kişinin itibarını zedelemek için yapılan, göz korkutucu, düşmanca, onur kırıcı, küçük düşürücü veya saldırgan bir ortam yaratan, cinsel içerikli istenmeyen sözel veya fiziksel her türlü davranış” (Toker Gültaş, 2021, s. 2) olarak tanımlanır. Kısacası bireyin cinsel yönden rahatsız edilmesi olarak bilinen cinsel taciz, kadınlarda erkeklere oranla daha fazla görülür. Cinsel tacize uğrayan kadınlar, ya iş yaşamından kendilerini soyutlayıp geri çekilir ya da toplum tarafından iffetsiz veya kirlenmiş bireyler olarak görülür. Cemile’nin çalışırken akrabası Osman tarafından cinsel tacize uğradığı anlar hikâyede şöyle aktarılır:

“Ot biçme zamanıydı, bir gün, Osman, Cemile’ye sarkıntılık etmeye kalkıştı. Bu çocuk uzaktan akrabamız olurdu. Hiçbir kadının kendisine direnemeyeceğini sanan erkeklerden biriydi. Cemile onun elini hiddetle itti, gölgesinde dinlendiği dokurcunun (ot yığınının) altından kalkarak öfkeyle bağırdı:

-Rahat bırak beni! Sizin gibi yıldı aygırından ne beklenir zaten!

-Kedi erişemediği ciğere murdar der. Niye cilve yapıyorsun? Aslında için gidiyor, arzudan kuduruyorsun ama yine de burun kıvırıyorsun.

-Şunu bil ki sersem kafa, yüz yıl asker karısı olarak kalsam, senin gibi iğrenç bir adamın yüzüne bile tükürmem! Savaş olmasaydı görürdün sen gününü!

-İyi ya işte, ben de onu diyorum, savaş var, kocanın kamçısını yemediğin için kuduracaksın! Benim karım olsaydın gösterirdim sana ben! Ha! Ha! Ha!”

(Aytmatov, 2022b, s. 20).

Hikâyede geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere; kadınlar, eşleri olmadığı zaman savunmasız bireyler olarak görülür, bu sebeple her türlü tacize ve zorbalığa maruz kalır. Köyün erkekleri zaman zaman Cemile’yle uğraşmış ve onunla birlikte olmak istemişler. Çünkü onlara göre kocası olmayan kadınlar, daima erkeğe muhtaç ve istekli olur. Kadınlar ise erkekler tarafından maruz kaldığı bu zorbalık karşısında kendilerini alçaltılmış hisseder ve toplum tarafından esas suçlu kişiler kendileri görülür. Böylece kadının maruz kaldığı cinsel ve sözlü taciz, onu toplumsal yaşamdan kopararak içine kapanık bireyler hâline getirir.

Beyaz Yağmur hikâyesinde yer alan Saadet, evinden uzakta, ağır koşullar altında çalışan bir kadındır. Saadet’in asıl amacı, çalışıp ve üretip sevdiği adamla birlikte güzel bir gelecek inşa etmektir. Saadet, bu hayallerine ulaşmak için genellikle erkeklerin yaptığı ağır işlerde canla başla çalışmıştır: “*Saadet traktör ekibinde pullukçu olarak çalışıyor ve hemen hemen bütün yazı çalışma kampında geçiriyordu*” (Aytmatov, 2022l, s. 47). Saadet, bir kadın olarak toprak süren araçları kullanmış ve gücünün üstünde işlerde çalışmıştır. Annesi her ne kadar istemese de o bu görevi yapmaktan son derece memnundu. Çünkü Saadetin varoluşunu gerçekleştirdiği tek alan çalışmaktır. Çalışmak, üretmek ve kazanmak kadına daima özgüven ve cesaret duygusu kazandırır. Dolayısıyla kadın, çalışarak bireyselleşir ve özgürleşir.

Beauvoir’e göre (2022b) köylü erkek için kendisiyle işbirliği yapacak bir kadın vazgeçilmezdir. Çünkü erkeklerin çoğu için kimi angaryaları eşinin omuzlarına yüklemek daha elverişlidir. (s. 154). *Gün Olur Asra Bedel* romanında yer alan Bike, kocası olmadığı zamanlarda onun yerine işe gider ve tren garında çalışır: “*Aslında Bike kocasını uğurlamaya gelmiyor, Kazangap onu Kumbel’e gidecek yük trenine binmeden önce makasçı kulübesine götürüyordu. Çünkü bundan sonra kocasının makasçılık (tren yolu görevlisi) görevi ona ona kalacaktı.*” (Aytmatov, 2022h, s. 90). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Bike, ev işlerini idame ettirmenin dışında bir de zor şartlar altında, ağır işlerde çalışmıştır. Bike gibi birçok kadın, iş yaşamında eşlerinin işlerini devam ettirmiş ve aynı zamanda ev işlerini de yürütmüştür. Birçok alana yetebilme arzusu kadınların varoluşunu ispatlama gayesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kadınlar, evlerine ve ailelerine yetebildiği ölçüde kendilerini doğrulanmış hissederler.

Bike’nin çalıştığı ortam ve çalışırken çektiği zorluklar, romanda şu şekilde ifade edilir:

“*Bike oradaydı. Bir elinde sımsıkı sarıp sarmaladığı bebeği, öbür elinde flama vardı. Omuzlarında büyük bir şal, belinde bir kemer ve ayaklarında kocaman*

çizmeleri. Son defa selamlaştılar. Bir anda, karısının yüzü, gözleri, eli ve makas semaforu gelip geçti Kazangap'ın gözlerinden” (Aytmatov, 2022h, s. 90).

Henüz yeni doğum yapan Bike, çocuğunu yanından ayırmadan onu da kendisiyle işe götürmek zorunda kalmıştır. Ekonomik kaygı, kadınların hem gebelik öncesi hem de gebelik sonrası sağlıklarına vakit ayırmadıkları veya sağlıklarıyla ilgilenecek boş vakitleri olmadığı için çabuk yıpranıp çökmelerine sebep olur. Çünkü onlar, bir yandan anneliğin ağır yükü ile mücadele verirken öbür yanda da ekonomik kaygıya kapılarak çalışmak zorunda kalır.

2.3. Din ve Kadın

Tüm kültürlerde evrene hükmettiği düşünülen, çeşitli buyruk ve kuralları oluşturan, hayatın olağan akışı üzerinde belirleyici hükümleri bulunan bir insanüstü güç olduğuna inanılır. Bu güç, kimi zaman atalar veya ruhlardan oluşurken kimi zaman da tek veya birden fazla tanrıdan oluşur. “Kimi kültürlerin kutsal metinleri varken, kimileri de sözlü olarak aktarır. Kimisi tam bağımsızlık isterken, bazısı inananlarının diğer inanç sistemlerinin de takipçisi olmasına izin verir. Kimi siyaset veya akraba yapılarıyla bağlantılı iken, bazısı üyelerini mevcut siyasi veya akraba grubu yapılarına karşı konumlandıran gönüllü gruplardır.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 181). Kısacası tüm dinlerin kendine has özellikleri ve amaçları bulunmaktadır.

Dinî fikirler, aile veya devlet gibi kültürün diğer bileşenlerindeki toplumsal cinsiyet yapılarından etkilenir. Dinî gelenekler, kadın ve erkeğin birbirini tamamlayıcılığı ve eşitliği üzerine olduğu kadar hiyerarşi üzerine de fikirler üreterek, mevcut toplumsal cinsiyet yapılarını hem sağlamlaştırmak hem de sorgulamak için kullanılır (Wiesner-Hanks, 2020, s. 182). Dolayısıyla tüm dinler, kadın ve erkeğin ne şekilde olması, nasıl davranması ve nasıl ibadet etmesi noktasında çeşitli buyruklar ve kurallar ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet ve din etrafında şekillenen inançlar, genellikle insanların değer verdikleri mekanizmalar olduğu için yüzyıllardır çeşitli tartışmalara ve olaylara sebebiyet verir.

Beauvoir’e göre (2022b) erkeğin kendi uydurduğu yasaları bir Tanrı’nın sırtına yüklemesi her bakımdan onun çıkarına olur (s. 348). Bu bağlamda bakıldığında, erkeğin sarsılmaz otoritesini ve mutlak saygınlığını din etkisi ile elde ettiğini söylemek mümkündür. Erkek ve kadın dualiteleri, her zaman olmasa da çoğunlukla erkek hâkimiyetine, ayrıcalığına ve üstünlüğüne dayanır (Chodorow, 2019, s. 100). Kadınlar,

dinin vermiş olduğu buyrukları göz önünde bulundurarak, erkeklere karşı daima saygılı ve teslimiyetçi bir tutum sergiler. Sonuç olarak; her dinî gelenek, toplumsal cinsiyet ilişkileri, kendini dine vermenin görece değeri ve dişi veya eril inananların ibadetine ilişkin birtakım fikirler ileri sürer. Bu fikirlerin her biri erkeklerin ve kadınların davranış biçiminin kurallarını koyar veya önerir (Wiesner-Hanks, 2020, s. 214).

Cengiz Aytmatov'un eserleri, din ve inanç çeşitliliği açısından oldukça zengindir. İslam, Hristiyanlık, Şamanizm, Gök Tanrı vs. dinler eserlerinin büyük bir kısmında yer alır. Yazarın eserlerinde yer alan kadınlar ise genellikle saydığımız tüm bu dinlerin vecibeleri doğrultusunda hareket eden, dinine bağlı kişilerden oluşur. Onlar, yaşadıkları toplumun dinini ve buyruklarını olduğu gibi kabul eder ve yaşamlarının tamamında bu buyrukları uygular. Bu ifadeler doğrultusunda, eserlerin büyük bir kısmında yer edinen kadınlar için dinin otoritesi altında hareket ettikleri ve yaşamlarını din üzerine şekillendirdiklerini söylemek mümkündür. Bu bölümde Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadınların din yaşamına ne şekilde dâhil olduğu ve dinin onlar üzerindeki otoritesi açıklanmaya çalışılacaktır.

“Erkekler, insanlar ile Tanrı arasındaki dolayımı oluşturan öznelerdir; kadınlar ise Tanrı'ya ancak erkekler dolayımıyla ulaşırlar.” (Berktaş, 2012, 27). Dolayısıyla birçok kültürde kadınların ibadetleri yalnızca ev içinde sınırlı kalmış, dışarıdaki dinî etkinlikler ve olayların dışında tutulmuştur. *Toprak Ana* romanında yer alan bu yargı dinde kadının arka planda tutulduğunu kanıtlar niteliktedir: “*Geleneklerimize göre bir kadın, ölüyü gömmek için mezarlığa gidemez, bu işi erkekler yapar. Ama ben gittim ve kimse bir şey diyemedi. Aliman'ı mezarına, mezar çukurunun dibindeki kazanaka(mezar çukuru) kendim yerleştirdim, üzerine ilk toprağı ben attım*” (Aytmatov, 2022k, s. 128). Müslüman olan topluluklarda ölünün gömülmesi yalnızca erkeğe mahsus bir vazife olarak görülür. Kadın ya bu işin gerisinde durup izler ya da evde kalıp üzerine düşen ibadetini gerçekleştirir. Yazarın ideal kadın karakterlerinden biri olan Tolganay, kadının dinî törenlerin gerisinde durması geleneğini kabul etmeyerek defin işlemlerinin tüm safhasında yer almıştır.

Romanda geçen Diykan Ana, çiftçilerin koruyucusu olarak bilinir: “*Çiftçilerin koruyucusu Diykan Ana yardımcımız olsun, bereketli hasat olsun, taşan sular gibi bol bir ürün alalım*” (Aytmatov, 2022k, s. 69). Asıl adı ‘Baba Diykan’ olan Diykan Ana, çiftçilere bolluk getirdiğine inanılan yerel bir tanrıdır. Genellikle bilge bir ihtiyar olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla Kırgız kültüründe yaşlı kadınlara ve erkeklere duyulan

güven ve saygı son derece fazladır. Onların bilgisinden ve tecrübesinden şüphe edilmez aksine yaptıkları ve söyledikleri nesillerce süregelmektedir.

Birçok toplumda ölülerini defnetmek ve cenaze töreni hazırlamak için çeşitli yöntemler uygulanır. Tüm bu yöntemler, topluluklara göre çeşitlilik gösterse de aslında hepsi ortak bir amaç doğrultusunda hareket eder. Toplumların tek amacı, ölen kişiyi saygın ve dinine uygun bir şekilde uğurlamak olur. *Gün Olur Asra Bedel* romanında Kazangap'ın ölümünden sonra köy halkının taziye için çabaları ve uğraşları romanda şöyle aktarılır: “Kadınlar evlerden kapkacak topluyor, semaverleri oğup parlatıyor, hamur yoğurup ekmek pişiriyorlardı. Erkekler ise su taşıyor, işe yaramaz eski traversleri (tren rayına yerleştirilen ağaçlar) kırıp yakacak odun hâline getiriyorlardı” (Aytmatov, 2022h, s. 35). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere kadınlar, taziye zamanı en az erkekler kadar ölünün saygın bir şekilde anılması için uğraşarak çeşitli görevleri üstlenir. Kadınların üstlendiği görevler yalnızca ev içinde sınırlı kalır. Dışarıdaki görevler ise tamamen erkeklere ait olur. Kazangap'ın defnedildiği sırada kadınlar evde kalmış, defin işlemi sadece erkekler tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla erkekler, dinî vecibelerini toplum içinde, camilerde veya cemaatle yerine getirirken, kadınlar evlerinde ibadet etmekle yetinirler (Wiesner-Hanks, 2020, s. 210).

Romanda yer alan Nayman Ana Efsanesi savaşta esir düşen oğlunu kurtarmak isteyen bir kadının mücadelesini konu edinir. Nayman Ana, esir alınıp, mankurtlaştırılan oğlunu kurtarmak ister ancak hafızasını tamamen kaybeden oğlu tarafından öldürülür. Oğlu için mücadele veren Nayman Ana'nın öldürüldüğü yer, zamanla önemli bir dinî mekân hâline gelir: “*Tarihe Nayman Ana olarak geçen bir göçebe kadın, oğlunun başına gelenlere dayanamamış, onu kurtarmak istemiş. Efsane böyle anlatır. Ana-Beyit mezarlığının adı da buradan gelir. Ana-Beyit, ana barınağı, ana huzuru demektir.*” (Aytmatov, 2022h, s. 144). Nayman Ana'nın öldürüldüğü yer, kutsal sayılmış ve ölülerin gömülmesi için bir mezarlık hâline getirilmiştir. Kutsal mekân olarak görülen bu mezarlığa Ana-Beyit ismi verilerek bir bakıma kadının annelik yönlerine gönderme yapılmıştır.

Türk-Müslüman toplumlarında kadın, aile yapısının korunması için topluluk alanlarında örtünerek, karşı cinsle olan iletişimi ve teması sınırlandırır (Irzık ve Parla, 2011, s. 170). Örtünme, dış dünyadan korunmak ve vücudun belli yerlerini saklamak için kullanıldığı kadar farklı anlamlarda da kullanılır. Bu anlamlar kimi zaman milli bir sembol iken kimi zamanda kişinin duygu durumunu ifade eden bir araç olarak ifade edilir.

Nayman Ana ise türbanını, duygularını ve düşüncelerini dışa vuran bir araç olarak gösterir:

“Başına ak bir yazma dolamış, uçlarını ensesinden bağlamıştı. Bu ak yazmayı geceleyin düşüncelere daldığı sırada bağlamaya karar vermişti. Mademki oğlunun yaşadığını ümit ediyordu, öyleyse kara yazma bağlaması gerekmezdi. Eğer onun yaşadığında ümidini keserse, kara yazmasını yeniden bağlar ve bir daha hiç çıkarmazdı başından” (Aytmatov, 2022h, s. 153-154).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere; kara yazma, uzun yıllardır oğlunun öldüğünü düşünen Nayman Ana’nın derin bir yas içerisinde olduğunu gösterir. Ak yazma ise oğlunun yaşadığını düşündüğü andan itibaren ümitlerinin tekrardan yeşerdiğini ve mutluluğunu temsil eder. Toplumsal cinsiyet meselelerini klinik düzlemde ele alan Chodorow ise (2019) bu durumu, “kadınlar erkeklere göre kendilerini mahremiyet ve bağımlılık içinde daha rahat hissetmeye yatkındır” (s. 107) diyerek açıklar.

Yıldırım Sesli Manasçı isimli hikâyede Gök Tanrı inancı hâkimdir. Kertolgo-Zayıp’ın Gök Tanrı’ya dua etmesi hikâyede şu şekilde yer alır: *“Gök Tanrı’dan daha birçok şey ve bu arada kendisine bir erkek torun vermesini de istedi”* (Aytmatov, 2022l, s. 19). Bu ifadelere bakılarak; birçok toplumda erkek çocuk, topluluğun kurtarıcısı ve soyun devamlılığı açısından gerekli ve önemli görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla erkeklere değer veren bir kültürde, kızların ve kadınların erkekleri yüceleştirmeleri ve kadınları değersizleştirmeleri beklenecek bir sonuçtur (Chodorow, 2019, s. 99). Kertolgo-Zayıp, Gök Tanrı’dan erkek çocuk dışında kocasının iyileşmesini, hayvanlarının sağlıklı olmasını ve küçük oğlunun babasının veya abisinin mesleğini edinmesini de ister. O, bu duaları ederken Gök Tanrıya dualarını kabul etmesi için *“Ak sütüm adına yalvarıyorum ey Tengri!”* (Aytmatov, 2022l, s. 20) ve *“Ben üç çocuk anasıyım duamı kabul et ey Tengri!”* (Aytmatov, 2022l, s. 20) şeklinde gerekçeler sunar. Bu bağlamda kadın, Gök Tanrı karşısında en büyük misyonu olan anneliği kullanır. Annelik bir kadın için en büyük güç ve silahtır.

Türban, erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkinin sınırlarını belirlemek ve toplum içinde cinsiyetler arası ilişkilerin “yasak” olduğunu bildirmek anlamlarına gelir (Rose, 2018, s. 42). *Yıldırım Sesli Manasçı* isimli hikâyenin başkahramanı Kertolgo-Zayıp’ın evden çıkmadan önce örtünmesi hikâyede şu şekilde aktarılır: *“Başını kar gibi beyaz ve kocaman bir türbanla sıkı sıkı sarmıştı, yalnız yüzü görünüyordu.”* (Aytmatov, 2022l, s. 17). Kadınların giyim şekilleri üzerinde din büyük oranda etki gösterir. Örtünme, kadının kendisini dış etkenlerden muhafaza etmek için tercih ettiği bir giyimdir. Kadınlar,

örtünerek kötü düşünen bakışlardan, dedikodulardan kurtulmayı ve Tanrının rızasını kazanmayı amaçlar. Wiesner-Hanks’a göre (2020) ise kadınlar, peçeyi veya kendilerini örten kıyafetleri tacize, zorbalıklara maruz kalmamak ve rahat bir şekilde sosyal yaşama karışmak için tercih ederler (s. 213).

Senirbay, karısının aileyi temsilen dinî törenlere katılmasını ister. O, artık ailenin reisi olarak karısını görür ve bütün vazifelerini ona devreder:

“Haklısın, çocuklarımla anası. Ben gidemiyorsam sen git. Bütün Bozoyları toplada git. Almaş ailesinin yanına tek başına varmasın. Ta uzaktan ağıt okumaya başlayın. Ölü için ağladığınızı çevredeki herkes duysun. Savaşta olduğu için bulunamayan Koyçuman’ın ve hasta olduğu için katılamayan benim yokluğumuzu belli etmeyecek kadar yüksek sesle ağlayın. Herkes bilsin ki, savaş kapımızı çalmış olsa bile, biz insan olarak var oldukça, ölümlerimizi gömmekten ve onlara ağlamaktan asla geri kalmayız.” (Aytmatov, 2022l, s. 14).

Bu ifadelerden hareketle, kadının bulunduğu topluma önderlik ettiğini ve dinî törenlerde ön safta yer aldığını söylemek mümkündür. Kertolgo-Zayıp, kocasını dinî törenlerde temsil ederek bir bakıma ailesinin koruyuculuğunu ve liderliğini üstlenmiştir. Dolayısıyla en az erkekler kadar kadınlarda önemli olay ve durumlarda yer alarak anaerkil bir yapının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Ayşegül Utku Günaydın (2017), İslam’ın değil, batıl inançlarla bazı âdetlerin, kültürel normların ve geleneğin kadının modernleşmesi önünde büyük bir engel teşkil ettiğini belirtir (s. 89). *Beyaz Gemi* romanında çocuğu olmayan Bekey Teyze için bilimsel yollar yerine dinî yollardan çocuk sahibi olacağı düşünülür. Romanda, Bekey Teyze’nin çocuk sahibi olması için izleyeceği yol şu şekilde aktarılır:

“Nine, onların doktor yerine pire (ihtiyar bir bilge), yatıra gitmelerinin daha iyi olacağını söyler. Pir, dağların öbür yakasında, pamuk tarlalarının olduğu yerde imiş. Orası dümdüz bir ova imiş, dağlar pek yokmuş, ama Süleyman Tepesi denilen bir kutsal tepe varmış. Onun eteğinde kara bir koyun kesip sonra tepeye tırmanırken her adımda inançla Allah’a dua etsen, Allah dileğini kabul eder, acır ve bir bebek verirmiş.” (Aytmatov, 2022a, s. 44-45).

Romanda, İslam dini ile hareket edilerek dinin kutsal mekânlarına ve bu mekânların tinsel güçlerine gönderme yapılır. Süleyman Tepesi, Hz. Süleyman’ın ziyaret ettiğine inanılan, Kırgızistan’da yer alan kutsal bir mekândır. Kadının annelik ile varoluşunu ispatlayabilmesi için tek yol kutsal mekâna ziyarete gidip, çeşitli adaklar adaması olarak görülür. Dolayısıyla manevi baskı oluşturan din dışı öğelerin başında

hurafeler gelir (Günaydın, 2017, s. 89). Hurafeler, kadının yaşam alanını kısıtlamanın yanı sıra omuzlarına ağır sorumluluklar da bindirir. Toplumun beklentilerini karşılayamayan kadın, çareyi hurafelerde aramaya başlar.

Romanda yer alan Maral Ana Efsanesi Kırgızların soyunun bir geyiğin soyundan geldiğini ifade eder. Bu efsaneye göre; Maral Ana isimli geyik, düşmanlar tarafından öldürülen Kırgız topluluğunda sağ kalan iki çocuğu korumuş, onlara annelik etmiş ve soyun devamlılığını sağlamıştır. Dolayısıyla kendisine Kırgız halkı tarafından mistik bir saygınlık atfedilir. Kırgızlar, geyikleri kutsal sayar ve onlara zarar vermeyi büyük bir günah olarak görür. Bu durum, Kırgız halkının kutsal gördükleri Maral Ana ile sevdikleri insanlar arasında benzerlik ilişkisi kurmaya yöneltir: *“Delikanlı erkekler sevdiklerinin güzelliğini ak maralın güzelliğine benzetirlerdi”* (Aytmatov, 2022a, s. 64). Maral Ana, hem güzel bir dişi olarak hem de koruyucu ve besleyen bir anne olarak okura sunulur. Kadına ait birtakım özellikler, Maral Ana ile ilişkilendirilerek onun dişilik yönlerine gönderme yapılır.

Ölen kişinin ardından gerçekleştirilen kendini yaralama adetleri, Eski Türk Toplumlarında kişinin ölüye duyduğu acıyı ve üzüntüyü ifade eder (Onay, 2013, s. 482). Dolayısıyla onlara göre yas törenlerinde şiddetli bir şekilde ağlamak ve kendilerini hırpalamak bir bakıma dinî bir vazife olarak sayılır. *Yüz Yüze* isimli hikâyede Baydalı'nın ölüm haberini alan kadınların ağlamaları şu şekilde ifade edilir: *“Kadınlar arabalara doluşup sırt sırta oturmuş, yüzlerini kanatıncaya kadar tırnaklıyor ve ağıt söylüyorlardı:... Savaşta ölenler için Kırgız kadınları böyle ağlaşırlar. Bu ağlama gece yarılarında kadar, sesleri yorgunluktan kısılınca kadar sürer.”* (Aytmatov, 2022m, s. 39). Bu bağlamda bakıldığında Kırgız kültürü için ölenin ardından ne kadar feryat edilip, dövünülürse o kadar ölüye ve tanrıya faydalı olunacağına inanıldığını söylemek mümkündür. Hikâyede, ölümü bildirmek ve metaneti sağlamak gibi görevler erkeğe verilirken, ağlamak, hırpalanmak ve dövünmek gibi eylemler kadına mahsus sayılmıştır. Dolayısıyla kadınlar, dinî olaylarda yalnızca arka planda ve önemli olmayan kısımlarda yer alarak dinî tüm vecibelerin erkeğe ait olduğunu bir bakıma kabul etmektedir.

2.4. Eğitim Yaşamında Kadın

Tarih boyunca ulusların kalkınması ve refaha ermesi, toplumun ve toplum içinde bulunan kadınların eğitim düzeyine paralel bir şekilde gelişme gösterir. Eğitim, her ne kadar kapsamlı bir alan olsa da söz konusu cinsiyet farklılıkları olduğunda çeşitli

sınırlandırmalara tabi tutulur. Henüz gelişmemiş toplumlarda geçim sağlamak veya üreticilik esas vazife olarak görülür. Kadınlar, okuma ve yazma öğrenmek için okula gitseler dahi devlet memurluğu, yöneticilik vb. getirisi yüksek işlere alınmazlar. Dolayısıyla aileler iş imkânı sunmayan okulu gereksiz görür ve para harcamaya değer bir yer olarak bulmazlar (Wiesner-Hanks, 2020, s. 285).

Toplumsal değerler ve normlar, kadının özgür bir şekilde iş yaşamına atılmasını engelleyen önemli etkenlerden biridir. Bu etkenler, kadını eğitimden uzaklaştırarak ikincil bir plana atar. Dolayısıyla eğitim olanaklarına yeteri kadar erişemeyen kadınlar, bilgisiz ve körelmiş bir şekilde toplumda yer edinirler. Bu durum, onların iş yaşamına kolay ve özgür bir şekilde atılmasını büyük oranda engeller. Eğitime erişmedeki toplumsal cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda, kadınların sanat ve edebiyat yaşamında da yeterince yer alamadıklarını söylemek mümkündür. Çünkü kadınların yazdıkları veya oluşturdukları yapıtlar, ya yetersiz bulunmuş ya da hak ettiği ilgiyi görememiştir. Eserlerini kalabalık ortamlarda yüksek sesle tanıtan kadınlar ise namuslarından şüphe duyularak, toplum tarafından iffetsiz ve lekenmiş bireyler olarak görülmüştür.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan karakterlerin okuma, yazma ve öğrenme gibi olanakları yeterince yoktur. Yazarın eserlerinin ana teması, savaş etrafında gelişen olaylardan oluştuğundan eğitime çok az yer verilmiştir. Çünkü erkekler, savaşmak mecburiyetinde olduğu için küçük yaşlarda asker ocaklarına alınmış veya üretim safhalarında çalıştırılmıştır. Kadınlar ise erkekler olmadığı için tüm zorlu işlerde çalışmak mecburiyetinde kalmıştır. Sonuç olarak savaşın getirmiş olduğu yoksulluk, kadının en temel haklarından biri olan eğitimden koparılmasına yol açmıştır. Yazar, birçok eserinde eğitimin önemini belirtse de aslında eserlerinde okuyan kişi sayısı oldukça azdır. Bu bölümde Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kadınların eğitime ne şekilde dâhil oldukları ve eğitimin onlara kazandırdıkları ortaya konulacaktır.

Eserlerdeki kadınlar, genel olarak kırsal kesimde yaşayan ve imkân noktasında sınırlı bir yaşam içerisinde bulunan kişilerden oluşmaktadır. Kırsal kesimlerde kadına verilen eğitim yalnızca okuma ve yazma ile sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla bu eğitim ile kadının meslek edinmesi veya yöneten pozisyonlarına gelmesi pek mümkün olmamıştır. Onlar, yalnızca aileleri için çalışan, ücretsiz işçi veya düşük gelirli işçi olarak eserlerde yer almıştır.

Eserlerdeki kadınlar, büyük oranda ev içinde veya bahçe işlerinde konumlandırıldığından eğitim alanında görülen kadın sayısı oldukça azdır. *İlk*

Öğretmenim isimli romanın ana karakteri Altınay, eğitim ile bir kadının hayatının ne şekilde değişip, güzelleştiğini gösteren önemli bir örnektir. Romanda, Altınay'ın yengesi tarafından çeşitli eziyetlere maruz kalması ve küçük kızın okula gitmesinin engellenmesi şu şekilde aktarılır:

“Seni kara saçlı miskin seni! Okula gidersin, öyle mi? Eve dönemez olaydın e mi? Leşin kalaydı batasınca okulda! Pis öksüz! Kurt yavrusunun köpek olduğu nerede görülmüş? Elin çocukları eve taşırlar, bizimki de evden dışarı. Gösteririm ben sana okulu! Hele bir yanına sokul, bacaklarını kırarım senin! Bakalım okul lafını bir daha ağzına alacak mısın?” (Aytmatov, 2020, s. 26).

Yenge, Altınay'ı azarlayarak okumaması için sürekli baskı kurar. Yenge için bir kadının okuması hem zaman kaybı hem de kötü yollara düşmek olarak görülür. O, bir kadın için en munasip olan şeyin evlenip, yuva kurması ve çocuk doğurması gerektiğini savunur. Kadınlar söz konusu olunca yalnızca evlilik ile ilişkilendirilir. Yüzyıllardır, birçok toplumda, bir kadın için en uygun görülen misyon, evlenmek ve bir yuva kurmak olmuştur. Onu bu misyona layık gören ise toplumdur. Toplumun kadından beklentisi, iffetini koruyarak evlenmesi ve evlendiği kişiye sadakatle bağlı kalıp, ona çocuklar doğurması olarak bilinir.

Birçok toplumda küçük kızlar, henüz serpilmeden kadınlık olgularıyla yetiştirilir ve çocuklukları ellerinden çok çabuk alınır. Beauvoir'ın da ifade ettiği üzere (2022b); kız çocukları, zamanından önce ciddiyet dünyasına dâhil edilir (s. 28). Yengenin Altınay'a karşı söylemleri, küçük kız çocuğunu bir an önce yetişkinlik evresine ulaştırmaya yöneliktir: *“Oynamaya doymadın, salak! Koca kız oldun, gene de aklın fikrin oyunda. Öyle ya, başka derdin yok. Elin senin yaştaki kızları ev bark edinirken sen okulu kendine eğlence yaptın. Dur, gösteririm ben sana, dizginlerini toplama zamanı geldi artık!”* (Aytmatov, 2020, s. 48). Yenge, Altınay'ın elinden çocukluğunu alarak, kadınlık yazgısının sinyallerini vermeyi amaçlar. Bu bağlamda bakıldığında toplumun genç kızlardan evde oturmasını, sosyal zevklerinden vazgeçmesini ve eğitimden uzaklaşmasını beklediğini söylemek mümkündür. Gelişmemiş toplumlarda, kız çocukları çok çabuk olgunlaştırılır ve kadınsı davranmaya mecbur bırakılır. Henüz çocuk yaşta olan bu kızlar, olgun bir kadın gibi uğraşlarla ilgilenir, giyinir ve aile kurmaya heveslendirilir. Dolayısıyla onlar, her türlü eğitim imkânından uzak bir yaşam sürerek dünyaya getireceği nesillerin de bu şekilde olmasını bekler.

Altınay, tüm bu baskılara boyun eğmeyerek hocası Düşen sayesinde iyi bir eğitim alır ve mevki sahibi bir kadın olur. Romanın ilk sayfalarında yer alan bu ifadeler Altınay'ın eğitim ile kaderini iyi yönde değiştirdiğini ispatlar niteliktedir:

“Üniversite öğretim üyesi Altınay Süleymanovna, üniversitede bir kürsünün başkanıydı, orada felsefe dersleri veriyordu. Ayrıca bilimler akademisi üyesi olduğu için sık sık yabancı ülkelere çağrılırdı. Sözün kısası, işi başından aşkın bir insan olduğu için onunla daha yakından tanışamadım” (Aytmatov, 2020, s. 10-11).

Altınay, çevresinden gördüğü baskı ve eziyetleri kabul etmeyerek kendi yazgısını değiştirmiş ve hayatına yeni bir yön vermiştir. Kadınlar, eğitim ile yalnızca meslek edinmekle kalmaz aynı zamanda otorite, saygınlık ve özgüven gibi çeşitli özellikler de kazanır. Dolayısıyla kadının eğitim alması, hem toplumun gelişmesine yol açar hem de refah düzeyinin artmasını sağlar.

Kadın, kişilik ve bilgi seviyesini geliştirdiği takdirde; hem aile içinde hem de toplum içinde önemli ve verimli bir konuma gelir. İyi eğitim alan kadınlar, yalnızca kendi yaşamını değil, çevresinde bulunan veya eğitimini üstlendiği çocukların hayatlarında da önemli etkiler yaratır. Dolayısıyla kadının eğitimi, gelecek nesillerin gelişimi için oldukça önemlidir. Altınay'ın iyi eğitim alıp, yüksek yerlere erişmesi ve ekonomik olarak bağımsız olması yaşadığı toplumdaki birçok kişiye iyi bir örnek teşkil etmiştir. Altınay, kendisine dayatılan evlilik ve annelik baskılarını reddedip eğitilmiş, kültürlü ve akıllı bir akademisyen olarak yaşadığı topluma ilham kaynağı olmuştur.

Eğitilmiş bireyler, toplumun baskısını göz ardı ederek kendi kararları doğrultusunda hareket ederler. Yaşamları ile ilgili tüm karar mekanizmaları onlara aittir. *Kızıl Elma* romanında yer alan Sabira, Moskova'da yükseköğrenim gören, akıllı ve modern bir kadındır. Kocasını ile yaşadığı problemler, onu boşanma kararı almaya itmiş ve hayatını tek başına, farklı bir şehirde sürdürmüştür. Eğitilmiş olmayan kadınlar, eşlerine büyük ölçüde mecbur kalır ve itaat eder. Onlar, yaşadıkları olumsuzluklara rağmen evlilik birliğini bozacak bir adım atmaya cesaret edemez. Çünkü eğitilmiş ve mesleği olmayan kadının ne yaşamını devam ettirebilecek kadar parası ne de gidebileceği bir yeri vardır. Onlar, kendini adadığı adama karşı yalnızca ikinci bir cins olarak kalmaya mecbur bırakılır.

Eğitim, bireyin kendini her anlamda geliştirebilmesini, hayata bakışının değişmesini ve kendini birey olarak ispatlayabilmesini sağladığı için oldukça önemlidir.

Gün Olur Asra Bedel romanında Abutalip'in Yedigey'e söylediği sözler, eğitimin bulundukları şartlar içerisinde ne denli önemli olduğunu ifade eder:

“-Bak ne diyeceğim Yedigey, senin kızlarına da benim çocuklarla birlikte okuma-yazma öğreteyim. Ne dersin? Çocuklar iyi arkadaş oldular, hep beraber oynuyorlar. Gündüzleri sizde kalırlar, akşamları ise bize gelirler ve ben onlara ders veririm. Benim bu isteğim, yapacak işim olmadığından değildir, bunu anlarsın. Burası uzak, kuytuda unutulmuş bir yer, her şey kısıtlı, bunun için de çocuklarla çok ilgilenmek gerek. Öyle bir çağa geldik ki herkesin birçok şeyi küçük yaştan öğrenmesi gerekiyor. Bugünün bir karış çocukları, dünün koca adamlarından daha çok şey bilmek zorunda. Yoksa doğru dürüst eğitim yapamaz, bilgili olamazlar.” (Aytmatov, 2022h, s. 126).

Kırsal kesimde, ağır koşullar içinde yaşayan Yedigey ve Abutalip, teknolojik gelişmelerden ve sosyal yaşantıdan tamamen kopuk bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Bulundukları zor şartlar içinde bile eğitimin, kız ve erkek fark etmeksizin çocukları için gerekli ve önemli olduğunun bilincinde olan Yedigey ve Abutalip, çocuklarının eğitimleri noktasında her türlü çabayı göstermişlerdir.

2.5. Şiddet

Şiddet, kişiye zarar vermek amacıyla girişilen her türlü davranış şeklinde tanımlanabilir. Kişiyi ötekileştirmek, maddi ve manevi zarara uğratmak, ona fiziksel ve ruhsal anlamda zarar vermek ve tüm bunları kasıtlı bir şekilde uygulamak şiddetin belirgin özelliklerindendir (Gülbahar, 2012, s.2). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ise kişinin yetki alanlarını kısıtlayan, ona fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamlarda zarar veren bir şiddet türüdür. Bu şiddeti oluşturan temel unsur, kadın ve erkek cinsiyetlerine uygulanan ayrımlardır. Kısacası toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadın ve erkeğin rol dağılımlarıyla ilgilidir (Çabuk Kaya, 2022, s. 1-2). En çok görülen şiddet ise kadına yönelik gerçekleştirilen şiddettir. Kadınların zayıf ve güçsüz bireyler olarak algılanması kadına yönelik şiddeti tetikleyen önemli bir nedendir. Cengiz Aytmatov'un yaşadığı coğrafya ve dönem dolayısıyla eserlerinde genellikle savunmasız, çaresiz, sömürülmüş ve şiddetin her türüne maruz kalmış kadın karakterleri ortaya çıkarmıştır.

Beyaz Gemi romanında çocuk doğuramamanın verdiği ağır yük altında kalan Bekey Teyze, ümitsiz ve çaresiz bir kadın olarak okura sunulur: *“Bekey Teyze'nin neşeli*

olduğu günler pek azdı. Çok defa suratı asık, kaşları çatık ve sinirli olur, öz bacısının oğlunu fark etmezdi bile. Akli pek başında olmazdı. Onun derdi ona yetiyordu zaten.”(Aytmatov, 2022a, s. 21). Kocasından kısırlık ile suçlanmak, hırpalanmak ve ağır hakaretlere maruz kalmak onu mutsuz bir kadın yapmıştır. Kadına yönelik gerçekleştirilen şiddetlerin tümü, kadına yalnızca fiziksel ve ruhsal anlamda zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda kadını sosyal yaşamdan da soyutlar (Başar ve Demirci, 2015, s. 44). Dolayısıyla şiddete maruz kalan kadınların gittikçe içine kapanan ve topluma karşı yabancılaşan bireyler hâline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Ayşegül Utku Günaydın’a göre (2017) bireyin çeşitli baskı mekanizmalarıyla insan ilişkilerinin bozulması, onu yalnızlaştırıp kendi içine kapanmaya iter. Yalnızlık ve içe dönme, yoğun baskı ve vicdan ile duyguların bastırılması sonucu ortaya çıkarak eserlerdeki kişileri melankolik bir ruh hâline sürükler. (s. 130). Bu bağlamda bakıldığında Bekey Teyze, bunalımlı ve melankolik bir kadın olarak okura sunulur.

İftira atmak, aşağılamak, incitmek veya ötekileştirmek üzerine kurulu dilsel şiddet bir olumsuzluk şiddetidir. Burada şiddete uğrayan kişi reddedilir, olumsuzlanır veya ötekileştirilir (Chul-Han, 2018, s. 109). *Beyaz Gemi* romanının melankolik karakteri Bekey Teyze, kocasından itibarsızlaştırılan bir kadındır:

“-Artık sen benim karım değilsin, ben de senin kocan değilim! dedi. Şimdi defolup git ve bir daha da bu eve adımını atma! Hemen defol yoksa kötü olur!

-Yine mi başlıyorsun?

-Ne demek yine mi başlıyorsun? Defol buradan!

Bekey avluya kaçtı, her zaman yaptığı gibi kollarını havaya kaldırarak bağırmaya başladı. Sesi bütün avluda yankılandı:

-Ah benim kara talihim, ah! Niçin geldim ben bu dünyaya, niçin!” (Aytmatov, 2022a, s. 90-91).

Sözlü şiddet en az fiziksel şiddet gibi olumsuzluk üzerine kurulmuştur. Çünkü o da fiziksel şiddet gibi hedefini yaralar, incitir, iftira atar, itibarsızlaştırır, aşağılar ve hakaret eder (Chul-Han, 2018, s. 10). Bekey Teyze, kocasından hor görülen, sözlü ve fiziksel şiddetin her türlüsüne maruz kalan bir kadındır. Maruz kaldığı şiddet sonucunda içine kapanmış ve yalnızca topluma değil aynı zamanda kendisine de yabancılaşmıştır. “Melankoli, insanın kendisiyle hastalık derecesinde bozulmuş ilişkisidir.” (Chul-Han, 2018, s. 34). Bekey Teyze için de melankolik bir ruh hâline büründüğünü söylemek mümkündür. Çevresindeki insanların kadınsal özellikleri ön planda tutarak onu dışlaması ve suçlaması Bekey’in içine dönük bir birey olmasına sebep

olmuştur. Bekey, kendisini çocuk doğuran diğer kadınlarla karşılaştırarak bir bakıma yetersizliğinin tek suçlusu olarak yine kendisini görmüştür. Dolayısıyla kadına uygulanan sözselsel, fiziksel ve psikolojik şiddet kadının toplumsal yaşamdan soyutlanmasına, yabancılaşmasına ve ötekileştirilmesine sebep olmaktadır. Bekey'in şiddet gördüğü ve mutsuz olduğu evliliğini ısrarla sürdürmesindeki temel amaç ise geçimini sağlayacak imkânının ve gidecek bir yerinin olmayışıdır.

Cemile hikâyesinde geçen bu ifadeler, başında erkek olmadığı için savunmasız görülen kadınların uğradıkları zorbalıkları gösterir: *“O zamanlar köyde pek az erkek vardı. Bundan yararlanan bazı delikanlılar kadınlara küstahça davranıyor, onlara tepeden bakıyorlardı: kadınlarla düşüp kalkmak mı istiyorsun, parmağını kaldır, yeter, hangisi olsa peşinden koşup gelir, diyorlardı”* (Aytmatov, 2022b, s. 19). Köyün geri kalan erkeklerinin kurduğu bu ifadeler, kadının cinsel yönden sömürülmeye hazır bir meta olarak görüldüğünü kanıtlar niteliktedir. Kocaları savaşta olduğu için yalnız kalan kadınların kimsesiz, savunmasız ve çaresizlik duyguları içinde başka erkeklerde teselli bulacağı düşünülür. Ancak Aytmatov hikâyedeki kadınları, kimseye muhtaç etmeden, başka erkeklerin boyunduruğu altına girmeden, akıllı ve güçlü kadınlar olarak okur sunar.

Cengiz Han'a Küsen Bulut hikâyesinde yer alan Togulan, iktidar ve güç düşkünü Cengiz Han'ın emri ile vahşi bir şekilde, toplumun gözü önünde infaz edilir:

“İnsanlar, özellikle kadınlar fısıldaşmaya başladılar, işte nakışçı kadın! Sefih yaratık! Sokak kadını! Oysa bu yaşta, bu güzelliğiyle bir noyanın ikinci ya da üçüncü karısı olabilirdi pekâlâ! Bir ihtiyarın da karısı olabilirdi ve bu felaket gelmezdi başına. Akılsız kadın! Gidip bir sevgili buldu ve piçini doğurdu! Utanmaz! Şimdi cezasını çeksın bakalım! Onu bir devenin hörgüçlerine bağlayarak asacaklar! Artık hiç gülmeyecek yosma!” (Aytmatov, 2022c, s. 72).

Birçok toplumda kadınların cinsel yaşamlarına daima müdahale edilmiş ve bu hususta çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Evlilik dışı birliktelik yaşayanlar ya sözlü şiddete maruz kalmış ya da “namus cinayetleri” adı altında insafsızca katledilmiştir. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda evlilik dışı bir birliktelik yaşamak neredeyse imkânsız sayılır. Togulan, sevdiği adamdan evlilik dışı birliktelik sonucu çocuk dünyaya getiren bir kadındır. Onun bu eylemi, hem çeşitli küfür ve hakaretleri işitmesine hem de halkın gözü önünde itibarsızca öldürülmesine sebep olmuştur.

2.6. Dil

Dil, bireyin duygu ve düşünce dünyasını yansıtan, en yaygın şekilde kullanılan iletişim aracıdır. İnsan, dil aracılığıyla varoluşunu somut bir şekilde ispatlar. Düşüncelerimiz, öğrendiklerimiz, benimsediklerimiz, inandıklarımız vb. tutumlar, dilin oluşumunu etkileyen önemli faktörlerdendir. Bireyin iletişim sırasında kullandığı ifadeler, onun dünyaya karşı olan bakış açısını, benimsediklerini ve düşünce dünyasını yansıtır. “Dilin bireysel kullanımı, özgün bir etkinlik gibi görünmekle birlikte kaynağını, önemli ölçüde öğrenilmiş ve kabullenilmiş bir toplumsal zemin ve zihinden alır.” (Çolak, 2018, s. 89). Dolayısıyla içinde bulunduğumuz kültür, dilin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Toplumsal cinsiyet, bireyin doğduğu andan itibaren yaşamına yerleşen ve bireyin davranışlarını, söylemlerini, görevlerini vb. unsurları belirleyen etkili bir mekanizmadır. Kız çocuklarına yaşam ile tanıştıkları andan itibaren (prenses, çiçeğim, tatlım, güzeller güzelim, bebeğim vb. gibi) yumuşak ve zarif hitaplar kullanılırken, erkeğe (aslan parçası, kaplan, delikanlı, yiğit, cesur vb. gibi) sert ifadeler kullanılır. Tüm bu anlamlandırmalar, zamanla kültürün yansıması olan dili biçimlendirir. Dolayısıyla dil, cinsiyetçi ifadelerden beslenerek toplumsal cinsiyet meselelerinde önemli bir yere sahip olmuştur (Çolak, 2018, s. 88-89).

Ataerkil yapıllı toplumlarda dil, kadınları nesnelleştirip işaretleştirerek erkeğin kuruluşunun öznesi hâline getirir (Irzık ve Parla, 2011, s. 8). Tarih boyunca kadınları olumlu veya olumsuz niteleyen kavramlar hep var olagelmıştır. Bu kavramlar, kadınların toplumdan soyutlanıp “öteki bireyler” hâline gelmesine sebep olur. Butler’ın ifade ettiği üzere (2016); dil, yapısı itibariyle değil, yalnızca uygulamada kadını karşısına alan bir araç veya alettir (s.78-79). Dolayısıyla dil ve üslup unsurları, kadının topluma karşı yabancılaşmasına sebep olan ve kadını ötekileştiren önemli etkenlerdendir. Cengiz Aytmatov’un eserlerinde yer alan kadınlara yönelik cinsiyetçi tutum ve ifadelere aile, ekonomi, din, eğitim ve şiddet başlıklarında büyük oranda yer verildi. Bu bölümde ise eserlerdeki kadınların sırf kadın oldukları için maruz kaldıkları cinsiyetçi söylemler örneklerle ortaya konulacaktır.

“Kadın erkek dualitelerinin yanı sıra, her bir cinsiyet grubu içinde, toplumsal cinsiyete dair düşünceleri şekillendiren ve bu düşüncelerden kaynaklanan kalıpları ve yasaları yaratan ikili sınıflandırmalar mevcuttur.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 155). Örneğin birçok kadın, çocuk sahibi olamadığı için toplum tarafından kısır, dölsüz, garabet

vb. sıfatlarla nitelendirilir. *Beyaz Gemi* romanındaki Orozkul, sırf çocuk doğuramadığı için karısına türlü hakaretler eder: “*Kısır kancık, dölsüz katır, lânet karı!*” (Aytmatov, 2022a, s. 49). Kadınlar, varoluşlarını ancak annelik ile ispatlar. Annelik statüsüne erişemeyen kadınlar ise toplum tarafından kusurlu kabul edilir. Toplum, bu kusurun erkekte değil ancak kadında olabileceğini düşünür. Dolayısıyla çocuk doğuramayan kadın, kısır, dölsüz, hastalıklı, kusurlu, garabet vb. söylemlerle karşı karşıya kalır. Bu söylemler kadını toplum nezdinde ötekileştirerek, yabancılık çekmesine sebep olur.

Sultanmurat isimli hikâyede kadınların duygusal düzlemde zayıf ve güçsüz bireyler olduğunu belirten ifadeler yer alır: “*Kadın kadındır. Kadınlar sık sık ağlar.*” (Aytmatov, 2022j, s. 44) ve “*Kadınlar her şeye acır ve ağlarlar.*” (Aytmatov, 2022j, s. 45). Onlara göre kadının güçlü bir yapısı olmadığından olaylar karşısında sadece ağlayarak tepki verir. Kadının duygusallığının büyük bir eksiklik olarak algılandığı toplumlarda, kadın ancak annelik ile ilişkilendirilerek diğer önemli konuların ve karar verme mercilerinin dışında tutulur. Dolayısıyla kadınlar, üretim, üreme vb. birçok husus üzerinde, hiçbir denetime sahip değiller; her iki durumda da ürün doğrudan atasoyuna ait olur (Kandiyoti, 2013, s. 50).

Aytmatov’un *Toprak Ana* romanında kadının yüceliğine ve üstünlüğüne değinilir: “*Sen kadınsın sen her şeyin üstündesin, daha bilgesin. Bir insansın sen!*” (Aytmatov, 2022k, s. 134). Bu ifadelerden hareketle tarım toplumlarında kadınların büyük bir saygınlığının bulunduğu söylenebilir. Beauvoir’e göre (2022a) bu saygınlığın temel nedeni toprağın işlenmesine dayalı bir uygarlıkta çocuğun yepyeni bir önem kazanması ve anneliğin kutsal bir görev hâline gelmesidir (s. 98). Aytmatov, *Toprak Ana* romanıyla kadının çektiği çileyi ve verdiği mücadeleyi anlatmanın yanı sıra onun dokunduğu her yeri sonsuz iyileştirdiğini ve güzelleştirdiğini okura aktarır.

Kadınlar, henüz yeni gelin olmuşken, hayatlarına birçok olumsuz güç (kaynana baskısı, toplum baskısı, erkek çocuk doğurma baskısı vb.) müdahale etmeye başlar. Kadın, bu olumsuz baskı mekanizmalarından ancak erkek çocuk doğurarak kurtulacağını düşünür. Erkek çocuk doğurduktan sonra ise istediği gücü tam anlamıyla elde edemediğini gören kadın, kaynana statüsü ile bu güce ulaşmayı amaçlar. Dolayısıyla kadının konumunun döngüsel özelliği ve güce erişme isteği ataerkilliğin yeniden üretilmesinde önemli bir yer tutar (Kandiyoti, 2013, s. 87). *Beyaz Yağmur* hikâyesinde yer alan Zeynep-Apa, kızının evden gittiğini öğrendiğinde kız çocuğunun büyük bir talihsizlik olduğunu söyleyerek isyan eder: “*-Kızın varsa böyle oluyor işte! Ne talihsiz bir kadını ben! Allah beni cezalandırdı, bir oğul vermedi. Bir oğul aile yuvasını terk*

edip gitmez, aksine, eve gelin getirir” (Aytmatov, 2022l, s. 55). Zeynep-Apa’ya göre kızlar, günü gelince evlenip evden uzaklaşırlar. Oysa erkekler, evde kalır hatta ev işlerini yapması için bir gelin bile getirirler. Ataerkil yapıli ailelerde erkek çocuk, kız çocuklarına göre daha değerli görülür. Çünkü erkek hem soyun devamını sağlar hem de ailenin parçalanmadan var olabilmesi için liderlik yönünü sergiler. Kadınlara ise evlenip başka bir aileye karışacakları ve evlerinden uzaklaşacakları için geçici bir aile üyesi gözüyle bakılır. Kendi evlilikleri mevzu bahis olduğunda dahi kararı aile büyükleri verir (Kapanoğlu, 2019, s. 14). Ancak Saadet, bu yazgıyı kabullenmemiş ve âşık olduğu adamla evlenmek için evden ayrılmıştır.

Zeynep-Apa’nın kızı için söylediğı ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kadının ekonomik yaşama katılması toplum tarafından şekillendirilir: “*Saadet, kızım, yaptığın iş kadına göre bir iş değil. Bir genç kızın işi pulluğun gerisinde gitmek midir? Bırak o işi, eve dön. Çalışmak istiyorsan kolhozda (tarım kooperatifi) iş çok.*” (Aytmatov, 2022l, s. 50). Yüzyıllardır, dünyanın her yerinde bazı işler “erkek işi” bazı işler ise “kadın işi” şeklinde tanımlanır. Tüm bu söylemlere aldırış etmeyip sevdikleri işi yapan bireyler ise toplum tarafından garipsenir. Zeynep-Apa, bir kadının üretimin önemli ve ilk safhasının gerisinde durup yalnızca kadına uygun, arka planda olan işlerde çalışmasını uygun görür. Ayrıca ona göre bir kadının evinden uzak işlerde çalışması uygun değildir. Bu sebeple kızını gitmemesi için sık sık tembihler ve ikna etmeye çalışır. Toplumun kendisine biçtiğı rolleri reddeden Saadet, kendi istekleri doğrultusunda istediğı işi yapar ve sevdiği adamla evlenmek için evden ayrılır. Aytmatov burada, geleneklerden sıyrılan, toplumsal normların baskısını kabul etmeyen genç bir kadının varoluş mücadelesini anlatırken bir yandan da tam karşısına, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı, kadının arka planda durmasını savunan karşıt fikirli bir kadını yerleştirir.

Kadınlr, sadece iffetli davrandıkça şerefli sayılırlar. Böylece onlar, namuslu ve namussuz olarak, “bakire” ve “fahişe” şeklinde iki ayrı gruba yerleştirilir. Nitekim bazı toplumlarda namusunu veya şerefini yitiren kişiler, topluluk önünde, törenlerle cezalandırılırdı (Wiesner-Hanks, 2020, s. 156). *Cengiz Han’a Küsen Bulut* hikâyesinde sevdiği adamdan, evlilik birliğı dışında çocuk dünyaya getiren Togulan, toplum önüne çıkarılarak insanların ağır küfür ve hakaretlerine maruz kalır: “-Durun! Hepiniz dinleyin! Şu şerefsiz yaratık onu kimin gebe bıraktığını, kiminle yattığını söylemelidir! Haydi, söyle bize, çocuğunun babası var mı bu insanların arasında?” (Aytmatov, 2022c, s. 76). Cinsel tercih ve yönelim nedeniyle uygulanan baskı gibi kültürel baskılar, evrenseldir ve bunlar, ataerkil baskının sürekli ve kapsayıcı niteliğini ortaya koyar (Berktaş, 2010, s. 61).

Yüzyıldır birçok toplumda evlilik dışı yaşanan cinsellik, toplum tarafından kabul görmemiş ve ayıplanmıştır. Bu hususta en büyük pay kadına düşer. Erkek, iffeti konusunda suçlanıp ayıplanmaz. Kadın ise evlilik dışı yaşadığı cinsel birliktelik sonrası toplum tarafından iffetsiz, namussuz, haysiyetsiz, kirlenmiş vb. söylemler ile karşı karşıya kalır.

Cemile isimli hikâyede Sadık'ın, Cemile'nin kendisini terk ettiğini öğrendiği anda söyledikleri, kadının en aşağı konumda görüldüğünü yansıtır: “*Gitmekle iyi etti, nasıl olsa bir yerlerde geberip kalacak! Biz sağ iken karı mı bulunmaz! Altın saçlı bir kadın bile en aşağı bir erkekten daha aşağıdır.*” (Aytmatov, 2022b, s. 77). En iyi özellikteki bir kadının bile sıradan bir erkekten aşağı konumda olduğunu belirten Sadık, kadının her alanda erkeğe muhtaç olduğunu ifade eder. Henüz gelişmemiş toplumlarda erkekler, toplumun efendisi ve ailenin sahibi şeklinde görülür. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda kadını değersiz görmek ve aşağılamak olası bir durumdur.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “ERKEK”

Cengiz Aytmatov’un, eserlerinin temel konusu İkinci Dünya Savaşı etrafında gelişen olaylardan oluşur. Savaşın arka planında erkekler de en az kadınlar kadar bu zorlu mücadelenin öznelerindendir. Yazarın eserlerinde yer verdiği erkekler, bir yandan ailelerinin koruyuculuğunu üstlenirken bir yandan da vatanlarını canları pahasına koruyan kişilerdir. Dolayısıyla eserlerdeki erkekler, genel olarak askerî ve siyasi roller üstlenir. Onlar, henüz gelişmemiş kırsal kesimlerde yaşamlarını sürdürürken, hayatlarının baharında ailelerinden, sevdiklerinden, işlerinden ve tüm sosyal yaşamlarından kopmak zorunda kalmışlardır.

Bu bölümde yazarın eserlerinde yer alan erkek karakterlerin kurguya ne şekilde dâhil edildiği açıklanmaya çalışılacaktır ve erkek karakterler, aile içinde, ekonomik yaşamda, askerî ve siyasi yaşamda, şiddet ve dil olmak üzere beş ayrı başlık altında ele alınacaktır.

3.1. Aile İçinde Erkek

Aile, bireyin doğduğu andan itibaren ait olduğu sosyal bir kurumdur. Aile ilişkileri, akrabalık bağları, aile gelenekleri ve kültürleri, birey için hayatının her alanında yer verdiği kopulmaz bağlardır. Dolayısıyla aile kurumu, bireyin hayata karşı olan bakış açısının oluşmasında ve düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Toplumun değer verdiği kurumların başında gelen aile, çeşitli buyruk ve kurallarla himayesinde olan bireylerin davranış ve düşünüş biçimlerinde etkili rol oynar. Her birey, ailesinin ortaya koyduğu yasaklamalara ve kurallara uymak zorunda kalır ve ait olduğu ailenin bir ürünü olarak, nesillerce onun kültürünün taşıyıcılığını üstlenir.

Cinsel politika pratiği büyük ölçüde kurumlara bağlıdır (Connell, 1998, s. 165). Kadın ve erkeğin toplum içindeki duruşunu ve kimliğini belirleyen en önemli kurumlardan biri ise ailedir. Toplumun belirlediği kurallar, normlar, fikirler ve davranışlar, doğduğu andan itibaren aile tarafından bireyin belleğine yüklenir. Dolayısıyla bireyin “sosyal kimlik” ve “kişisel kimlik” oluşumları büyük oranda aile içinde gerçekleşir (Aktaş, 2013, s. 58). Bu ifadelerden hareketle, bireyin dünya görüşünün, inanç ve tutumlarının ailesinin görüşleri ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Birey, doğduğu andan itibaren edindiği aile içi kültürel tanımlamalar ile kişiliğini ve düşünce dünyasını oluşturur.

Beauvoir'ın ifadeleriyle (2022b) “aile, evin duvarları arasında yalıtılmış bir hücre olarak oluşur ve bu duvarlar arasında kuşaktan kuşağa devam eden kimliğini olumlar.” (s. 180). Dolayısıyla aile yapılanması, en eski kültürlerin taşıyıcılığını üstlenen ve bunu nesillerce aktarımını sağlayan işlevsel bir kurumdur. Bir ailenin kültürel değer ve yasaları, o ailenin ilk oluşumlarına dayandığını söylemek mümkündür. Değerler, buyruklar, yasaklar ve sorumluluklar noktasında her aile, ortak bir paydada buluşmaktadır. Ailenin bu işlevi, o aileye mensup üyelerin davranış ve düşünce biçimleri üzerinde oldukça etkilidir.

“Cinsiyetler arası hiyerarşi, ilk olarak ailede görülür.” (Beauvoir, 2022b, s. 30). Yeni doğan her birey, ait olduğu ailedeki bireylerin birbirlerine karşı olan davranış ve tutumlarından hareketle davranış ve düşünüş biçimlerini oluşturur. Birey, kadın ve erkeğin neyi ifade ettiğini ailesinden görerek öğrenir. Ailesindeki kadın ve erkek bireylerin bir birleriyle olan ilişkilerini, söylemlerini ve davranış biçimlerini inceler. İncelemeleri sonucunda ise cinsiyetler üzerinde fikirleri oluşmaya başlar. Dolayısıyla hayata henüz yeni dâhil olan bireyler, cinsiyetleri ve bu cinsiyetler hakkındaki yargıları aile üyelerinden gördükleriyle öğrenir ve bu öğrendiklerini kendi yaşamlarında da uygular.

Cengiz Aytmatov, eserlerinde yer verdiği erkekleri genel anlamda bir ailenin reisi olarak okura aktarır. Yazar, yaşadığı coğrafyadaki aile yapılarını ve ailenin reisi olarak konumlandırılan baba figürlerine genellikle tüm eserlerinde yer verir. Evlilik, genel anlamda bireyin yetişkinlik statüsü kazanmasına, dünyada kendisine ait bir alanı sahiplenmesine ve yaşamı sona erdikten sonra da mirasını bıraktığı aile üyelerinde devam etmesine izin verdiği (Direk, 2017, s. 62) için kimi erkeklerce gerekli ve önemli görülür. Erkekler, evlilik ve aile müessesesi ile işlerini daha hızlı ve kolay bir şekilde yaparak güvence altına alırlar. Çünkü “evin kendi ayakları üzerinde durabilen reisi ve bir aileden sorumlu olan kişinin erkeksi görülmesi daha muhtemeldir.” (Rose, 2018, s. 89). Yazarın eserleri, aile kurumu ile son derece ilişkili, gelenek ve kültürlerine sıkı sıkıya bağlı erkeklerden oluşur. Bu bölümde Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer verdiği erkeklerin aile kurumu içerisinde sergiledikleri davranış ve düşünceler, toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilerek ortaya konulacaktır.

Beyaz Gemi romanının ötekileşmiş karakteri olan Orozkul, yaşam şartlarından memnun olmayan, batılı yaşam tarzına özenen ve karısı çocuk doğuramadığı için ona her türlü zorbalığı yapan bir adamdır. Bambaşka bir hayatta olmayı arzulayan Orozkul, hayallerini şu ifadelerle dile getirir:

“-Ah bir yerleşseydim şehre! Cehennem olsun bu dağlar, bu ormanlar, bu tomruklar... Bin kere lânet olsun o kısır avrada, o beyinsiz moruğa, görmemiş gibi yanından ayırmadığı o bacaksıza! Yulaf yemiş tok at gibi çalımli çalımli dolaşırdım şehirde. Herkese saydırırdım kendimi. Beni görmek isteyenler “Sayın Orozkul Balacanoviç, makamınıza girebilir miyim?” diye izin alırlardı. Bir de şehirli bir avrat alırdım. Niye olmasın? Güzel bir artistle evlenirdim mesela. Elinde mikrofon, hem okuyor, hem oynuyor. Onlar için önemli olan, kocasının iyi bir işi olmasıdır. Böyle diyorlar. Boynuma kravatımı takar, böyle bir güzelin koluna girerdim işte... Sinemaya giderdik birlikte. Tabi o topuklu ayakkabı giyerdi. Mis kokular sürünürdü. Yanımızdan geçenler bu kokuyu alsınlar diye derin derin nefes çekerlerdi burunlarından. Bir de bakmışsın çocuklarımız olmuş. Oğlumu bir hukukçu yapardım, kızım ise piyano çalardı. Şehir çocukları zeki olurlar. Her şeyi hemen öğrenirler. Evde yalnız Rusça konuşulurdu. Köyde konuşulan kaba kelimelerle beyinlerini doldurmak ne işe yarar?...” (Aytmatov, 2022a, s. 73).

Bu ifadelerden hareketle Orozkul’un karısını beğenmeyerek şehirli, süslü, bakımlı ve dikkat çeken kadınları arzuladığı söylenebilir. Karısına hem sözlü hem de fiziksel şiddet uygulayan Orozkul, karısını hiçbir zaman kendi yanına yakıştırmaz ve onun varlığından rahatsızlık duyar. Erkekler, tüm maddi ve manevi mirasını kendisinden olan çocuğa bırakmayı çok fazla önemsedikleri için zaman zaman kadınların cinsel yaşamlarına da müdahale ederler (Wiesner-Hanks, 2020, s. 27). Dolayısıyla Orozkul da geleceğe kök salmak ve soyunun devamlılığını sağlamak amacıyla karısına her türlü eziyeti, baskıyı uygulayarak, onun cinsel yönden yetersizliğini de sık sık vurgular. Erkekler, kadınları kısır, süslü, şehirli, köylü, havalı, kadın gibi kadın, erkek gibi kadın, güzel, çirkin vb. durumlarla ifade ederek onları bir bakıma ötekileştirir. Orozkul, evli olduğu kadına her türlü kötülüğü yaparak onu diğer kadınlarla karşılaştırır. Bu durum, kadını hem değersizleştirir hem de içinde bulunduğu hayata karşı yabancılaştırır. Nitekim Bekey Teyze de maruz kaldığı bu davranışlar sonucunda yaşamından nefret eden, hayatı anlamsız bulan ve kendini sevmeyen bir kadına dönüşür. Sonuç olarak erkek, kadından çocuk doğurmasını, kendisine itaat etmesini ve yuvasını temellendirmesini bekler. Bu beklentiye gerçekleştiremeyen kadın ise kocasının nefretine, şiddetine ihanetine ve zorbalıklarına maruz kalır.

Toplumsal cinsiyetin davranış ve görünüm üzerindeki etkilerini inceleyen Celalettin Vatandaş (2011), erkeklerin erkeksi buldukları davranış ve görünümünün

başında, sarhoş olmak, içki içmek, silah kullanmak, argolu ve küfürlü konuşmak, kavga etmek, kaba kuvvet uygulamak vb. durumlar olduğunu saptamaktadır (s. 45-47). Otoriter ve kavgacı görünümü ile okura sunulan Orozkul, çevresindeki herkese küfürler savuran, sürekli içip sarhoş olan ve gücü yettiği insanlara karşı kaba kuvvet uygulayan öfkeli bir adamdır:

“Öfkesi kısır karısına idi. O lanet karı, yıllardan beri ona bir çocuk doğurmuyordu. “Bak seni ne yapacağım !” diye geçirdi aklından. Etli yumruklarını sıktı. İnim inim inledi, hüüngür hüüngür ağlamamak için kendini zor tuttu. Eve varır varmaz iyi bir sopa çekecekti karısına. Ne zaman sarhoş olsa döverdi onu. Öküz yapılı bu adam, öfke ve kederinden delirecek gibi olurdu.” (Aytmatov, 2022a, s. 27).

Aile içi şiddet, tüm alanlarda kendini gösterecek kadar genişir ve tüm şiddet eylemlerinin büyük bir bölümünü oluşturur (Connell, 1998, s. 33-34). Ailede şiddet gösteren veya şiddete maruz kalan her birey, sosyal yaşamda da bunun getirilerine maruz kalır. Orozkul, yalnız aile bireylerine değil dışarıdaki insanlara karşı da kaba ve şiddete meyilli bir bireydir. Beauvoir (2022b), erkeğin şiddete meyilli tutumunu şöyle açıklar: Erkek, kendini nesne konumuna indirgemeye yönelik her türlü davranış, hakaret karşısında vurmaya ve dayak yemeye isteklidir. Başkasının kendisini aşmasına izin vermez, kendini öznelliğinin tam ortasında bulur (s. 67). Bu bağlamda Orozkul ’un çevresindeki insanlar üzerinde otorite kurmak, hâkimiyet alanını korumak ve üstünlük sağlamak için şiddete başvurduğunu söylemek mümkündür.

Yüzyıllardır iffetli olma noktasında yalnızca kadınlar uyarılır. Erkekler ise özgür bir şekilde dilediği gibi gönül ilişkileri yaşayabileceklerini düşünürler. Birçok erkek, evliken başka kadınlarla birlikte olmaya yeltenir veya başka kadınlara derin duygular hissederler. *Gün Olur Asra Bedel* romanında yer alan Yedigey, hem karısı hem de komşusu arasında kalan ve ikisinden de vazgeçemeyen bir adamdır. Yedigey’in gönül ilişkisi noktasında yaşadığı ikilem, romanda şu ifadelerle dile getirilir: *“Bu korkunç düşünceler onu kahrediyor, yiyip bitiriyordu. Sarı-Özek’e kış bütün ağırlığı ile çökmüştü, zaman geçiyordu ama o düşüncelerinde, ne Zarife’yi unutabiliyor, ne de Ukubala dan vazgeçebiliyordu. İşin kötüsü, ikisini birden istemesi, ikisine birden ihtiyaç duymasıydı.”* (Aytmatov, 2022h, s. 289). Toplum, evlilik birliği altında kadının iffetsizlik yapmasına daha çok karşı çıkar. Erkeği ise bir bakıma normal bir durum şeklinde karşılar. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda erkek, dilediği şekilde birliktelikler yaşayabileceğini düşünür. Yedigey, Abutalip’in ölümünden sonra Zarife ve çocuklarıyla daha çok ilgilenir

ve bu ilgisi zamanla Zarife'ye olan bir hayranlığa dönüşür. Yedigey, her ne kadar arkadaşının karısına âşık olmayı kendine itiraf edemese de bu duygu ile yıllarca yaşar. En sonunda hem karısından hem de Zarife'den vazgeçemeyeceğini anlar. Erkekler, özgür ve daha rahatlar; daha geniş bir fiziksel alana sahipler. Dolayısıyla toplum içinde ne şekilde göründüklerini pek kafalarına takmazlar (Chodorow, 2019, s. 92). Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu toplumlarda erkekler, evliyken başka kadınlarla ilişki kurmakta veya yeniden evlenmeyi düşünmekte oldukça rahattır. Çünkü erkek, ailenin reisi ve toplumun lideri olarak görüldüğünden kendisine sitem edecek veya hesap soracak kimse yoktur. Bu durum, erkeğin evlilik birliği dışında rahat ve özgür bir şekilde ilişki yaşamasına ortam hazırlar.

Sancar (2009), farklı toplumsal sınıflar, etnik gruplar ve çeşitli cinsiyet hiyerarşilerinin bir tür “cinsiyet farkları rejimi” olduğunu belirtir. Bu bağlamda nasıl ki kentli kadın, köylü kadından üstte ise kentli erkek de köylü erkekten üstte olarak algılanır (s. 21). *Gün Olur Asra Bedel* romanının ötekileşen karakteri Sabitcan, şehirde yaşam sürdüğü, tahsilli olduğu ve bilimi savunduğu için kendisini diğer köylü erkeklerin üstünde düşünür. Sabitcan, ailesine karşı yabancılaşan, kültürel ve milli değerlerden tamamen kopmuş bir adamdır. Sabitcan'ın ailesine karşı olan yabancılaşması romanda şu şekilde ifade edilir:

“Bu Sabitcan gevezesini okutup başlarına bela etmişlerdi. İlk bakışta onu bir adam sanırdınız. Çok şey dinlemişti. Her şeyi bilir görünürdü. Yatılı okullara, enstitülere göndermişlerdi onu. Ama adam olamamış, okumuş cahillerden biri olup çıkmıştı. Övünmeyi, içki içmeyi, kadeh tokuşturmayı çok sever, buna karşılık elinden hiçbir iş gelmezdi. Kocaman bir sıfır, bir hiçti o! Babasına hiç çekmemişti. Ama ne gelirdi elden, katlanırdınız işte.” (Aytmatov, 2022h, s. 23).

Yaşadığı toplumun değerlerinden uzaklaşan Sabitcan, farklı hayatlara özenerek milli benliğinden tamamen uzaklaşmıştır. Cengiz Aytmatov'un romanda yer verdiği “-Mankurtsun sen, mankurtsun! Gerçek bir mankurt!” (Aytmatov, 2022h, s. 408) ifadeleri, Sabitcan'ın kendi milli değerlerine, ailesine, milletine yabancılaştığını gösterir. Mankurt, “köleleştirilen ve zihinsel olarak kontrol altına alınan insanlar” (Yılmaz, 2024, s. 58) anlamına gelir. Yazar, romanında “mankurt” ifadesini baskıcı rejimleri eleştirmek için kullanır. Sabitcan da yaşadığı şehrin yaşam şartlarına kolay bir şekilde uyum sağlayarak ve o şehrin insanları gibi davranarak mankurtlaşmıştır. O, içki içmeyi, bilimden konuşmayı, kendini övmeyi, dinî ve geleneksel değerleri reddetmeyi modernlik olarak görür. Erkek ve kadınlar arasında olduğu kadar erkekler arası ilişkilerde de toplumsal

cinsiyet hiyerarşisi hâkimdir. Çünkü erkeklere göre erkeklik, sınanması ve kendini ispatlaması gereken bir statüdür (Rose, 2018, s. 84). Dolayısıyla Sabitcan, taziye yerinde bir araya geldiği erkeklere karşı mesleğinden, düşüncelerinden, uğraşlarından, bilimden vb. şeylerden söz ederek üstünlük kurmayı amaçlar. Bir bakıma doğup büyüdüğü yöredeki insanları küçümseyerek ve onların düşünceleri ile alay ederek erkekliğini ispatlamaya çalışır.

Egemen olarak hükmeden erkek, başka keyfi davranışların yanı sıra, cinsel yönden de dilediğince davranma hakkını kendisinde görür. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda zina, evliliğin doğal tamamlayıcısı hâline gelir (Beauvoir, 2022a, s. 82). Çünkü erkeğin karısı dışında biriyle cinsel münasebet yaşamasını yasaklayan ne bir yasa ne de dinî bir buyruk vardır. *Elveda Gülsarı* romanının başkahramanı Tanabay, evli ve çocuklu bir adam olmasına rağmen dul bir kadınla gönül ilişkisi yaşamaktadır: “*Bibican Tanabay’ı uğurlarken ellerini onun beline doladı. Tanabay da onu uzun uzun öptü. Bıyıkların diken gibi batıyor, diye fısıldadı kadın. Hadi acele et, ortalık iyice aydınlanmış, çabuk bin atına.*” (Aytmatov, 2022g, s. 69). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere; Tanabay, herkesten gizli bir beraberlik yaşayarak karısına ihanet etmektedir. Kandiyoti (2013), gelişmemiş toplumlarda erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirir: “Erkekler, akrabaları tarafından zorlanan sevgisiz evliliklere, entelektüel bir arkadaşlık sağlayamadığı yetersiz eşlere mahkûm edilir.” (s. 230). Kandiyoti’nin erkek feminizmi üzerine kurduğu bu ifadelerden de hareketle; erkeğin kendi rızası dışında gerçekleşen evliliği, evli olduğu kadına karşı yabancılaşmasına ve zamanla ondan uzaklaşarak başka kadınlara ilgi duymasına yöneltir. Tanabay da evli olduğu kadına karşı yabancılaşan ve başka bir kadınla gönül ilişkisi yaşayan bir adamdır. Ataerkil yapılı ailelerde, erkek dilediğince hareket eder, dilediği vakitte evden çıkar veya eve gelir. Erkeğin tüm bu davranışları üzerinde kimsenin hesap sorma yetkisi yoktur. Onu bu davranışlarda özgür kılan ise kadının arka planda yani ikinci bir cins olarak yer almasıdır. Kadın, erkeğe hesap sorma ve sorgulama yetkisini kendinde göremez. O, yapısı gereği edilgenlik edimi ile yetiştirilir.

Rose’a göre (2018) bir erkek, günün belli bir saatinde macera peşinde koşarken, günün geri kalan kısmını ise çocuklarıyla ilgilenerek veya bahçe bakımını yaparak geçirir (s. 104). Romanın başkahramanı Tanabay, bir yandan eşine ihanet eden bir yandan da ailesine daha doğrusu kızlarına çok düşkün bir adamdır. Ailenin sorunlarını önemser ve kızlarının eğitimi noktasında çaba gösterir:

“Kahvaltı sofrasında kızını dizine oturtmuş, bir yandan kahvaltı ediyor, bir yandan da karısıyla aile sorunlarını konuşuyorlardı. Kasabaya inip yatılı okulda okuyan çocuklarını görmek istiyordu. Oraya kadar gitmişken istasyon yakınında kurulan pazara da uğrar, çocuklara ve hanıma üst-baş alırım. Diye düşünüyordu” (Aytmatov, 2022g, s. 79).

Tanabay, ailesiyle ilgilenen, onların sorunlarına çözüm arayan ve ihtiyaçlarını karşılamak için çaba gösteren bir babadır. Karısına ve kızlarına son derece düşkün olan Tanabay, onlara rahat bir yaşam sunmak için her türlü, ağır koşullarda çalışır. Wiesner-Hanks (2020), babanın koruyucu ve kenetleyici tutumunu bir şeref meselesi olarak nitelendirir: Şeref, genel olarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir vasıftır; dolayısıyla erkekler, ailelerini koruyarak, otoriteli davranarak ve cesaret göstererek şereflerini ispatlar (s. 156).

Ataerkil aile yapılarında tüm önemli olay ve durumlarda, ailenin en büyük erkeği ön planda bulunur. *Cemile* hikâyesinde, eve gönderilen mektupta ilk olarak ailenin reisi ve evin en büyük erkeği olan Yolcubay’a yer verilir. Sadık’ın eve gönderdiği mektupta ilk olarak evin büyük erkeğine daha sonra yaşı büyük kadınlarına ve en sonda karısına kısa bir cümle ayırması şöyle anlatılır:

“Her zaman ‘sağlığım ile ilgili haberler’ diye başlardı mektubuna. Sonra yine her zamanki gibi ‘bu mektubu posta ile güzel kokulu yeşillikler içindeki Talas’ta oturan aziz ve pek sevgili babam Yolcubay’a gönderiyorum...” derdi. Bundan sonra benim annem, sonra kendi annesi, sonra hiç şaşmayan bir sıra ile bizler gelirdik. Bu sıralama bittikten sonra kabilemiz aksakallarının, yakın akrabaların sağlık durumları, hatırları sorulur, en sonunda da, Sadık, alalacele ilave edilmiş küçücük bir cümle ile “Ve karım Cemile’ye de selam ederim.” Der, mektubunu bitirirdi” (Aytmatov, 2022b, s. 23).

Ataerkil yapı, Müslüman topluluklarda toplumun temel ögesi olan akrabalık ilişkilerinin işleyişini düzenler (Kandiyoti, 2013, s. 117). Bu bağlamda ataerkil yapıli toplumlarda, önemli bir olayda öncelikle yaşı büyük erkekler söz hakkına sahip olur. Aile içinde kadından söz etmek, kadına ilgi göstermek veya kadın ile iletişim kurmak ayıp karşılanır. Sadık’ın eve gönderdiği mektupta tüm aile üyeleri ve akrabalarının durumlarını sorduktan sonra karısına en son bölümde, çok az yer vermesi ataerkil aile yapısının önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla bu tarz ailelerde karı ve kocanın birbirlerine karşı olan ilgileri hep sınırlı ve gizli kalır. Eşler, büyüklerin yanında birbirleri ile konuşamaz, birbirlerine güzel söz söylemez ve temasta bulunamazlar. Toplum, bunları

yapanları hem ayıplar hem de hürmetsizlikle suçlar. Erkekler, aile büyüklerinden çekindikleri için eşleri ile iletişim kuramamak bir yana çocuklarını bile sevmez hâle gelir. Kısacası erkeğe biçilen otoriter, ağır başlı, sert mizaçlı vb. roller, onun duygularını kolayca belirtmesine engel olur.

Babanın aile içindeki konumu, erkeklerin evrensel üstünlükleri vb. birçok şey erkeklerin üstün olduğu düşüncesini teyit eder. (Beauvoir, 2022a, s. 73). *Sultanmurat* hikâyesinde savaş zamanı baba özlemi çeken ailelerin yaşamlarına değinilir. Sultanmurat, baba özlemi çeken tüm çocuklar gibi hasretle babasının yolunu gözler. Hikâyede, babasız kalan evin durumu şu şekilde ifade edilir:

“Babaları varken böyle miydi evin hâli? Kış ve baharı çıkaracak kadar ot biçerdi babası. Yakacakları da bol bol yetiyordu. Babası varken bambaşka bir düzenleri de vardı. Umutlu ve mutlu idiler. Yalnız onlar değil, belki herkes iyi durumda, herkes mutluydu o zamanlar. Şimdi ise, avlunun görünüşü bile yürekler acıydı. Yollar ve evler değişmeden duruyordu ama onlar bile babasının olduğu zamankinden bir başka görünüyordu şimdi. Avlunun yanındaki yoldan geçen arabaların dingil sesleri bile neşesini yitirmişti. Babasının burada olduğu zamankine hiç benzemiyordu.” (Aytmatov, 2022j, s. 62).

Babalık hem erkeğin gücünü gösterir hem de gelecek için yatırımı sağlar. Babalık, toplumun bireylerden ziyade ailelerden oluştuğu düşüncesinin kabul gördüğü yerlerde güçlü bir rol oynar. Çünkü evin reisi olan erkek, hem en küçük siyasi birimin başında olur hem de bu birimi dış dünyaya temsil eder (Wiesner-Hanks, 2020, s. 161). Dolayısıyla aile reisi olarak kabul gören babanın eksikliği, aile yapılandırmasında ciddi sorunlara yol açar. Aile içindeki her birey, otoriteye, maddi ve manevi bağımlılığa, edilgenliğe ve zor işlerin üstesinden kolayca gelmeye baba sayesinde alışır. Baba, ailenin koruyuculuğunu üstlenir, aile üyelerinin iyi bir yaşam sürmesini sağlar ve ağır, güç işlerde çalışarak ailenin refah düzeyini artırmayı amaçlar. Babanın yokluğu, aile bireyleri için ağır ve sarsıcı bir durum yaratmaktadır.

Hikâyede geçen bir başka ifade ise kadın ve erkek ilişkilerinin toplum tarafından sınırlandırıldığını işaret eder: *“Geleneklere göre, bir delikanlı bir genç kızla evleninceye kadar görüşüp konuşamazdı.”* (Aytmatov, 2022j, s. 68). Erkekler, askere gitmeden önce sevdiği kadın ile son bir kez görüşmek ister ancak toplum bunu pek hoş karşılamaz. Bir erkek ve bir kadının nikâhı olmadan bir araya gelmesi uygun bulunmadığından erkekler, savaşa giderken sevdikleri insanlara karşı olan hislerini dilediğince ifade edemez ve

sadece mektup yazmakla yetinirler. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda, ilişkilerin durumu ve ifadesi hep sınırlı kalmıştır. Henüz gelişmemiş toplumlarda, erkekler ve kadınların birbirlerini sevmesi, ilgi duyması, âşık olması ayıp karşılanır ve bu şekilde davranan kişilerin ise namuslarından şüphe duyulur. Bu bağlamda bakıldığında kadın-erkek ilişkilerinin toplum tarafından şekillendirildiğini ve ilişkilerin toplumun kurallarına göre yönetildiğini söylemek mümkündür.

3.2. Ekonomik Yaşamda Erkek

Tarım ile uğraşan topluluklarda erkeklerin genellikle tarla sürme ve hayvan bakma gibi işleri üstlenmesi, erkek çocuklarının kız çocuklarından daha fazla önemsenmesine yol açar. Çünkü erkek çocukları, küçük yaşlardan itibaren bu işlerde çalışmaya daha yatkındır. Bu nedenle erkek çocukları aile arazisini ve ailenin paydaş olduğu kamu arazilerini işleme hakkının doğal varisi hâline gelir (Wiesner-Hanks, 2020, s. 31). Bu durum, ailenin tek mirasçısının erkek çocuk olmasına yol açar. Dolayısıyla tarım ile uğraşan ailelerde erkek çocuk, önemli bir yere sahiptir. Babadan sonra ailenin reisi, evin koruyucusu, karar veren merci ve işlerden sorumlu olan kişi, erkek çocuktur.

Erkeklerin geçim sorumluluğunu tek başına üstlendiği, kadınların ise yalnızca ev işleriyle uğraşmaları toplumda en yaygın bir biçimde görülen aile modelidir (Sancar, 2009, s. 126). Bu tarz toplumlarda erkek, ailenin ekonomik ihtiyacını karşılamak ve dışarıda olan ağır işleri yapmak zorundadır. Ailenin refahı ve geçimi büyük ölçüde erkeğe bağlıdır. Dolayısıyla bu durum, erkeklerin sürekli bir ekonomik kaygıyı içinde barındırmasına ortam hazırlar. Erkekler, kendilerini ispatlamak noktasında para kazanmaya çalışır. Bu amacı gerçekleştiremeyen erkekler ise kendilerine olan güveni ve saygısı azalır. Kısacası kendini değersiz hisseder (Yaşın Dökmen, 2015, s. 220). Çalışamayan, evini geçindiremeyen erkekler, aynı zamanda toplum tarafından da dışlanır ve tam anlamıyla erkek olarak görülmezler.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkeklerin cephede ve siyasette aktif rol alması ekonomik yaşamda daha az görünmelerine sebep olmuştur. Ekonomik yaşamda yer alan erkekler ise daha çok babalarının işlerinin devamlılığını sağlamışlardır. Dolayısıyla onların, bağımsız bir çalışma ortamı, kendi tercih ettiği bir mesleği ve bağımsız bir kazancı yoktur. Bu bölümde, yazarın eserlerinde yer verdiği erkeklerin, ekonomik yaşama ne şekilde dâhil olduğu toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

Ve bu erkeklerin iş yaşamında maruz kaldıkları cinsiyetçi tutumlar örneklerle ortaya konulacaktır.

Birçok kültürde erkekler, özel mülkiyeti ele geçirir geçirmez, mülkiyetin yalnızca babanın soyundan gelen erkeklere bırakmayı esas alan ataerkil bir sistem oluşturdular (Wiesner-Hanks, 2020, s. 27). Mülkiyetin miras yoluyla babadan oğula geçmesi, ataerkil aile yapısını daha da güçlendirdi. *Elveda Gülsarı* hikâyesinde Tanabay'ın ifadeleri, ekonomik ve sosyal yaşamda ataerkil aile yapısının egemen olduğunu ve babadan sonra erkek çocuğunun tüm yetkilere sahip olduğunu gösterir:

“Babanın yerini oğul alır. Oğullar babalarının işlerini sürdürür, ileri götürürler. Dilerim babası gibi olur, ona layık evlat olduğunu gösterir. Oğullar bizden akıllı, bizden bilgili, bizden ileri olsunlar. Kendilerine de başkalarına da yararlı olsunlar. Biz de bunun için babayız. Oğullarımızın bizden daha bilgili, daha başarılı olmasını dileriz. Hayatın anlamı da budur.” (Aytmatov, 2022g, s. 201).

Anne babalar ve büyükanne büyükbabalar, erkek evladı kız evladına tercih edeceklerini pek saklamazlar ya da erkek kardeşe kız kardeştan daha çok ilgi gösterirler. Erkek çocuklarla daha çok konuşulur, onlara daha çok takdir gösterilir ve daha çok haklar tanınır (Beauvoir, 2022b, s. 29). Tanabay'ın bu ifadelerinden hareketle, ailenin koruyucusu ve devam ettiricisi olarak erkek çocuklar büyük önem taşımaktadır. Miras, çocuklar arasında bölüştürüldüğünde bu her zaman erkek çocuk olurdu (Wiesner-Hanks, 2020, s. 43). Aile içinde erkek çocuk, babanın işinin devamlığını sağlar ve babadan sonra aile reisliği için tek uygun kişi yine kendisi olur. Dolayısıyla erkek çocuklarının yetiştirilmesi, bilgi, beceri ve meslek edinmeleri hususunda daha fazla ehemmiyet gösterilir. Sancar'a göre (2009) babalar, oğullarını anlamak veya desteklemek amacıyla değil, onlara sorumluluklarını öğretmek ve oğullarının toplumda kabul görmelerini sağlayacak erkeklik davranışlarını benimsetmek için onlarla baskı-otorite ilişkisi kurmaktadır (s. 126).

Birçok toplumda kadınlar kadar erkekler de eğitim alma veya istediği mesleği seçme hususunda çeşitli baskılara maruz kalır. Aileler, erkek çocuğundan babasının işini devam ettirmesini beklerler. *Cemile* hikâyesinin anlatıcısı olan Seyit, genç yaşta sanatla uğraşan ve resim yeteneği olan bir gençtir. Onun en büyük hayali eğitim almak ve iyi bir ressam olmaktır. Ancak annesi onun uzaklara gidip istediği işi yapmasını istemez ve gitmemesi için ona şöyle söyler:

“-Git! Sen de git!... Sizin kanatlarınız var, istediğiniz yere uçarsınız... Yükseklerde uçtuğunuzu nereden bileceğiz? Belki haklı olan sizsiniz... Git öyleyse... Belki gittiğin yerde aklın başına gelir. Resim çiziktirmek, boya çalmak bir sanat değildir. Okuyunca bunu anlarsın. Git... Ve evini unutma!” (Aytmatov, 2022b, s. 79).

Genç erkekler, bağımsız kazanç fırsatından mahrum bırakılarak, babalarının tarlalarında ya da dükkânında, emeklerinin karşılığını almadan çalışmak zorunda kalır (Kandiyoti, 2013, s. 89). Dolayısıyla bu tarz toplumlarda yaşayan erkeklerin özerk bir çalışma alanı ve severek tercih ettiği bir mesleği yoktur. Onlar, yalnızca atalarının işlerini yapmaya mecburdurlar. Annesi Seyit’in eğitim alıp ressam olmasına son derece karşıdır. O, oğlundan evinin başında durmasını, ailenin reisi olmasını ve babasının işini devam ettirmesini bekler. Bu bağlamda bakıldığında erkeğin meslek seçiminde toplumun ve aile baskılarının büyük oranda etkisi olduğu söylenebilir.

Sultanmurat hikâyesinde henüz okul çağında olan erkek çocuklar, savaşın başlamasıyla beraber okuldan alınmış ve çeşitli işlerde çalıştırılmıştır. Aileler, çocuklarının okuldan alınıp ağır işlerde çalıştırılmalarını istemeseler bile bu duruma sessiz kalmıştır. Çünkü savaş zamanı çalışacak başka erkek yoktur. *Sultanmurat*’ın annesi ise oğlunun okulu bırakıp ağır işlerde çalışmasını istemez: *“Nereye gönderiyorsunuz bu çocukları? Demişti. O bozkırda ölüp gidecekler! Ben oğlumu göndermek istemiyorum. Hastayım, çocuklar küçük, kocamdan hiçbir haber yok! Evde ne bir gram ot kaldı ne de yakacak!”* (Aytmatov, 2022j, s. 73). Hikâyede geçen bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere erkek çocuklar, eğitimden ve çocukluklarından kopararak ekonomik yaşama zorunlu bir şekilde dâhil edilmişlerdir. Dolayısıyla *Sultanmurat* hikâyesinde olgun erkeklerin cephede olması, erkek çocuklarının daha erken olgunluk evresine dâhil edilmesine sebep olmuştur. Erkek çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren hayatın zorluğu, ekonomik kaygılar, yoksulluk vb. durumlar ile karşı karşıya kalmıştır.

Erkeğin üstünlüğüne dayanan ataerkil aile yapısında erkek çocuk, atalarının mesleğini edinir ve küçük yaşlardan itibaren bunun eğitimini alır. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* romanında Kirisk isimli küçük çocuğun ailenin erkek üyeleri ile birlikte denize açılmasının gerekçesi şöyle aktarılır: *“Erkek doğan her çocuk, daha küçük yaşta denize kardeş olacaktır. Denizin onu tanıması, onun da denizi sevmesi için şarttır bu... Babadan oğula, nesilden nesile geçen bir gelenektir bu.”* (Aytmatov, 2022d, s. 12). Kirisk, henüz küçük bir çocukken ata mesleği ile tanıştırılır. Kirisk gibi birçok erkek çocuk kendi mesleklerini seçemez ve kendi iş imkânlarını yaratamazlar. Çünkü gelişmemiş

toplumlarda aileler, uğraştıkları işlere çocuklarını da dâhil ederek iş ortağı yaratmayı veya iş yüklerini hafifletmeyi amaçlar. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda işlerin kolay ve çabuk bitmesi için erkek çocuk oldukça önemlidir. Baba öldükten sonra işleri yöneten, devamlılığı sağlayan ve aileyi koruyan erkek çocuk olacaktır.

Deve Gözü hikâyesinde ise Kemal ve Abakir aynı yerde çalışan iki zıt karakterdir. Kemal, işine son derece sadık ve işini severek yapan bir adamdır. Tarih öğretmeninden etkilenererek Anarkay topraklarına çalışmaya gider ve oranın önemli bir yer olduğunu düşünür. Abakir ise işini sevmeyen, insanlara kötü davranan, küfürbaz ve kavgacı bir adamdır. O, Kemal'in varlığından rahatsızlık duyar ve onunla sürekli tartışır: “-*Bu Anarkay sen yokken de vardı sümüklü üniversiteli! Sen gidince yok olacak değil. Defol git! Cehenneme kadar yolun var! İn o arabadan! Demek dişlerini göstermeye başladın ha! Pis köpek!*” (Aytmatov, 2022e, s. 23). Abakir, sık sık Kemal'e kötü sözler söyleyerek onunla tartışmanın yollarını arar. Çünkü Abakir'e göre okul okuyan insanlar, beş para etmez, hiç bir işe yaramaz insanlardır. Dolayısıyla onların ekip biçme işlerini yapabileceğini düşünmez. Erkekler için adam gibi adam olmanın ya da erkeklik mertebesine erişmenin yolu, erkekliklerini diğer erkeklerle karşı sınamaktan geçer (Rose, 2018, s. 106). Bu bağlamda, Abakir 'in Kemal'e karşı olan bu zorbalığı, daha çok iş yaşamında üstünlük kurmak ve erkekliğini ispatlamaya yöneliktir.

İflas eden, para kazanamayan, mesleklerinde başarılı olamayan ve ailesine yarar sağlayamayan erkekler, “erkeklik kaybına” uğradıklarını düşünürler (Sancar, 2009, s. 46). *Elveda Gülsarı* romanın başkahramanı Tanabay, yıllar içinde eski gücünü, mesleğini, saygınlığını kaybettiğini şu ifadelerle dile getirir: “*Ey Tanrım! Hayatımın aslı hâline gelen çalışmam, ömür boyu çabalamam, emeklerim, baş dayanağım olan armanım (ülküm) ne oldu? Nereye gitti? Ölesiye bitesiyse çalışmamın sonunda, ola ola halk düşmanı mı olacaktım?*” (Aytmatov, 2022g, s. 176). Tanabay, uzun yıllar, iyi bir milliyetçi gibi çalışan, çeşitli işleri aynı anda yürüten ve yaptığı işler sayesinde de toplum tarafından saygınlık atfedilen bir vatandaştır. Ancak Tanabay'ın yaşlanması ve eski gücünün kalmaması, ona karşı duyulan bu saygınlığın ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Tanabay, karşılaştığı kötü muamele karşısında kendisini son derece değersiz, eksik ve çaresiz hissetmiştir.

3.3. Askerî ve Siyasi Yaşamda Erkek

Toplumda var olan kurumlar, geniş bir biçimde erkekleri kapsayan bir alandan oluşmaktadır. Erkekler, çeşitli kurumsal ortamlara rahatlıkla girerler; bunlardan en önemlisi aile, iş yerleri, ordu ve erkeklere özgü derneklerdir (Rose, 2018, s. 83). Onlar, kültürel olarak ve mesleki beceri bakımından kadınlardan daha avantajlıdır. Çünkü erkek, çocukluğundan itibaren dünya işleriyle ilgilenir. Dolayısıyla o, politikadan haberdardır ve bir partiye, sendikaya veya çeşitli birliklere üyedir (Beauvoir, 2022b, s. 203). Erkeğin toplumsal olarak sahip olduğu özgürlük, ataerkil yapının bir ürünüdür. Bu tarz toplumlarda askerî, siyasi veya diplomatik işler yalnızca erkeğe tahsis edilir. Beauvoir'ın da ifade ettiği üzere (2022a) “toplum hep erkekteydi, dolayısıyla siyasal güç de hep erkeklerin elindeydi.” (s. 101).

“Savaş, yazıya döküldüğü ilk tarihten bu yana siyasi tarihin en önde gelen parçasıdır.” (Wiesner-Hanks, 2020, s. 244). Savaş, bireylerin özellikle de erkeklerin, erkekliklerinin sınanması noktasında önemli bir toplumsal olaydır. Rose’a göre (2018) savaş, erilik ve iktidar ilişkilerinin karşılıklı bağlantılarının en açık şekilde görüldüğü yerdir (s. 98). Savaşın ve siyasetin sadece erkekleri ilgilendirdiği varsayımı, askerî ve siyasi sahnelerde yalnızca erkeklerin ön planda olmasına yol açmaktadır. Vatanını savunmayı bir namus meselesi olarak gören erkekler, erkekliklerini ispatlamak için en sert bir biçimde savaşır, mücadele ederler. Dolayısıyla askerî ve siyasi yaşam erkeklerin, erkekliklerini ispatlamasına olanak sağlayan önemli kurumlardandır.

Devletlerin erkek egemenliği biçimlerinin yaratılması ve yeniden üretilmesinde doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür (Kandiyoti, 2013 s. 195). Erkek egemenliğinin devlet eliyle pekiştirilmesi ataerkil aile yapısını daha da güçlendirdi. Devletin eğitici bir kolu niteliğindeki ataerkil aile, devlet tarafından alabildiğince destekleniyordu. Aile reisleri devletin uyrukları ya da kulları oldukları hâlde aile bireyleri aile reisinin kulları sayılırdı. Özellikle baskıcı hükümetler ataerkilliği savunuyordu (Millet, 2018, s. 257). Çünkü bu tarz toplumlarda erkeğin siyasi nüfuzu ve otoritesi, halkın kolay bir şekilde yönetilmesine büyük katkı sağladığı düşünülmektedir. Dolayısıyla aile reisi olan baba, yalnızca ailede değil devletin ve siyasetin ilgili birimlerinde de yönetici olarak yer alır.

Savaş, Cengiz Aytmatov’un eserlerinin genel konusunu oluşturur. Eserlerinin büyük bir kısmında vatanları için savaşan veya siyasi görevler üstlenen erkekleri görmek mümkündür. Yazarın çocukluk yıllarının İkinci Dünya Savaşına denk gelmesi,

eserlerinde de savaşı ve savaş etrafında gelişen olayları ele almasını sağlamıştır. Eserlerde yer alan erkek karakterler, eşlerini ve çocuklarını yoksulluk içinde bırakarak savaşmak zorunda kalmışlardır. Onlar, üzerinde yüzyıllardır yaşam sürdürdüğü toprakları korumak için canlarını ortaya koymuşlardır. Bu bölümde, Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkek karakterlerin askerî ve siyasi yaşama ne şekilde dâhil edildiği örneklerle ortaya konulacaktır ve bu erkeklerin davranış ve tutumları toplumsal cinsiyet bağlamında incelenecektir.

Erkekler, bir başka erkeğin iktidarı ile yönetilir ve bu iktidara uyum göstermezse aşağılanmaya veya çeşitli fiziksel cezalara maruz kalır (Kandiyoti, 2013, s. 213). *Yüz Yüze* hikâyesinde yer alan İsmail, savaşmaktan ve bu uğurda can vermekten korktuğu için cepheye asker taşıyan trenden kaçır ve bir mağarada yaşamaya başlar. Hikâyede geçen aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere savaşmaktan kaçan kişinin şeref ve haysiyetinden her zaman şüphe duyulur:

“Böyle davranmakla ona iyilik ettiğini mi sanıyorsun? Halka karşı şeref ve haysiyeti ne olacak? Bunları düşünmüyor musun? Büyük babamız Devlet'in soyundan olan, başında tebetey (kalpak) taşıyan herkes, son ferdimize kadar savaşmaya gittik. İyi ya da kötü günlerde hep aynı şekilde hareket ettik. Tanrı seni halkından uzaklaştırmasın! Bu ayıp hepimiz içindir! Anlıyor musun? Cevap ver, ne dediğimi anlıyor musun? Daha vakit varken İsmail'i getir, o da öbürleri gibi gidip savaşsın!” (Aytmatov, 2022m, s. 44-45).

Erillik, sadece fiziksel erkeklik iddialarıyla yetinmeyip erkekliğini güç gerektiren eylemlerle kanıtlar. Dolayısıyla savaş, erkeklerin erilliklerini ispatlaması noktasında önemli bir unsurdur (Rose, 2018, s. 93). Savaştan kaçan erkekler ise toplum nezdinde tam erkek olarak sayılmaz. Onların şeref ve haysiyetlerinden şüphe duyulur. Savaş, bir erkeğin vatanına ve milletine karşı olan bağlılığının en büyük göstergesidir. Bu bağlılığı ispatlayamayan erkekler, devlet düşmanı veya vatan haini sıfatlarıyla nitelendirilir. Tüm toplumlarda, olağanüstü durumlarda devletini ve vatanını savunan erkekler, şan ve şeref sahibi kişiler olarak anılır. Devletini koruyamayan erkekler ise bu şereften yoksun ve dinî bakımdan da noksan kişiler olarak görülür. İsmail, İkinci Dünya Savaşı'nın baş göstermesi ile birlikte, vatanını korumak üzere cepheye gönderilir. Ancak o, bir daha dönemeyeceğini düşünür ve trenden atlar. İsmail'in karısı Seyde ise olan biten her şeyden haberdardır. Seyde, katıldığı asker uğurlama eğlencelerinde gençlerin korkusuzca savaşmaya gitme arzusuna şahit olunca kocasının yaptıklarından utanır ve eğlence boyunca utancından başını kaldıramaz. Dolayısıyla erkeğin ulusu için gösterdiği

bağımsızlık mücadelesi bir şeref meselesi olarak görülür ve bu şereften yoksun kişiler toplum tarafından dışlanır.

Erkek egemenliği, farlı erkekler arasındaki hiyerarşi ve iktidar mücadelelerini de kapsar. Devlet, ordu, siyaset ilişkileri erkek egemenliğine doğrudan gönderme yapar (Sancar, 2009, s.17). Dolayısıyla askerî ve siyasi yaşam, erkeklerin birbirleri üzerinde otorite ve iktidar mücadelesi kurduğu ortamlardır. *Cengiz Han'a Küsen Bulut* hikâyesinde yer alan Tansıkbayev, siyasi yönden üstünlük kurmak ve çeşitli ödüller almak için her türlü yolu arar:

“Terfi için bekleme süresinin kısaltılması, nişanlar, madalyalar verilmesi, görevi örnek olacak şekilde yerine getirdikleri için büyük ikramiyeler verilmesi, günlük bildiride adlarının okunması... İşte bunlardı hayatı güzelleştiren. Üstelik en başarılı olanlar, yeni ve daha büyük konutlara taşınıyorlardı. Bütün bunlar otorite kazandırıyor, gür sesle konuşturuyor ve daha güvenli adımlarla yürümelerini sağlıyordu insanların. Tansıkbayev bugüne kadar hiç ödül almamıştı ama o mutluluğa erişen meslektaşlarının kutlama törenlerine katılmıştı.” (Aytmатов, 2022c, s. 14).

Ataerkeklik, çoğu zaman kadınlarla ilişkili olduğu düşünülse de aslında erkekler arasında geliştirildi (Rose, 2018, s. 86). Erkekler, birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesi vererek erkekliklerini ispatlamayı ve iktidar olmayı öncelik edinirler. Bu iktidar mücadelesi, en geniş biçimde siyasi alanda görülmekle beraber çeşitli kurumlarda da (aile, ekonomi, eğitim vb.) kendini gösterir. Erkeğin belli bir çıkar doğrultusunda iktidar mücadelesi verdiğini düşünen Connell, bu durumu ifade etmek için “Hegemonik Erkeklik” kavramını literatüre dâhil eder. Hegemonik Erkeklik, erkekler arası ilişkilerin ana temelini oluşturur. Bu kavram, her ne kadar kadınlarla ilişkili olduğu düşünülse de aslında egemen erkekler ve ikincil konuma itilmiş erkekler arasındaki ilişki biçimini kapsar (Connell, 1998, s. 245). Bu bağlamda Tansıkbayev’in ödül almak ve siyasi yönden iktidarını ilan etmek için kurban arayışına girdiğini söylemek mümkündür. Tansıkbayev’e göre *“Yakılacak insan olmazsa soba söner. Sönen, yanmayan sobanın da hiçbir yararı yoktur.”* (Aytmатов, 2022c, s. 23). İnsanı harcanması olağan bir yakıt olarak gören Tansıkbayev, siyasi ün kazanma uğruna savaş zamanı esir düşen öğretmen Abutalip Kuttubayev’i tutuklar ve ona çeşitli işkenceler uygular. Tansıkbayev, saygınlık, güç, iktidar ve otorite kazanma uğruna hiçbir suçu olmayan Abutalip’i öldürür.

Savaş, toplumun olağanüstü bir hâl almasına zemin hazırlar. Savaş zamanı henüz çocukluk çağındaki erkekler, yaşlarının üstünde işlerde ve görevlerde yer alır. *Cemile*

hikâyesinin anlatıcısı Seyit, savaş zamanı küçük yaştaki erkeklerin uluslarının bağımsızlık mücadelelerine ne şekilde dâhil edildiğini ve güçlerinin üstünde işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını şöyle aktarır:

“Çocukluk günlerimdeydi. Savaş başlayalı üç yıl olmuştu. Babalarımız, ağabeylerimiz uzak cephelerde, Kursk ve Orel önlerinde savaşıyorlardı. Daha on beşine basmamış olan bizler ise kolhozda (tarım kooperatifi) çalışıyorduk. Büyük erkeklerin harcı olan günlük ağır işler bizim zayıf omuzlarımıza yüklenmişti. İş, özellikle hasat mevsiminde çok zor olurdu. Haftalarca eve uğramaz, gecemiz, gündüzümüz tarlada, harmanda veya istasyona tahıl taşıdığımız yollarda geçerdi.” (Aytmatov, 2022b, s. 8).

Savaş, toplumsal olarak birçok çarpıcı değişikliklere yol açar. Bunlardan en önemlisi ise savaş zamanı erkeklerin yaptığı işlerin büyük bir kısmının kadınlara veya çocukluk çağındaki erkeklere bırakılmasıdır. Seyit’in yukarıda yer alan ifadeleri, erkek çocuklarının zorunlu bir şekilde askerî levazım için çalıştırıldığını gösterir. Henüz okul çağındaki olan çocukların omuzlarına ağır sorumluluklar bindirilerek ciddiyet dünyasına istemeden de olsa dâhil edilir. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda erkeklerin de en az kadınlar kadar söz söyleme hakları yoktur. Onlar, toplumun ve devletin onlardan beklentileri ve istekleri doğrultusunda hareket ederler.

Erkekler, kadınlara göre daha güçlü ve akılcıdırlar. Onlar, egemen olarak hükmetmek için yaratılmışlardır. Dolayısıyla devleti yönetme ve savunmak gibi ciddi görevler yalnızca erkeğe ait olmuştur (Berktaş, 2012, s. 26). Tüm bu görevleri üstlenen erkekler ise ciddi, otoriter ve akılcı tavırlar edinirler. *Toprak Ana* romanında yer alan Caynak, henüz çocuk yaşlarda, genç bir delikanlıydı. Savaşın baş göstermesi ile birlikte bu çocuksu genç, bir anda olgunlaşmaya başlar ve o çocuksu tavrını tamamen terk eder. Caynak’ın savaş başladıktan sonra görünüşündeki ve davranışlarındaki değişiklikler şöyle aktarılır:

“Caynak tanınmayacak kadar değişmiş, ağır başlı, ciddi bir adam olmuştu. Onda gördüğüm bu değişim, savaş haberini getiren Rus gencini hatırlattı bana. Caynak’ın çocuk gözlerinde de öfkeli bir ışıltı vardı şimdi. Tıpkı onun gibi o da çocukluk çağına veda ediyor, bir yetişkin oluyordu. Aslında o günlerde çocukluğa veda eden gençler çoktu.” (Aytmatov, 2022k, s. 39).

Savaşa katılan veya siyasette aktif rol alan erkekler, sert ifadeli, son derece ciddi, haşin bir dava adamına dönüşür. Savaş, genellikle erkeklerin her türlü acımasız ve zor sahneler şahit olduğu toplumsal bir olaydır. Dolayısıyla bu tarz vahşiliklere şahit olan

erkekler, duygusallıklarını, vicdanlarını ve neşelerini tamamen yitirir. Onlar, kaba, sert, otoriter ve kavgacı kişiler olarak toplumda yer edinirler. Caynak da şahit olduğu siyasi kaos ve savaşlardan ötürü sert ve ciddi bir adama dönüşmüştür. Caynak gibi birçok çocuk, savaşın başlaması ile beraber erken olgunlaşmış ve çocukluk sürecinden istemeyerek de olsa koparılmıştır. Bu bağlamda, savaşın doğurduğu kaotik sürecin erkeklerin duygularını tamamen sömürdüğünü ve onları sert mizaçlı bireylere dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.

3.4. Şiddet

“Şiddet, iktidarın ve hegemonyanın önemli bir aracıdır.” (Chul-Han, 2018, s. 16). Dolayısıyla erkekler şiddeti üstünlük kurmak ve otorite sağlamak amaçlarıyla daha çok kullanmaktadır. Güçlü kişinin güçsüz gördüğü kişiyi kolay bir şekilde engellemesi yine şiddetle gerçekleşir. Çünkü şiddet, bireyin güç kazanmasında, iktidarlığını ilan etmesinde ve diğer insanlar üzerinde sarsılmaz bir otorite kurmasında rol alan önemli bir unsurdur. Cengiz Aytmatov’un eserlerinde sürekli bir savaş hâlinin var olması erkekler arasında gerçekleşen çeşitli şiddet olaylarını da beraberinde getirmektedir.

Cengiz Han’a Küsen Bulut hikâyesinde yer alan büyük hükümdar Cengiz Han, gücünü, kudretini ve iktidarlığını ispatlamak noktasında henüz yeni doğum yapan bir kadının koyduğu buyrukları çiğnediği gerekçesiyle idam edilmesine karar verir:

“Cengiz Han, tahtının üzerinde bir heykel gibi katı ve hareketsiz idi. Çevresindeki kezekullar (muhafızlar) da dev heykeller gibi rüzgârdan şaklaya şaklaya dalgalanan bayrakların direkleri dibinde dimdik duruyorlardı. İdam cezasının bir sebebi de Batı’nın fethi için çıkılan bu büyük seferde en küçük bir engelin çıkamayacağını, en küçük bir suçun bağışlanmayacağını, hoşgörünün söz konusu olmadığını herkese göstermekti.” (Aytmatov, 2022c, s. 75).

“Kendiyle rekabet, kendi gölgesini geçme isteğine benzer ve ölümcüldür.” (Chul-Han, 2018, s. 46). Chul-Han’ın da ifadelerinden hareketle mutlak güce erişen Cengiz Han’ın gücünü ve iktidarlığını daha da yüceltme ve dört bir yana duyulmasını isteme arzusu onu çeşitli infazlar gerçekleştirmeye yöneltmiştir. Bu uğurda evlilik dışı birliktelik ile çocuk dünyaya getiren Togulan infaz edilmiş ve henüz kundakta olan bebeği annesiz kalmıştır. Öldürücü şiddetin şaşıaali, ulu orta bir biçimde sergilenmesiyle hükümdarın gücü ve haşmeti ortaya konulur. Kısacası öldürücü şiddet, büyüme, güç, iktidar, hatta ölümsüzlük duygularını üretir (Chul-Han, 2018, s. 17-24). Dolayısıyla Cengiz Han’ın da

gücünü, kudretini ve iktidarlığını sergilemek gayesiyle öldürücü şiddeti tercih ettiğini söylemek mümkündür.

Bir güç, tam da iktidardan yoksun olduğu için şiddete başvurur. Şiddete başvurmak, güçsüzlüğü çaresizce güce dönüştürme çabasıdır. Dolayısıyla şiddetle elde edilen iktidarlara kolay bir şekilde yıkılmaya mahkûmdur (Chul-Han, 2018, s. 75). *Beyaz Gemi* romanında yer alan Orozkul, çevresindeki herkese hem fiziksel hem de sözel şiddet uygulayan bir adamdır. İnsanlar üzerinde üstünlük ve iktidar kurma çabası Orozkul'u şiddete meyilli ve saldırgan birine dönüştürmüştür:

“Orozkul’un sırtından soğuk sular aktı. Hiddetinden herkese, her şeye lanet okumaya başladı: Tepesinde çılgık atan kargalara da zavallı ihtiyar Mümin’e de üç gün önce patates satmak için şehre gitmiş olan tembel Seydahmet’e de. Ama Seydahmet uzaklarda idi. Kargaları vuracak, kaçırarak tüfeği de yoktu. Hincini hiç olmazsa karısını döverek çıkarırdı ama ev yolu da uzaktı ve dönmesine epey zaman vardı daha. Kala kala bir ihtiyar Mümin kalıyordu.” (Aytmatov, 2022a, s. 77).

Erkekler, erkekliklerini ispat etmek, gücünü göstermek ve iktidarlığını ilan etmek noktasında ilk olarak kaba kuvvete başvurur. Dolayısıyla bu tarz erkekler, aile içinde ve toplumsal yaşam içerisinde düzenli insan ilişkileri kuramayan bireyler olarak toplumda yer alırlar. Orozkul da çevresindeki herkese hem fiziksel hem de sözel şiddet uygulayarak bir bakıma insanlar üzerinde üstünlük kurmayı amaçlamıştır. Orozkul’un şiddetine maruz kalan Mümin Dede ise muhtaçlıktan ötürü damadının her türlü zorbalığına sessiz kalmıştır. Bu bağlamda romanda güçlü erkeğin güçsüz erkek üzerinde kurduğu Hegemonik yapı bir şiddetin hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

“Bir erkeğin erkekliğini ispatlaması, erkekliğini kaybetmeyle ilgili sürekli bir kaygıyı beraberinde getirir.” (Kandiyoti, 2013, s. 82). Kandiyoti’nin bu ifadelerinden hareketle erkeklerin, erkekliklerini ispat etme noktasında her türlü fiziksel gücü gösterdiklerini söylemek mümkündür. *Elveda Gülsarı* romanında yer alan Tanabay, eski siyasi gücünü ve saygınlığını kaybettiği için üstlerinden gördüğü muamele karşısında öfkelenir ve onları şiddet ile terbiye edeceğini düşünür:

“-Defol git başımdan! Diye Tanabay onu eliyle itti. Lanet olsun verdiğim söze! Lanet olsun ömür boyu verdiğim emeklere! Hepsinin canı cehenneme! Defol git! Benim yerim hapisanedir! Sen bu deri ceketli yeni efendiyi niye getirdin buraya? Beni çileden çıkarması için mi? Beni hapse tıksın diye mi? Hadi bakalım beni hapse tıksana it oğlu it! Bu sözleri Segizbayev’e dönerek söyleyen

Tanabay eline bir şeyler geçirmek için arandı. Arkasında duvara asılı duran tırnığı kaptığı gibi Segizbayev'in üzerine yürüdü... Segizbayev'e vurmak için tırnığı kaldırdı ve başladı savurmaya” (Aytmatov, 2022g, s. 170).

Şiddet, ataerkil kuralları kabul ettirmek için kullanılmakla birlikte, yetkili makamlardan dışlanmış erkekler tarafından da kullanılıyordu. Çünkü şiddet, erkeklerin astlarını ve üstlerini terbiye etmelerinin, otoriteye meydan okumalarının ve erkekliklerini ispatlamalarının temel bir yoludur (Rose, 2018, s. 87). Tanabay, zamanla siyasi saygınlığını ve otoritesini kaybederek sıradan bir insan hâline gelir. Uzun yıllar siyasette aktif rol alıp her türlü vatani görevde gönüllü bir şekilde yer alan Tanabay, eski saygınlığını tamamen yitirmeyi bir türlü kabullenemez. Tanabay, devleti için yıllardır göstermiş olduğu emeklere parti üyelerinin kayıtsız kalmasından da son derece rahatsızdır. Devleti ve bağlı olduğu parti için her türlü zorluğu üstlenen Tanabay, üstlerinden gördüğü muamele karşısında öfkelenir ve fiziksel şiddet ile gücünü ispatlamayı amaçlar.

Cengiz Han’a Küsen Bulut hikâyesinde yer alan Abutalip Kuttubayev, suçsuz yere hapse atılarak çeşitli işkenceler görmüştür:

“Abutalip Kuttubayev, tam bir aydan beri burada, gece-gündüz, gözlerini kör edercesine kamaştıran bir ışığın altında tutuluyordu... Bazı geceleri yüzünü duvara döner, gömleğinin eteğiyle yüzünü örtmeye çalışırdı. O zaman, onu gözleyen nöbetçi hemen içeri dalar, yakasından tutup yere çalar, küfürler savurarak basardı tekmeyi: Yüzünü duvara dönme pis köpek! Başını örtme alçak faşist!”(Aytmatov, 2022c, s. 8).

Abutalip, yazdığı eserler bahane edilerek bir casus olduğunu itiraf etmesi için uzun süre türlü işkencelere maruz kalmıştır. Ağır işkencelere daha fazla dayanamayan Abutalip, kendini lokomotifin altına atarak yaşamına son vermiştir. Onu bu duruma zorlayan Tansıkbayev ise güç, iktidar ve terfi almak uğruna suçsuz, günahsız olduğunu bildiği Abutalip'i bir kurban olarak kullanmıştır. Kurumların ve yönetimlerin yalnızca erkeğe ait olduğu hegemonik yapı içerisinde erkekler, şiddet unsuru ile itibarlarını ve sahip olduğu konumu yüceltmeyi amaçlar. Dolayısıyla Tansıkbayev de itibarını ve konumunu yüceltmek için bir insana en ağır işkence olan ölümcül işkenceyi uygulamıştır. Ölümcül işkence, genellikle iktidarlığını ve hükümdarlığını ilan etmeyi amaç edinen erkekler tarafından kullanılmaktadır.

3.5. Dil

Dil, bireyin düşüncelerini ifade etmek için kullandığı önemli bir iletişim aracıdır. Düşünceler, dil aracılığıyla nesillerce aktarılır. Bu bağlamda dil, bir toplumun fikir, düşünce, yasa ve buyruklarını sonraki nesillere aktaran taşıyıcı bir unsurdur. İnsanlar, ait olduğu toplumun düşüncelerini dil aracılığıyla ifade eder ve bu düşünceleri dil aracılığıyla yorumlar. Dolayısıyla dil, bir toplumun düşünce ve fikir dünyasını anlamak ve yorumlamak için önemli bir araçtır. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkeklere yönelik cinsiyetçi tutum ve ifadelere aile, ekonomi, askerî-siyasi ve şiddet başlıklarında büyük oranda yer verildi. Bu bölümde ise Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bulunan erkek egemen söylemler örneklerle desteklenerek, toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilecektir.

Ailedeki en yaşlı erkeğin, daha genç erkekler de dâhil olmak üzere tüm aile bireyleri üzerinde sarsılmaz bir otoritesi vardır (Kandiyoti, 2013, s. 132). *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* romanında yer alan bu ifade ailede bulunan en yaşlı erkeğin diğer aile üyeleri üzerinde otoritesinin olduğunu gösterir: “*O en yaşlı ne derse o olur. Baba onun işine karışamaz, oğul sızlanıp babasından bir şey isteyemez. Töre böyledir.*” (Aytmatov, 2022d, s. 16). Yüzyıllardır tüm toplumlarda ailenin yaşı büyük erkeği, diğer aile üyeleri üzerinde her türlü hakka sahiptir. Karar verme mekanizması ve ailenin geleceğini ilgilendiren tüm önemli hususlarda söz hakkı yalnızca evin yaşlı erkeğine aittir. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda erkekler hem aile düzeyinde hem de toplum düzeyinde karar veren merci olarak görülür. Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu toplumlarda diğer aile üyeleri bir birey olmanın farkında olmadan aile büyüklerinin beklentilerine ve isteklerine göre yaşamak zorundadır. Hayatları ile ilgili verilen önemli kararlarda bile aile büyükleri müdahale eder. Diğer aile üyeleri, mevzu ne olursa olsun, düşüncelerini ve isteklerini özgür bir şekilde söyleme hakkına sahip değildir.

Erkeğin üstünlüğüne dayanan ataerkil aile yapısında erkek çocuk sahibi olmak büyük bir övünç ve mutluluk kaynağı olarak görülür. Erkek çocuk, Soyun devamlılığını sağlamak ve ailenin düzenini korumak için oldukça önemli ve gerekli sayılır. *Yüz Yüze* hikâyesinde üç erkek çocuğa sahip olduğu için övünen Totoy ve kocası, bunu büyük bir lütuf olarak görür ve Totoy'un kocası şu ifadeleri kullanır: “*-Şöyle bir çevrene bak istersen. Üç oğlu olduğu için övünen kaç kişi var? Sen bana üç oğul verdin, başka bir zenginlik istemiyorum ben.*” (Aytmatov, 2022m, s. 29). Bu ifadelerden de anlaşılacağı

üzere yaşadıkları toplumda birden fazla erkek çocuğa sahip olmak büyük bir zenginlik olarak görülmektedir.

Birçok toplumda erkeğin kadınsı özellikler olarak nitelendirilen çok konuşma, duygusal davranma, sorunları dile getirme, kibar davranışlar sergilemek gibi davranışlardan kaçınması gerektiği savunulur. Dolayısıyla bu tarz toplumlarda çok konuşmak veya bir konu hakkındaki sorunları dile getirmek erkeklik dışı, erkeğe yakışmayan davranışlar olarak görülür ve nitelendirilir. *Sultanmurat* hikâyesinde geçen bu ifade çok konuşmanın erkeklik dışı bir davranış olarak algılandığını ispatlar niteliktedir: “*Boşboğazlık yakışır mıydı erkek olana!*” (Aytmatov, 2022j, s. 68). Erkeklerden her zaman güçlü olmaları beklenir. Bu durum, onların hislerini rahat bir şekilde yaşayamamalarına, duygusal sorunlar için yardım alamamalarına ve duygularını özgür bir şekilde ifade edememelerine neden olur (Yaşın Dökmen, 2015, s. 223). Dolayısıyla onlar, daima az konuşan, sert ifadeli ve duygularını belli etmeyen kişiler olarak toplumda yer almışlardır.

Cinsiyetçi kalıp yargıların, kadın ve erkeğin hem davranışsal hem de görünüş özellikleri üzerinde önemli etkileri vardır. Örneğin bir erkekten erkekçe davranması beklenir. Erkekçe davranışlar genellikle sert mizaçlı, soğukkanlı, otoriter, iri vücutlu, ciddi vb. davranışlar olarak bilinir. *Toprak Ana* romanında Tolganay’ın komşusunun oğlu için kurduğu bu ifadeler cinsiyetçi kalıp yargı örneği teşkil eder: “*Ona hayretle, aynı zamanda hayranlıkla baktım. Ne kadar çabuk büyümüştü! Omuzları nasıl da gelişmişti! Sesi gibi hareketleri de erkekçe idi.*” (Aytmatov, 2022k, s. 118). Tolganay’ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere erkeklerin, görünüş itibarıyla heybetli, ciddi, sert ve kalın sesli olması erkekçe kabul edilen davranışlar arasındadır. Tüm bu özelliklerin dışında kalan erkekler ise toplumda kadınsılaşmış erkek olarak görülür. Dolayısıyla erkekler de tıpkı kadınlar gibi cinsiyetçi kalıp yargılardan üzerine düşeni alır.

4. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin doğdukları andan itibaren yaşamlarını şekillendiren hiyerarşik bir düzendir. Kadın ve erkek, gündelik hayatlarında, aile içinde, sosyal hayatta ve iş hayatında toplumsal cinsiyet meseleleriyle sürekli karşı karşıya kalır. Kadınlar, yüzyıllardır ancak annelik ile ilişkilendirilmiş ve diğer tüm sosyal alanların dışında tutulmuştur. Onlar, evine ve çocuklarına yetebildiği ölçüde başarılı sayılmıştır. Doğdukları andan itibaren cinsiyetçi tutumlara maruz kalmış ve toplum tarafından ötekileştirilmiştir. Erkekler ise kadınlara göre daha az cinsiyetçi tutumlarla yetiştirilir. Erkek, ekonomik anlamda ailesine bakabildiği ölçüde toplum tarafından iyi bir erkek olarak görülür. Onlardan daima erkeklere has davranışlar olarak bilinen ciddi, sert, az konuşan ve otoriter olma gibi özelliklere sahip olması beklenir. Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un eserlerini toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında incelemeyi konu edinen bu çalışmada aşağıdaki tespit ve değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Kurmaca ile gerçekliği birbirine yakınlaştıran Cengiz Aytmatov, eserlerinde kullandığı destanlar, efsaneler, masallar, türküler ve hikâyelerle milli değerlerin ve kültürün temel sesi olmuştur. Yazın hayatı boyunca sayısız eser ortaya koyan yazar, eserlerinin konusunu çocukluğundan, doğup büyüdüğü topraklarda gelişen olaylardan seçmiştir. Diğer yandan Kırgız kültürüne ait önemli kişileri ve olayları da eserlerinde sıklıkla ele almıştır. Yazarın eserlerinde her türlü çatışma unsurunu görmek mümkündür. Bu zıtlıklar üzerinden karakterlerini ve onların kişiliklerini oluşturmuştur. Birbirinden farklı karakterlere eserlerinde yer veren yazar, bu kişileri genel anlamda aile içinde konumlandırmıştır. Aile, bireyin ilk dâhil olduğu, düşüncelerinin ve kişiliğinin oluştuğu önemli bir kurumdur. Dolayısıyla aile kurumu Aytmatov'un eserlerinin cinsiyet meselesi bağlamında incelenmesinde önemli bir unsurdur.

Henüz gelişmemiş, kırsal kesimlerde savaş zamanı verilen çetin mücadeleler, yazarın en çok tercih ettiği konulardandır. Savaş, bir toplumun hem en büyük sınanması hem de çarpıcı durumlara ve değişikliklere yol açan önemli bir toplumsal olaydır. Savaşın olduğu toplumlarda eğitim, bilim ve sosyal yaşam büyük oranda ikinci plana atılır. Halkın tek gayesi, savaşı kazanmak ve savaş zamanı ekonomik açıdan zorlanmamaktır. Yazarın eserlerinde de durum böyledir. Erkekler, milli direnişin temel sesi olarak cephelere gitmiş ve vatanlarını canla başla savunmuştur. Kadınlar ise yoksullukla mücadele etmiş ve ailelerinin sorumluluklarını üstlenmişlerdir. Her iki cins de savaş zamanı bu çetin

mücadelenin savaşçılarından olmuştur. Bu zorlu mücadele sırasında ötekileştirilmiş ve çeşitli cinsiyetçi tutumlara maruz kalmıştır.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın karakterleri dört farklı alanda görmek mümkündür: aile ortamı, ekonomik yaşam, eğitim ve din. Kadın karakterlerin cinsiyetçi tutumlara en çok maruz kaldığı yer aile ortamı olmuştur. Yazar, eserlerinde anne, eş, nine, sevgili gibi yaşadığı toplumda var olan kadınlara yer vermiştir. Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadınlar, zor koşullar içerisinde ailesine bakan, çalışan, üreten, özverili gibi özelliklere sahip insanlardır. Savaş koşulları içerisinde eşleri olmadan çocuklarına hem anne hem de baba olan bu kadınlar, cinsiyetlerinin vermiş olduğu savunmasızlık ve özgüvensizlik düşünceleri ile çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Kadınlar, aile içinde daha çok annelikle ilişkilendirilmiş, diğer önemli konuların dışında tutulmuştur. Onlar, yalnızca aile yaşamında değil çalışma hayatında da cinsiyetçi tutumlara maruz kalmış ve genellikle işlerin önemli ve ilk safhalarının dışında tutulmuşlardır. Çalışma yaşamında, karar verme veya malların taşımacılığını yapma görevleri her zaman erkeklere ait olmuştur. Kadınlar, büyük bir özveriyle yaptığı işlerde dahi emeklerinin karşılığını tam anlamıyla alamamıştır. Ancak savaşın çarpıcı değişimlere yol açması yer yer kadınların da soyutlandığı işleri yapmasına ortam hazırlamıştır.

Yazarın eserlerinde yer alan kadınlar, eğitim yaşamında yok denecek kadar azdır. Yaşam koşulları, savaşın oluşturduğu kaotik süreç, yoksulluk ve ekonomik mücadeleler, onların eğitim hayatından soyutlanarak mahrum kalmalarına sebep olmuştur. Maddi bir getirisi veya iş imkânı sunmadığı için eserlerde yer alan karakterler, yalnızca ilkokulu okumuşlardır. Savaş zamanı halkın birincil ve en önemli vazifesi üretmek ve savaşmak olarak görüldüğünden eğitim gerilemiş ve okuyan kişi sayısı oldukça azalmıştır. Yalnızca kız çocukları değil erkek çocukları da eğitimden zorunlu bir şekilde koparılıp kolhozlarda veya çeşitli işlerde çalıştırılmıştır. Ancak yazar, eğitimin işlev ve değerlerinden eserlerinde sıklıkla söz etmiştir. Örneğin yazar için Altınay, eğitimden kopmayan ve yüksek mevkilere erişen ideal bir kadın karakterdir.

Aytmatov'un oluşturduğu kadın karakterler, ataerkil düzeni kabul edip benimseyerek kendilerini erkeklerden daha aşağı bir konuma indirgemişlerdir. Erkeğe bağımlı olan bu kadınlar, ayrı bir özne olmanın farkında olmadan yalnızca başkalarının huzuru ve mutluluğu için çalışan ikinci bir kişi konumundadırlar. Onların tek gayesi, aile üyelerinin mutluluğu ve refahıdır. Bu doğrultuda kendi arzularından ve yaşamlarından tamamen vazgeçmişlerdir. Aytmatov, eserlerinin çoğunda eşleri savaşa giden kadınların

dramlarına, mücadelelerine ve umutlarına yer vermiştir. Bu kadınlar, büyük bir umutla eşlerini beklerken bir yandan da çocuklarına, eve veya bahçe işlerine bakmakla yükümlüdürler. Yoksulluk içerisinde verdikleri bu zorlu mücadelenin yanı sıra onları asıl yıpratana, bunalıma sokan ve mutsuz eden şey eşlerinin olmayışıdır. Dolayısıyla Aytmatov'un eserlerinde genel olarak idealize edilen kadınlar; erkeğinin veya aile üyelerinin istekleri doğrultusunda hareket eden, iffetli, sadık, üretken, çalışkan ve ailesine son derece bağlı karakterlerdir. Toplumun kendilerinden beklediği tüm bu buyrukları ve beklentileri reddeden kadınlar ise toplum tarafından dışlanmış veya kabul görmemişlerdir.

Aytmatov'un eserlerindeki erkek karakterlerin de dört farklı alanda yoğunlaştığını söylemek mümkündür: aile ortamı, ekonomik yaşam, askerî ve siyasi yaşam. Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkek karakterlerin toplumsal cinsiyetçi meselelerle en çok ön plana çıktığı alan, aile ortamı ve siyasi yaşam olmuştur. Erkeklerden daima ailenin reisliğini ve koruyuculuğunu yapması beklenmiştir. Ailenin geçimi de büyük oranda erkeğe mahsus görülmüştür. Bu durum, erkeğin ailesine yetebilme arzusu yolunda her türlü zorlu işleri üstlenmesine sebep olmuştur. Yazarın yaşadığı dönemin İkinci Dünya Savaşı'na denk gelmesi eserlerinde cephede ve siyasi yaşamda büyük mücadeleler veren erkek karakterleri ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yazarın eserlerinde yer alan erkeklerin, genellikle diğer erkekler üzerinde otorite ve iktidar mücadelesi kurmayı amaçladıkları söylenebilir. Siyasetin olduğu alanda güç ve iktidar peşinde olan erkekler, erkekliklerini ispatlamak noktasında mutlak güce erişmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, zayıf görülen erkekler sürekli baskılara maruz kalmış, çeşitli siyasi gerekçeli işler bahanesiyle hırpalanmıştır. Eserlerde, insanın ve insan hayatının değersiz görüldüğü İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde güçlü erkeklerin otoritelerini ve makamlarını koruyabilmeleri adına güçsüz erkekleri kolay bir şekilde harcamaları anlatılmıştır.

Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkek karakterler, ataerkil düzeni kabul etmiş ve bu durumdan hoşnut kişilerdir. Bu karakterler kadınları eş olarak görmekten ziyade çocuklarına, ailesine, bahçesine bakan bir iş ortağı olarak görmektedirler. İşlerini, evlilik müessesesiyle güvence altına alan bu kişiler, yaşamın her alanında kadının varlığına muhtaç olmuştur. Eserlerde yer alan erkek karakterler, genel hatlarıyla aileyi besleyen, koruyan ve yöneten evin reisi konumundadırlar.

Eserlerdeki karakterlere bakıldığında ailenin ekonomisinden sorumlu olan baba, hâkimiyetini geniş bir alanda kurarak ailenin reisi olarak sunulmuştur. Hem evde hem de çeşitli işlerde çalışmak zorunda olan kadın ise tüm bu ağır koşullara rağmen ikinci bir kişi

olarak görülüp eve getirdiği maddi kazanç sadece destek olarak görülmüştür. Erkek çocuk, babanın soyunun devamlılığını sağladığı ve işlere büyük ölçüde yardım ettiği için oldukça önemli görülmüştür. Dolayısıyla miras da büyük oranda erkek çocuğa ait olmuştur. Kız çocuğu ise evlenip başka bir yuvaya göç edeceğinden kendisine kesin bir aile üyesi gözüyle bakılmamıştır. Ona mirastan pay verilmemiş ve önemli bir hususta karar verme yetkisinin dışında tutulmuştur.

Eserlerde, ikinci plana atılan ve ötekileştirilen erkekleri de görmek mümkündür. Onlar, vatanlarını korumak arzusuyla savaşmaya gitmiş, ailelerinden ve sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Savaş, bir erkeğin erkekliğini ispatlaması noktasında oldukça önemli görülmüştür. Dolayısıyla savaşamayan, siyasetten ve milli direnişin sesinden uzak olan erkekler, tam anlamıyla saygınlık elde edememişlerdir. Aytmatov'un eserlerinde yer alan erkeklerden daima sert, ciddi, korkusuz ve otoriter bir tavır sergilemeleri beklenmiştir. Onlar, duygularını rahatça ifade edemeyen, özgür bir şekilde konuşamayan, istedikleri mesleği yapamayan kişilerdir. Eserlerde yer alan birçok erkek çocuk, babasının işine mahkûm edilmiş ve küçük yaşlarda ailelerinin koruyuculuğunu üstlenmiştir. Onların özerk bir çalışma alanı veya mesleği yoktur. Birey olmanın bilincinde olmadan ve kendi kararlarını alabilme hakkından tamamen uzak bir şekilde yaşam sürmüşlerdir. Ailelerinin istekleri doğrultusunda hareket etmiş ve onların uygun gördüğü kişiyle evlenmişlerdir.

Aytmatov'un eserlerinde yer alan kadın ve erkek karakterler, hegemonik güçten nasibini almış ve cinsiyetleri itibarıyla daima ötekileştirilmiştir. Her iki cins de belli bir otorite veya hegemonik güce sahip olan diğer kadın ve erkek karakterler tarafından ikincil bir konuma itilmiştir. Onlar, genellikle bulundukları toplumun kültürüne, geleneklerine ve dinine göre yaşamakla yükümlüdür. Yazarın eserlerindeki ana mekânın gelişmemiş kırsal bölgeler olması eserlerinde de geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bireyleri ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla yazarın oluşturduğu kadın ve erkek karakterler, geleneksel ataerkil düzeni kabul etmiş ve toplumun beklentileri doğrultusunda hareket eden kişilerden oluşmaktadır. Eserlerde dilsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan kadın ve erkek karakterleri görmek mümkündür. Kadınlar, genel olarak erkek şiddetine maruz kalmış ve çeşitli cinsiyetçi söylemlerle ötekileştirilmiştir. Erkekler ise tıpkı kadın karakterler gibi erkek şiddetine maruz kalmıştır. Dolayısıyla her iki cins de güçlü ve iktidarlığını ilan eden erkekler tarafından hem söylem olarak ötekileştirilmiş hem de çeşitli fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Eserlerde yer alan her iki cins de genellikle savaşın oluşturduğu kaotik süreç içinde mücadele eden ve zor koşullar içerisinde yaşam süren kişilerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra mücadele etmeyen, üretmeyen, ötekileşen, toplumuna ve öz değerlerine karşı yabancılaşan kadın ve erkekleri de görmek mümkündür. Dolayısıyla Aytmatov, eserlerinde zıt karakterlere yer vererek bir bakıma toplum için ideal olan ve olmayan kişileri okurla paylaşmıştır. Yazar için ideal olan kadın ve erkek karakterler, genel olarak mücadeleci, geleneklerine bağlı, özünden ve değerlerinden kopmayan, üretken, ahlaklı vb. zelliklere sahip kişilerdir. Bu bağlamda Aytmatov, her iki cinse de aynı tutumla yaklaşmıştır. Ancak yazarın yaşadığı coğrafya ve bulunduğu dönemin zorlu şartları dolayısıyla eserlerinde genel anlamda daha fazla ezilen ve ötekileştirilen cins, kadınlar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ., 2019, Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı, *Ekev Akademi Dergisi*, 23(77), 97-118.
- Aktaş, G., 2013, Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 53-72.
- Aydın, S., 2016, Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Şahıslar Kadrosu, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2020, İlk Öğretmenim, *Nora Kitap*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022a, Beyaz Gemi, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022b, Cemile, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022c, Cengiz Han'a Küsen Bulut, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022d, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022e, Deve Gözü, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022f, Dişi Kurdun Rüyalari, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022g, Elveda Gülsarı, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022h, Gün Olur Asra Bedel, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022ı, Kızıl Elma & Oğulla Buluşma, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022j, Sultanmurat, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022k, Toprak Ana, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022l, Yıldırım Sesli Manasçı, Asker Çocuğu, Beyaz Yağmur, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aytmatov, C., 2022m, Yüz Yüze, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Bachelard, G., 1996, Mekânın Poetikası, çev. Aykut Derman, *Kesit Yayıncılık*, İstanbul.
- Başar, F. ve Demirci, N., 2015, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Şiddet, *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi* 2(1), 41-42.
- Beauvoir, S. D., 2022a, İkinci Cinsiyet: Olgular ve Efsaneler, 1. Cilt, çev. Gülnur Acar Savran, *Koç Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Beauvoir, S. D., 2022b, İkinci Cinsiyet: Yaşanmış Deneyim, 2. Cilt, çev. Gülnur Acar Savran, *Koç Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.

- Berkday, F., 2010, Tarihin Cinsiyeti, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Berkday, F., 2012, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Bir Yaklaşım, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Butler, J., 2016, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, çev. Başak Ertür, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Chodorow, N.J., 2019, Duyguların Gücü: Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam, çev. Jale Özata Dirlikyapan, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Chul Han, B., 2018, Şiddetin Topolojisi, çev. Dilek Zaptçioğlu, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Connell, R.W., 1998, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, çev. Cem Soydemir, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.
- Çabuk Kaya, N., 2022, Kadın Çalışmaları (Açık Ders Malzemeleri), *Ankara Üniversitesi*, Ankara.
- Çapçioğlu, İ., Kaya, Y., Şahin, İ., Kocadaş, B., Arslantaş, H.A., Tekin Önür, H., Yetkin Tekin, A., Yılmazçoban, A.M., Önür, H., Bozdağ Tulum, A., Örnekoğlu, H. ve Çetin, K., 2020, Toplumsal Cinsiyet, (ed. Mustafa Talas), *İksad Yayınları*, Ankara.
- Çetin, M., 1994, “Cengiz Aytmatov’un Eserleri ve Eserlerinde Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme”, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Çetin, N., 2012, Roman Çözümleme Yöntemi, *Öncü Kitap*, Ankara.
- Çolak, G., 2018, Türk Edebiyatında Kelimelerin Toplumsal Cinsiyeti, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (43), 87-125.
- Direk, Z., 2018, Cinsel Farkın İnşası: Felsefi Bir Problem Olarak Cinsiyet, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Diykanbayeva, M., 2015, Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 169- 188.
- Dolar, M., 2013, Sahibinin Sesi: Psikanaliz ve Ses, çev. Barış Engin Aksoy, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Donovan, J., 2014, Feminist Teori, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Eliuz, Ü., 2011, Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak, *Journal of Turkish Studies*, 6(3), 221-232.
- Forster, E.M., 2001, Roman Sanatı, çev. Ünal Aytür, *Adam Yayınları*, İstanbul.

- Giddens, A., 2012, Sosyoloji, çev. İsmail Yılmaz, *Kırmızı Yayınları*, İstanbul.
- Gül, B., 1998, Doğu Karadeniz’de ve Kırgızistan’da Anlatılan “Geyik Ana” Efsanesi Üzerine Bir Deneme, *Milli Folklor* (40), 41-47.
- Gülbahar, S., 2012, Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 1-5.
- Günaydın, A.U., 2017, Kadınlık Daima Bir Muamma, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- İrzik, S. ve Parla, J., 2011, Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Kandiyoti, D., 2013, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Kapanoğlu, S., 2006, “Çin’de Kadın İmgesi”, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Kaplan, M., 2005, Hikaye Tahlilleri, *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- Karaca, R., 2015, Kadının Çağlar Boyunca Toplumdaki Yeri [online], *İnformadika*, <http://informadik.blogspot.com/2015/07/kadnn-caglar-boyunca-toplumdaki-yeri.html> [Eriş. Tar.: 14 Mayıs 2024].
- Karataş, H., 2009, “Cengiz Aytmatov’un Romanlarındaki Halk Bilimi Unsurları”, Yüksek Lisans Tezi, *Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Lefkoşa.
- Kayadibi, F., 2011, Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü, *İstanbul Journal of Sociological Studies* (28), 19-31.
- Kızılkaya, B., 2011, “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kadın”, Yüksek Lisans Tezi, *Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Koçak Turhanoğlu, F.A., 2019, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, *Anadolu Üniversitesi*, Eskişehir.
- Korkmaz, R., 2008, Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, *Grafiker Yayınları*, Ankara.
- Korkmaz, R., 2011, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, *Grafiker Yayınları*, Ankara.
- Koyuncu, M., 2023, Cengiz Aytmatov’un Eserleri Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 238-246.
- Küçüksayacıgil, A. ve Küçükşen, K., 2021, Tanzimat’tan Günümüze Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları ve Kadının Konumu, *Edebi Eleştiri Dergisi* 5(2), 372-386.
- Marshall, G., 1999, Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, *Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara.

- Millet, K., 2018, Cinsel Politika, çev. Seçkin Selvi, *Payel Yayınevi*, İstanbul.
- Moran, B., 2018, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Moran, B., 2020, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Nemutlu, Ö., 1997, “Cengiz Aytmatov’un Eserleri Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Onay, İ., 2013, İslamiyetten Önce Türklerde, Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 479-480.
- Rose, S.O., 2018, Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?, çev. Ferit Burak Aydar, *Can Yayınları*, İstanbul.
- Sancar, S., 2009, Erkeklik: İmkansız İktidar, *Metis Yayınları*, İstanbul.
- Söylemez, O. ve Yük, M.E., 2022, Cengiz Aytmatov ve Masal Dünyası, *Bengü Yayınları*, Ankara.
- Tanrıverdi, V., 2022, Sosyal Psikolojide Çeşitlilik: Cinsiyetler ve Cinsellikler, *Nobel Akademik Yayıncılık*, Ankara.
- Tarlacı, O., 2017, Cengiz Aytmatov Eserlerinde Kadın: “Cemile” Hikayesi Örneği, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 189-198.
- Taşdelen, M., 2022, Cinsiyetçi Dil: Ataerkillik, *İstanbul Aile Vakfı*, İstanbul.
- Toker Gültaş, Y., 2021, Cinsel Tacizin Kültürü Olur mu?, *İş Yerinde Kötü Muamelenin 1001 Yüzü Panel Sunumu*, Ankara.
- Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O., Etizer Karacık, N., Özbay, D., 2014, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, *Paradigma Akademi*, Edirne.
- Uray Akça, N., 2016, “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Tipler”, Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Vatandaş, C., 2011, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, *İstanbul Journal of Sociological Studies* (35), 29-56.
- Wiesner-Hanks, M.E., 2020, Tarihte Toplumsal Cinsiyet, çev. Meral Çiyan Şenerdi, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Woolf, V., 2017, Kendine Ait Bir Oda, çev. Suğra Öncü, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Yaşın Dökmen, Z., 2015, Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar, *Remzi Kitabevi* İstanbul.

- Yılmaz Balkan, A., 2013, Hayattan Esere Cengiz Aytmatov, *Journal of Turkish Studies*, 8(9), 2621-2628, Ankara.
- Yılmaz, D., 2024, Mankurt Kavramı: Aytmatov'un Edebi Hikayesinden Erdoğan'ın Siyasi Retoriğine, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (20), 57-59.
- Yılmaz, T., 2022, Cengiz Aytmatov Eserlerinde Dinî Unsurlar, *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, Erzurum.
- Young, İ.M., 2009, Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler, *Cogito*, (58), 39-56.

ÖZ GEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı: Yelda Yalçın

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

EĞİTİM

Derece

Adı, İlçe, İl

Bitirme Yılı

Üniversite: Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi - 2022

Yüksek Lisans: Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü - Devam ediyor

Doktora:

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl

Kurum

Görevi

UZMANLIK ALANI**YABANCI DİLLER****YAYINLAR**